NEMZETI NŐNEVELÉS.

IV. ÉVFOLYAM. 1883. DECZEMBER. X. FÜZET.

KÉPEK AZ ISKOLAI ÉLETBŐL.

I.

Hogyan kell a beiratási időszakot növendékeink kiismerésére fölhasználni?

Ezelőtt néhány évvel vettem először részt egy nagyobb leányiskola növendékeinek felvételénél. A mély emberismerettel, kitünő pedagógiai szakképzettséggel biró igazgató fogadta a szülőket és a növendékeket; én meg az iskolai anyakönyvet vezettem mellette. A szülők csak lassanként szállingóztak gyermekeikkel; tehát elég alkalmunk volt arra is, hogy velök társalgásba bocsátkozzunk. Nem is mulasztottuk el.

Igazgatónk azonban, a mint egyik-másik szülő eltávozott, elővett egy *napló-féle* könyvet s abba szorgalmasan jegyezgetett. Én pedig e szünetek alatt, — míg ő irt — unatkoztam; mert nem akartam őt szorgos munkájában háborgatni, holott erősen bántott a kiváncsiság s szerettem volna megtudni, hogy miféle jegyzeteket vezet ő ama napló-féle könyvbe. Csakhamar észre vette ezt az én kedves igazgatóm s hozzám fordulva azt a kérdést intézte hozzám, hogy én nem jegyezem-e föl legalább ama növendékekre nézve a szülőkkel való érintkezés alkalmával szerezhető tapasztalatokat, a kik az én osztályomba fognak járni s miután én e kérdésre tagadólag feleltem, a következőkre figyelmeztetett:

«Soha jobb alkalma nem nyílik a tanítónak oly tények megfigyelésére, a melyek a növendékek megitélésénél, nevelésénél komolyan számba vehetők, mint épen a beírások alkalmával, kivált az ily esetekben, mint a jelenlegi; ha t. i. nem jönnek a beiratkozók tömegesen. — Ilyenkor olyan apró jelek, tények kerülhetnek szemeink elé, a melyekből némi következtetéseket vonhatunk

arra nézve, hogy minő szellemi, kedélyi és erkölcsi világ veszi körül növendékeinket az iskolán kívül, a szülői házban. S ezt nekünk jó tudnunk; mert különben hiányos és hibás lehet az a bánásmód, a melyet mint nevelők a növendékekkel szemben alkalmazunk. Sokszor nem is lehetne a gyermekeket és azok lelkében előforduló állapotokat megértenünk, ha nem tudhatnók meg, hogy minő tényezők hatnak reájok az iskolán kívül, otthon. Lássa én ezért már a beírások alkalmával megkezdem az egyes növendékekre vonatkozó napló vezetését. — Mindegyik növendékünk számára egy-egy nagy ívet szentelek. Feljegyzek arra minden egyes számbavehető tényt már a beírások alkalmával; és folytatom a jegyzeteket az egész év folyama alatt. E tényekből aztán megkisértem a növendék lelki állapotának leírását összeállítani, hogy a midőn a növendék egyes tetteit, munkáit, magaviseletét meg kell ítélnem: e feladatban a kiindulási pontot ne csak egy vagy két tényből, hanem a növendék általam megismerhető lelki életének képéből választhassam ki. Azt tapasztaltam ugyanis, hogy az oly esetekben, a midőn a növendékeket csak egyetlen egy tényből kelle megítélnem — rendesen kevesebb hatást tudtam a kiválasztott nevelési eszközökkel elérni, mint akkor, ha a növendék egyéniségének megítéléséhez több adat állott rendelkezésemre. — Igaz ugyan, hogy még így is sokszor megesik rajtam, hogy egyik-másik növendék felfogásában sokáig tévutakon járok és nem sikerül az egyéniség természetének kipuhatolása — s ennek folytán nem tudok reá hatni — de az ily esetekben is vigasztal az, hogy nem mulasztottam el a növendék lelkének tanulmányozását és ilyenkor új erőt ád a kutatáshoz az az inger, hogy hátha mégis sikerül a növendék helyes megitélése. Meggyőződésem az, hogy a nevelő a növendékre csak akkor hathat fejlesztőleg, ha annak egyéniségét ismeri, s e meggyőződésemet a tapasztalat számtalanszor igazolta.»

A tapasztalt pedagógus e szavai buzditólag hatottak reám s e perctől fogva nagy figyelemmel hallgatództam, a mikor igazgatóm a beiratkozó növendékekkel és azok szüleivel vagy kisérőivel beszélgetett. Már-már azt véltem, hogy tudom a tapasztalatszer-

zésnek e módját s talán arra is könnyű szerrel reá álltam volna, hogy az iskolai anyakönyv mellett az *egyéniségek naplóját* is elvezetgessem, midőn feltünt, hogy igazgatóm rövid ideig tartó társalgás után fölötte hosszú jegyzetet vezetett be egy új növendék lapjára. — Tudni szerettem volna ekkor, hogy mi került a naplóba, annyival is inkább, mivel a növendék, a kiről szó volt, az én osztályomba vétetett fel egy más iskola által kiállított bizonyítvány alapján. Már épen kérdezősködéshez készülődtem, mikor igazgatóm a tollat letéve a következőket mondta:

«*Erre a kis leánykára különös figyelmet és gondot fordítson; mert különben meggyűlik vele a bajunk! Nem mutat jóra először is az a körülmény, hogy e leányka minden alapos ok nélkül elhagyta azt az iskolát, a melyben eddig tanult s hozzánk jött. Ily esetekben rendesen azt tapasztaltam, hogy a szülői ház nincs annyira feljogosítva az iskola ellen való panaszra, mint az iskola a szülők ellen való elégedetlenségre.* A leányka édes anyja ugyan azt vallja, hogy jobb hírét hallván a mi iskolánknak, különösen azért adja ide leánykáját, mivel a mi iskolánkban nagyobbára jó házból való finom műveltségű leánykák járnak.

E vallomásból én azt következtetem, hogy kis leánykánk nem viselhette magát valami fényesen a másik iskolában s hogy nem a másik iskolában rejlik ennek az oka, hanem magában a kis leányban vagy pedig épen magában a mamában és a házi viszonyokban. — Erre mutat különben az a körülmény is, hogy a kis leányka bizonyítványa rendkivül tarka; van abban mindenféle fokú osztályzat; kitünő, jeles, jó, elégséges szép változatosságban. Magaviselete nincs kidicsérve, irásbeli munkáinak külalakjáról sincs jó osztályzata s a kézi munkában való ügyessége sincs kiemelve. — Abból, hogy a külső ügyességekből nem kapott a kis leányka oly jó osztályzatot, mint az ismeretek köréhez tartozó tantárgyakból, én azt következtetem, hogy jobban ki van fejlesztve az értelme, mint kedélye és erkölcsi ereje.

Ez a kis leány valószínűleg éles felfogó tehetséggel bir, emlékező és itélő tehetsége is erős lehet, mert kitünő a számtanból, nyelvtanból, természetrajzból, sőt még a történelemből és a val-

lásból is. — Hogy sem a szépírásból, sem az olvasásból, sem pedig a kézi-munkából nincsen elégségesnél jobb bizonyítványa, ebből azt vélem elvonhatni, hogy a kis leánykában *türelmet, kitartást* hiában keresnénk. *Álmodozó, érzékeny, szeszélyes,* feszült figyelemre és kitartó tevékenységre képtelen gyermekeknél szokott előfordulni, hogy írásban s olvasásban gyengék maradnak.

Hogy a mi kis leánykánkban e hibák meglehetnek, nem ok nélkül hiszem. — A bizonyítvány adatain kívül azon magaviseletből is ezt kell következtetnem, a melyet itt tartózkodása alatt tanusított. Anyjának kétizben is arra kellett őt figyelmeztetnie, hogy köszöntsön bennünket. Ez a kis lány még a könnyebb külsőségeket sem végezi türelemmel: rosszul szoktatták kis korától fogva, pedig értelmes gyermek lehet. Élénk vizsla szemei, a melyekkel majdnem elnyelte a teremben levő tárgyakat, azt hirdetik, hogy a szemlélődési ösztön nála már a *kiváncsiságnak* nevezett szenvedélylyé fokozódott. — Nem tudott ellenállni azon vágyának, hogy az asztalunkon álló tintatartó-készüléket, pecsétnyomót stb. kezébe ne vegye, meg ne vizsgálja, mivel ilyeneket vagy ily alakúakat még nem látott. Más kilencz éves leányka alig mer ilyenkor megmozdulni; ez azonnal otthonos volt.

Háladatos anyagot kaptunk benne, a mi a tanítást illeti, hiszem, hogy ő lesz a vezér a felelésnél az egész osztályban; de ő lesz az is, a kivel meggyűlik a baja a neveletlenségek miatt; ő lesz a súgók kolomposa; ezért ajánlom, hogy ültesse a második padba oly helyre, hol mindig szemmel kisérheti. — *Nem kedvező e gyermekre nézve, hogy élénk szemlélődő képessége mellett oly csinos külsővel bir.* — E kettőből származik szerintem az ő legnagyobb hibája, az *önhittség,* melyből a ma itt is elárult elfogulatlanság levezethető. Az ily csinos külsejű gyermekeket nemcsak szülőik szeretik, megnyerik ők már első megjelenésükkel a többi emberek rokonszenvét is, de ha ezt ők észre veszik (mivel éles megfigyelő tehetségük azonnal tudtukra is adja azt, hogy szíves, jóindulatu emberekkel találkoztak), akkor aztán első dolguk az lesz, hogy e rokonszenvet, a szíves jóindulatot kizsákmányolják. Úgy bánnak az ily szemfüles angyalkák velünk tanítókkal is, mint a kisebb

babák az állatokkal, eleintén félve közelítenek felénk, aztán ha észre veszik, hogy nem morgunk, nem rugunk, nem harapunk, akkor felbátorodnak és rokonszenvünk segítségével még uralkodni is megpróbálkoznak felettünk és ez nem ritkán sikerül is nekik.

Figyeljen csak reá, ez a kis leányka meg fogja próbálni, hogy mennyire mehet, mit merhet ő már az első órák alatt. A többi még úgyszólván meg sem mer mozdulni, ez már megkisérti, hogy behízelegheti-e magát. Nyájas mosolylyal közeledik mindenféle ürügy alatt, majd ez, majd az a mondani valója lesz s ha szükség sem kivánja, mentegetődzni kezd, szolgálatra készen áll, csupa szem, fül, mindaddig, míg meg nem győződhetik arról, hogy czélt ért, hogy megnyerte tanítója feltétlen bizalmát. — Ha észre veszi, hogy figyelmünk feléje irányul, hogy szívesen hallgatjuk: lépésről-lépésre közeledik. Ha terve nem sikerül, lehangoltság, kedvetlenség vesz rajta erőt, czéljáról azonban nem mond le soha. — Vele szemben a merev hidegség vagy a folytonos nyájas bánásmód, avagy annak megértetése, hogy felismertük: nem volna okszerű nevelői eljárás. Az ily gyermekekkel szemben a «*szeget-szeggel*» elv a leghelyesebb és a legbiztosabb.

A gyermek önhittségét csak lassanként lehet helyes mederbe terelnünk. A midőn észre veszszük, hogy a gyermek haszontalanságokkal akarja bizalmunkat csellel kierőszakolni, — hidegen kell fogadnunk s úgyszólván fel sem kell vennünk, sőt néha-néha ridegen rendre kell utasítanunk, hogy érezze, miként a hizelkedés nem fog rajtunk. Az oly tárgyakból, a melyekben elég ügyes és erős, ritkábban kell feleltetnünk s a dicsérettel fölötte fösvényen kell vele szemben bánnunk. Viszont az oly tárgyakból, a melyekben gyenge, minden szüntelen számon kell kérnünk, hogy mit tud felmutatni s a tapasztalt előmenetelt mindig észre kell vennünk s néha meg is kell dicsérnünk, hogy önhittségét az önérzet fokára segítsük s hiú szándékát, mely abban öszpontosul, hogy nekünk tessék, a jóhoz való szoktatásnál erélyesen felhasználhassuk.

Különösen a nevelési feladatok megoldása körül kérem, ne fáradjon ki e kis leánykával szemben, erre szorul ő leginkább; értelme éles, a tanulásban az ismeretek megszerzésében sok örö-

möt fog szerezni, méltányos is tehát, hogy mi meg a nevelési teendők körül jutalmazzuk meg szegénykét. Lássa, én azt hiszem, hogy otthon nem részesül ez a csinos kis teremtés helyes nevelésben — adja meg ön neki a helyes irányt. — Nem lesz könnyű feladata; mert a miként a jelekből látom, otthon vagy nem lehet vagy nem akarnak szülői rendet tartani. Milyen volt az az iskolai bizonyítvány! Összegyűrt, zsírfoltos. A kis leányka pedig ünneplő ruhájában volt itt s mégis hiányzott egy-két gombja s a rajta levő csipkegallér pedig szappan után kérdezősködött, az anya öltözete is inkább csak jó módra, de nem mutatott egyuttal ízlésre és rendre. Vigyázzon azonban arra, hogy a szülők e hibáját tapintatosan javítsa — a gyermek útján. Soha se rója meg a gyermeket magát a rendetlen vagy tisztátalan ruha miatt; ennél a gyermeknél elégséges, hogy ha a mellette ülő gyermek tiszta gallérját, ruháját megdicsérik. Nem fog ő többé piszkos gallérral, gomb nélküli ruhával iskolába jönni; — addig kér, könyörög majd otthon, míg anyja kívánságunkat nem teljesíti, a nélkül, hogy mi szólítanánk fel erre.»

Igy végezte igazgatóm az oktatást. Még tovább is beszélt volna, de íme ismét egy szülő lépett be, két kis leánykát vezetvén hozzánk. Igazgatónk szívesen fogadta a jövevényeket és beszédbe elegyedett velük. Én meg elgondolkoztam a hallottak fölött. Nem csoda, ilyenforma pedagógiai előadást azelőtt még soha sem hallottam, pedig hát bizony-bizony sokat lehet az ily beszédből tanulni.

II.

Mit kell kerülnünk és mit kell tennünk, hogy a szülők bizalmát megnyerjük és megtarthassuk?

Minden kezdő tanító telve van pályája iránt való lelkesedéssel még ha csak egy kicsike kis hivatottság rejlik is benne. Ne csodáljuk ezt, hisz a képzőintézetben annyit hallott a nevelésügy fontos és magasztos voltáról s arról is, hogy a tanítói pályát nemcsak nemes családok sarjadékai, de királyi vérből származó egyének is büszkén viselték, sőt még maga az Isten egyszülött fia

is megszentelte azt, hogy szintén lehetetlenségnek tartom, hogy akadjon valaki, a ki a képzőintézetet elvégezve boldognak ne érezné magát, mikor a tanítói hivatalt tényleg megkezdheti.

Azonban bizonyos az is, hogy vajmi kevesen őrizhetik meg e boldogság érzetét sokáig. A tanítói pálya nem közönséges lelkeknek való hivatás! Sokan megunják, sőt megutálják még mielőtt azt komolyan megismerhetnék; még többen kényszerűségből elviselik, eltűrik azt sokáig — életfogytiglan, de magukat szerencsétleneknek érezik e pályán. Vannak olyanok is, a kik szégyenlik, hogy tanítókká lehettek csupán. Miért történik ez így? Azért, mert miként az írás mondja: «*sokan vannak a hivatalosak, de kevesen a választottak*»; no meg azért, mivel nagyok és számosak ama nehézségek, a melyek a tanítói hivatalt lelkiismeretesen betölteni kész egyén elé gördülnek.

Hogy a tanítói pályát oly hamar megunják, sőt megutálják némelyek, hogy oly sokan vannak, a kik azon szerencsétleneknek érzik magukat s hogy akadnak olyanok is, a kik szégyenlik hivatalukat: ez véleményem szerint nem a tanítói pálya természetéből, mint inkább abból származik, hogy a tanítói pályára lépő egyének között is sok a pályatévesztett lélek, mint minden más egyéb pályán is, és hogy e nehéz életmódhoz aránylag igen kevés szakműveltséggel fognak a fiatalok s hiányzik mellőlük pályájok kezdetén a bölcs tanácsadó, a folytonosan lelkesíteni kész eszménykép s így elmarad az önképzés s ez a tanítói pálya kellemetlenségeinek főforrása.

Ha olvasnak is fiatal kezdő tanítóink, nem olvasnak oly műveket, melyekből gyakorlati tanítói bölcseséget meríthetnének, s ha hallgatnak is mások szavára, nem azt veszik szívesen, mi hibáikra figyelmezteti őket, hanem azt várják, hogy derüre-borura tömjénezzenek nekik, s ha már nem dicsérhetik meg őket iskolai működésükért, legalább hát magasztalják divatos öltözetüket, ékes külsejüket, bájos termetüket, alabastrom színű bőrüket, villogó szemüket stb.

Olyan a tanítók nagy része, mint a tormába esett féreg, csak a tormában érzi jól magát s azonnal izgatottá válik, mihelyt kike-

rül abból. Az iskola falain belül ő az úr, ő a mindenható, ő a legbölcsebb, a legtudósabb, minden lélek őt dicséri, őt magasztalja — legalább szemben — s ehhez aztán úgy hozzá szokunk csakhamar, hogy az iskolán kívül is azt hitetjük el magunkkal, hogy nincs kitől tanulnunk, nincs kire hallgatnunk. S ez hozza meg aztán a mi nyomorúságunk nagyobb részét, a mi hivatalunkkal való elégedetlenséget.

Nagyon is messziről származtatjuk talán a tanítók boldogtalanságának forrását? Igaz! könnyebb és egyszerűbb volna elmondani, hogy *azért elégedetlen sok tanító helyzetével, mivel működésének kevés sikerét láthatja; fáradozását nem követi nyomban az elismerés s a jutalom, hatósága nem méltányolja érdemeit, de szigorúan latolgatja hibáit. Csalódás csalódást követ az ő lelkében, már reményleni is csak alig tud és vagy örökös izgatottsággal párosult embergyűlölet vagy a gúnyolódó cinizmus vagy pedig a legroszszabb, a semmivel sem törődő fásult közöny fogja el egész lényét.* Így ugyan hamarább elkészültünk a tanítók nagy részének lelki állapotát festő sötét képpel; de mi hasznunk belőle? Újra csak azt kérdezhetjük, hogy miért nem érhet el a tanító elegendő sikert, miért nem követi nyomban az elismerést jutalom, miért nem méltányolja hatósága érdemeit? s így ismét csak oda jutunk, hogy azt kell mondanunk, hogy ennek oka csakis a szakműveltség hiányában, ezé pedig viszont azon majdnem általánosan elterjedt tanítói önhittségben keresendő, a mely arra készt bennünket, *hogy magunkkal teljesen megelégedettek, másokkal meg örökké elégedetlenek legyünk.*

Hogy a tanítók legnagyobb része beleesik az önimádás kórságába és nehezen gyógyul ki az önhittség veszedelmes jellembeli betegségéből, nem lesz nehéz bebizonyítanunk. Látogassuk csak sorba és kérdezzük meg a tanítókat egyenkint, hogy meg vannak-e elégedve növendékeik magaviseletével? Hányat fogunk találni, a ki erre a kérdésre kedvező választ adhat! És ha aztán megkérdezzük, hogy mi az oka annak, hogy a növendékek nem viselik magukat úgy, a mint kellene: mit kell hallanunk? Az egyik a szülői házra panaszkodik, a másik a gyermekekben rejlő, velük született

gonoszságra, a harmadik a mai elkényeztető rendszerre, mely még a testi fenyítést sem engedi meg. Minden kigondolható okot el tudnak arra mondani, hogy mi az oka növendékeik rossz, rakonczátlan magaviseletének, csak azt nem mondják, csak azt nem fogadják el, hogy a gyermekek neveletlenségének okozói jó részben ők maguk . . .

Épen így áll a dolog a tanulás sikerét illetőleg. Vajmi kevés oly tanítóra akadunk, a ki bevallja, a ki meg van győződve arról, hogy a növendékek előmenetelének akadálya nagy részt maga a tanító. Mivel pedig ez így van, t. i. hogy kevés oly tanító akad, a ki az iskolai eredmény gyarlóságának okát saját magában keresné és találná meg; — fölötte kevés az oly tanító is, a ki saját magának tökéletesbítését komolyan megkezdi, következetesen folytatja. Mi ennek aztán a vége? Nem más, mint az, hogy a magával eltelt, magát tökéletesnek képzelő tanítónak nagyon zokon esik, ha a silány eredmény miatt a szülők is, a hatóság is első sorban őt okozzák s róják meg. Hány tanító van, ki az ily szerinte igazságtalan, kiméletlen eljárás miatt elkedvetlenedik, megutálja a tanítói pályát! Megeshetnék-e ez a tanítóval az esetben is, ha a képzőintézetből való kilépésétől kezdve szakadatlanul művelné, tökéletesítené magát, ha volna valaki mellette, a ki hiányaira, hibáira folytonosan barátságosan figyelmeztetné, a ki kényes helyzetekben őszinte jóakaró tanácsadója volna? Azt hiszem, nem; legalább nem annyiszor és nem oly kellemetlen következményekkel.

Mi teendő vár tehát reánk, ha a tanítói pályán boldogoknak akarjuk magunkat érezni? — *Az önművelődés, az önképzés nehéz, de édes munkája.*

Ne szünjünk meg tanulni soha! Irtsuk ki lelkünkből a félműveltséggel, a tudákossággal járó önelteltséget, legyünk szerények. Ha ezt megteszszük, könnyű szerrel megnyerhetjük és megtarthatjuk még azt is, a mire oly nagy szükségünk van, a szülők bizalmát, és megtalálhatjuk azt a ritka jó barátot is, a ki hiányainkra, hibáinkra folytonosan figyelmeztet, — s a ki kényes helyzetekben őszinte jóakaró tanácsadónk lesz . . .

Ámde én képeket igértem. Legyen tehát, mutatok egynehá-

nyat; csakhogy aztán senki se haragudjék ám meg reám, ha az elevenjére találok.

1. Még egészen fiatal voltam, X. városban működtem, mint tanító. Eljártam a kávéházba is, s ott hűségesen elnéztem egypár öreg urat, a kik sakkoztak. Velem együtt nézte őket egy fiatal önálló kereskedő is. Talán terhükre voltunk az öreg uraknak. Egyszer aztán, a mint a fiatal kereskedő eltávozott, az egyik öreg úr élesen és epésen azt mondta: «Ez a fiatal kereskedő is jobban tenné ám, ha dolga után látna, mint hogy órahosszat itt lebzsel. A mi időnkben szégyelték volna az ily fiatal emberek a semmitevést!» Kemény volt a leczke, — hatott is! — Én legalább többé nem lebzseltem mellettük, hanem figyelemmel olvasgattan naponkint az újságokat. A két öreg ezentúl sokkal barátságosabb volt irányomban, mint annak előtte. — *Tanító! ha meg akarod szerezni a szülők bizalmát, ne töltsd idődet haszontalanul — még ott is tanulj, a hol más mulat, csupán szórakozást keres.* — A munkás emberek elitélik az oly egyéneket, a kik az időt tétlenül vesztegetik, — s jogosan.

2. Egykor meglátogatott egy anya gyermekével együtt, a ki tanítványom volt — még pedig nem valami kedves; a szüretről jöttek. A szegény jó édes anya, hogy fia iránt való fáradozásaimért elismerését kifejezze, egy kosár szőllőt hozott. Maga szedte, maga válogatta, maga rakosgatta ki asztalomra, s e közben kérdezősködött: «Hogyan viseli magát az én kis fiam? Úgy-e rossz gyerek ez? Csak tartsa is szigorúan, mert biz ő csak magától fél, pedig talán jobban szereti, mint engem!» — Én erre aztán elmondtam, hogy a fiú nem tanul szorgalmasan, hogy rendetlen, czivakodó, szóval, hogy sok bajom van vele. Az anya szemébe könyek gyűltek s fuldokló hangon vett búcsút. — Én megrendültem az anyai szeretet e keserű kitörésétől; — észrevettem, hogy hibáztam. Valami vigasztalót is kellett volna mondanom; hisz az a gyerek még sem a legrosszabb az iskolában, mindig erősen figyel, s a mit ott megjegyezhet, azt jól tudja. Már utána akartam menni a szegény elkeseredett anyának, midőn halk kopogtatás után benyitott az édes anya egyedül — s keserves zokogás közt azt kérdezte: «Hát

csakugyan az én fiam a legrosszabb az iskolában?» — Lássa tisztelt nagyasszonyom, a fiút nem mertem maga előtt dícsérgetni, mert azt hihetné, hogy nincs hibája, vagy hogy a hozott szőllő miatt nézek az ujjaimon keresztül. Nem oly rossz gyerek ő, csak egy kicsit pajkos. Meglássa, édes nagyasszonyom, hogy felel az majd a téli examenkor! — A jó anya megnyugodva távozott — s én megtanultam: *Tanító, ha meg akarod szerezni és meg akarod tartani a szülők bizalmát, még a leggonoszabb gyermek felől se mondj oly ítéletet a szülők előtt, a melyben biztató s reményekre jogosító részletek ne lennének; gondolj arra, hogy ha a gyermek sajátod volna, nem találnál-e akkor benne sok szépet, jót, — s fontold meg azt is, hogy hátha nem ismered még a gyermeket eléggé. — Bizony sok tanító elvetette már a sulykot, a gyermekek felől való ítélethozással, úgy hogy a saját feje fájdult meg tőle.*

3. Rokonszenv nélkül nincs — nem lehet bizalom. Ezt sok fiatal tanító tudja, de csak elméletből. Én is úgy voltam. Sokáig fogalmam sem volt arról, hogy vannak oly eszközök is, a melyek által a szülők rokonszenvét és ezzel az iskola és tanító iránt való bizalmát ápolni, gondozni lehetne. Volt azonban egy derék kartársam (leányokat tanított mindig, ma is ez a dolga: első időbeli tanítványainak szépunokáit tanítja ma már — s nincs senki, ki hozzá a tanítvány-ivadékok közül még ma is a legnagyobb tisztelettel ne vonzódnék); tőle lestem el a következő fogást. Jegyzékbe volt ő nála, hogy mikor van egyik vagy másik tanítványa anyjának vagy apjának születés- vagy nevenapja — és a családi ünnepet megelőző hét egyik napján nem sajnálta a fáradságot, s iskola után ott maradt a kis leánykákkal, leíratott felügyelete alatt egy kis üdvözlő verset szépen, aztán gondja volt arra, hogy ezen kis üdvözletet a kis leánykák szépen megtanulják, otthon elmondják s az írást átadják. E figyelem a szülőknek jól esett, — s ők e figyelmet viszonozták is rendesen. Első pillanatban úgy véleked-tem, hogy az öreg kartárs ezen eljárásában van valami elítélendő; olyan koldulásfélének tartottam a dolgot. Ma másként ítélem meg. — Az iskolának nemcsak megengedhető teendője, de fontos kötelessége is, hogy a gyermekeket szülőik iránt való kegyeletre,

tiszteletre szoktassa — s a szülői házat e tekintetben is lekötelezze. Nem vétkezik, hanem inkább dicsérendő dolgot cselekszik tehát az, a ki az én régi kollegám példáját követi. *Tanító, ha meg akarod a szülők bizalmát szerezni és meg akarod azt őrizni, mutass, érezz növendékeid családi élete iránt érdeklődést. — Végy részt örömeikben, fájdalmaikban; kövess el mindent, a mi helyeselhető, hogy a szülőkkel való összeköttetést bensővé tehesd; de ne feledd el, hogy tapintatlan tolakodással bizalomra még senki sem tett szert. — Válaszd meg az alkalmat, mikor szívesen fogadhatnak s ne csak a jómódúakat keresd fel. Terhére ne légy senkinek gyakori látogatással, még ha erőltetnének is erre. — Sűrű látogatás bonthatja meg a bizalom kötelékeit legkönnyebben.*

4. Hogy azonban e képek közt olyan is akadjon, a mely kiváltképen a tanítónőknek szól, elmondok egy-két oly dolgot is, a melyről, hogy fénykép volna, nem állhatok jót: talán csak a gonosz nyelvek mendemondája után készült. — hanem azért tanulni lehet belőle.

X. városban új leányiskolát nyitott az állam. Néhány fiatal kitünő tanítónőt küldött oda. Új volt még az eszme, kényes volt a tanító-kisasszonyok helyzete; nagy volt a kiváncsiság s kevés volt a bizalom. Szegény fiatal tanítónőknek csak egy-két előkelő család körében voltak támaszaik, jóakaróik. El is követtek ezek mindent, hogy a közbizalmat megnyerjék az új intézmény számára.

Sikerült is. A tréfákkal abbahagytak, a leányiskola szépen megtelt növendékekkel; mindenütt csak dicséretet lehetett hallani az új iskoláról, a tanító-kisasszonyokról. — Hanem azán az osztályok szaporodásával oda vetődött a derék tanítónők közé egy gonosz szellem: a divat s a pipere ördöge. — Egy divatbáb elvette valamennyinek az eszét. Feltünően, mindig a legújabb divatlap szerint kezdtek a tanító-kisasszonyok öltözni. Szalonba való öltönyeikben sétálgattak párosával mint a pávák a söpretlen kis város piaczán és sétaterén. — Szegények nem gondolták meg, hogy mit mívelnek! A városi leányokat felháborították nyugalmukból, mindegyik követni akarta a tanítónők divatját, módját.

a miből családi csetepaték is származtak. Lett súgás-búgás; a mamák zugolódtak, kivették leányaikat az iskolából; mert nem akarták, hogy a tanítónőktől a czifrálkodási hajlamot elsajátítsák. — Most újra kezdhették a bizalom meghódítását — nem ők, hanem mások. — *Tanítónő, ha meg akarod a szülők bizalmát nyerni és meg akarod azt tartani: vigyázz öltözködésedre, nehogy divatbabának tarthassanak; mert van még sok józan eszű anya, a ki nem óhajtja, hogy leánya a czifrálkodási hajlamot tőled elsajátítsa! Czifra babák a kirakatokba valók, meg a bálokba, — de nem a tanítói hivatalba. — Hanem azért lompos se legyen ám a tanítónő.*

5. Vajha minden tehetséges fiatal tanító és tanítónő a tehetség mellett a szerénységet is elsajátíthatná. Ámde mi történik néha: mondja el a következő történetecske.

Üresedésben volt a X. községi tanítónői állomás. Egy kiváló képzettségű, de önmagával eltelt kisasszonyka el szerette volna azt nyerni, volt is hozzá nagy bizalma, mivel egyik nagybátyja, — a ki mellékesen legyen mondva, népszerű egyén azon a vidéken — megígérte szüleinek, hogy ő megtesz mindent, a mit tehet, unokahuga érdekében, csakhogy hozzátette azt is, hogy a megválasztatás attól függ, hogy minő hatást tud a kisasszony a választást megelőző próbagyakorlaton a vizsgáló bizottságra gyakorolni. Ajánlotta azt is, hogy a pályázó tanítónő mutassa be magát előzetesen is az illető bizottság tagjainál. A folyamodvány előre elküldetett, hanem olyanforma hangon tartva, mintha a község szerencséjének tarthatná, hogy a folyamodó hozzája kívánkozik tanítónőnek. A folyamodvány után elindult maga a kisasszony is próbaelőadásra. A vonaton beszáll egy női osztályba; ott talált két nőt: az egyik idős matróna, a másik valamivel fiatalabb. Meg is indult csakhamar köztük a társalgás. A kisasszony-tanítónő csakhamar tudományos kérdéseket vetett föl, tehetségének fényét, ismeret-gazdagságának mélységét és sokoldalúságát kifejtette nagyhirtelen — s majdnem sértő módon éreztette útitársaival szellemi fensőségét. Együtt szálltak ki útitársai vele. — Már azt hitte a mi tanítónőnk, hogy vetélytárssal van dolga, mert útközben magát az idősb nőnek se mutatta be — s így azok nem mond-

ták meg nekik, hogy kik ők. Másnap látogatást tett a mi tanítónőjelöltünk több bizottsági tagnál; — mindenütt előnyösen akarta tehetségeit feltüntetni, csak úgy sziporkáztatta szellemét, kivált ott, hol nők fogadták látogatását. — A látogatások után következett a próba-tanítás napja. Hárman tartottak próbát. A kitünő oklevéllel biró tanítónő szemben állott két jó bizonyítványu, de közepes tehetségü egyénnel. — A győzedelmet majdnem biztosra vette, tartott is olyan történeti előadást, hogy beillett volna képző intézetbe is. Beszélt sokat, szépen, de nem foglalkozott a gyermekekkel. Inkább csak azt leste, hogy minő hatása van cicerói előadó-képességének a bizottságra. Oh ha tudta volna szegényke, hogy sorsa már el van döntve! Az a két nő, kikkel utazott, más hölgyekkel, a kiknek a tudós kisasszony szerénytelensége szemet szúrt, már határoztak fölötte. Nekik az olyan tanítónő nem kellett, a ki abban találja gyönyörűségét, hogy más nőket a társaságban tudós előadásaival elhomályosítson. A nők tanácsa pedig parancsol — a férfiak tanácsának! S ha tanítónő-választásról van a szó, egészen helyesen történik, ha az anyáknak is van beleszólásuk.

A kitünő okleveles tanítónő helyett az egyik szerény magaviseletü, jó bizonyítványnyal biró tanítónőt választották meg. — *Tanítók, tanítónők! ha meg akarjátok nyerni a szülők bizalmát és meg is akarjátok azt tartani, ne fitogtassátok tehetségeiteket, ne érezttessétek a kisebb szellemi erőkkel szemben fenhéjázó előnyeiteket. — Tanítson a tanító az iskolában — ne a társaságban. Viselje magát úgy, mint a ki inkább tanulni akar; ne álljon elő minduntalan azzal, a mit ő tud, hanem kérdezősködjék szerényen oly dolgok iránt, a melyet mások jobban tudnak, mint ő. A tanulni akaró ember előtt megnyílatkoznak a szívek; a minden áron s mindenütt oktatást tartó emberektől pedig elfordúl a bizalom. — S különösen a tanító sok olyat tanulhat a társaságban, a mire a pedagógiai művek nem oktathatják.*

Ime bemutattam néhány képben azt, hogy miként kell a szülők iránt való bizalmat megszerezni és megtartani. Tudom, hogy a feladatot nem oldottam meg teljesen, de reá mutattam az

útra, a melyen tovább haladva, mindenki összeállíthatja a tanítói bölcseség nagy könyvének legalább egy részét. Ráadásul még csak egy tanulságot adok — történetecske nélkül, s ez a következő: *Tanítók, tanítónők! legyetek vallásosak, istenfélők és erkölcsösek, mert még a legvallástalanabb, legistentelenebb, legerkölcstelenebb ember is azt követeli gyermekének nevelőjétől és tanítójától, hogy vallásos, istenfélő és erkölcsös legyen!*

* * *
* *

POLGÁRI LEÁNYISKOLÁINK A NŐI HIVATÁS SZOLGÁLATÁBAN.*

Ha a boldogság az élet legfőbb törekvése, úgy mindazok, kik erre az ifju nemzedéket rásegítik, annak méltán legfőbb jótevőiül tekinthetők. E szerepre első rendben a szülők — s kiválólag az anyák vannak hivatva. Ha az iskola a nőt e nagy feladat megoldására képessé teszi, a legméltóbban felelt meg fenséges hivatásának. Sőt mondhatni, hogy ilyképen igazán népboldogító intézménynyé válik, mert gondoskodik a boldogság előmozdításának áldásos tényezőiről a család számára az anyákban.

Oly föladat ez, melynek megoldásában az emberiség java évezredek óta fáradozik. Ezt kutatja az ismerő ész, ennek kedvéért hódol maga a hivő kebel. Ha pedig mindezen buzgó törekvés daczára még sem mutathatni fel kellő eredményt e téren, annak oka bizonyára abban rejlik, hogy a boldogság fogalma nem az emberiség valódi rendeltetéséből lőn meghatározva.

A jelenkori összhangzó nézetek alapján boldog az, kinek vágyai teljesülhetnek. De hát mik azok a vágyak sajátképen? A bölcselet szerint a vágy oly szellemi erő, mely a lélekben keletkező érzelmeknek (kellemes vagy kellemetlen érdeklődések) kielégítésére törekszik. És hogyan támadnak az érzelmek? Azok a meg-

* Nagy örömünkre szolgál, hogy az igen tisztelt szerzőnek, a ki félszázadnál hosszabb időt töltött a tanítói pályán s jelenleg Szeged városa népiskoláinak felügyelője, eme becses dolgozatát folyóiratunkban közölhetjük. Hiszszük, hogy olvasóink is ép annyi gyönyörűséget merítenek belőle mint okulást s óhajtjuk, vajha polg. lányiskoláinkban állandóan tanyát verné az a szellem, a mely ennek az értekezésnek minden szavát áthatja, átmelegíti. *Szerk.*

ismert tárgyak iránti érdeklődésből keletkeznek. Aki tehát a lelket a kül- és belvilág megismerésére vezeti, szükségkép érzelmeket és vágyakat is kelt föl benne, szóval az összes lelkierőknek foglalkozási anyagot nyújt; mert hisz egy gyakran emlegetett latin közmondás szerint (ignoti nulla cupido) olyasmi után nem vágyódunk, amit nem ismerünk, t. i. amiről milyen-olyan tudomásunk nincsen, az ismeretlen után nincs vágyódásunk. És mivel az ember szervezete olyan titokzatos létegzet, mely csak akkor egész, ha a benne rejlő erők összhangzatosan működnek: csakis úgy érezheti magát az ember boldognak s e szerint tehát csak az teheti az embert valódilag boldoggá, aki minden erő összeműködhetésére anyagot képes adni, s e működést czélszerűleg előmozdíhatja.

Ismeretes dolog, hogy mily különbözők a boldogságnak az emberi élet folyamában való nyilvánulásai a bölcsőtől kezdve az élet álkonyáig. Nem volna talán érdek nélküli ezeket fokonkint részletesen tárgyalnunk, vagy csak futólag átpillantanunk, ha e sorok szűk határa azt lehetségessé tenné. Így azonban elégségesnek látszik ez alkalommal csak azon kornál kezdeni a vizsgálódást, midőn a boldogság nyilvánulásai már jelentékenyebbek.

A játék a gyermek egész boldogsága, szokták mondani, s pedig nem ok nélkül, de lényegét e boldogságnak nem igen fürkészik, pedig ebben rejlik a titok megfejtése. Játék közben boldog a gyermek, mert a már fölébredt egyes erők a mozgás különféle nemeiben szabadon nyilatkozhatnak épen úgy, mint a madárka víg röpködésében és énekében az életerők — a természet örök rendjénél fogva s a tevékenységi ösztön öntudatlan kényszerére — a test fejlődését eszközlik.

Amint a szervezet több-több erői ébrednek, ezek is követelik feladataik megoldását. Innen van, hogy az ifjak boldogságukat már nem pusztán a tomboló mozgásokban, hanem a társasélet élveiben, az utánzási ösztön kielégítésében is keresik, s feltalálván azt, boldogoknak érzik magukat a szerint, amint szaporodott vágyaik kielégítésben részesülhetnek. A testi és lelki erők teljes fejlődési korszakában már egész serege a vágyaknak követeli kielégíttetését, és pedig annál rohamosabban, minél dúsabb a fejlődési

erőkészlet. Ez az oka, hogy a felserdült ifjúság vágyaiban oly kielégíthetlen, s ha józanító mérséklet nem őrködik felette, saját erőbősége miatt roskad össze.

Ha tehát a boldogság végeredményében nem egyéb, mint a kifejlett erők működésének nyilvánulhatása, s ennek akadályozása az élet boldogtalansága: hogy a nyilvánuló erők rombolólag ne hassanak az egész szervezetre, fődolog az erők nyilvánulását megindító eszközöket, az ismereteket akként nyújtani a léleknek, hogy azok káros befolyással ne legyenek a szervezetre, mi akkor áll be, ha azok a testi erőket kimerítik, a lelket levertté teszik. Innen van azon nevelési elv: A gyermek folyton vidor hangulatban tartandó, nehogy az kimerültség lohasztólag hasson az erők fejlődésére és nyilvánulására. Ezen nevelői eljárás biztosítja kiválólag a gyermekkor boldogságát.

Nehezebbé válik már a nevelői eljárás, ha a gyermeki kedvtelések mellett az életre való előkészítés követelményei is tért és időt követelnek. De e nehézségnek tapintatos megoldása még több boldogság forrását nyitja meg az ifjú részére. Ismeretes ugyanis ama közmondás, aki a gyermekkel bánni tud, annak szavára akár nyulat fogni is hajlandó. Igy áll a munkásságra való szoktatással is. Kísértsük csak meg a teljesítendő munka előtt szép színben csillogtatni annak édes gyümölcsét, vagyis az ebből rája háromlandó boldogságot, azonnal felébred benne a kedv annak végrehajtására. S minthogy a kedvvel teljesített munka már maga a boldogság, a munka iránti ellenszenv fészket nem verhet keblében, főleg ha még segédkezünk is gyámoltalanságát szeretetteljesen támogatni, s óvakodunk erői kimerítésétől, mert csak attól irtózik a gyermek, mire erőit elégtelennek érzi.

Ez az egyedüli titka a testi és szellemi munkásság megkedveltetésének. S itt is igaz az, hogy csak az első lépés nehéz. Mert midőn a gyermek látja erőinek sikeres működését, azok bőséges nyilatkozhatásának ösztönénél fogva mindegyre többet mer elannyira, hogy csakhamar beáll az okos mérséklet föllépésének szükségessége.

Ez időtől kezdve inkább előtérbe lépheti a lelkierők önálló

működéséből származó örömek felköltése a tudásvágy társasulásában. Mily boldogító látvány az ifjú első értelmi nyilatkozatát kísérő jelenet. Mint sugárzik arcza az örömtől, a megelégedéstől, tehát az igazi boldogságtól, midőn nyert útmutatás szerint az első betű kiírására képesnek érzi magát! És mi más ez öröm, mint az ismeret keltette boldogító érzelem, s az ezt maradandósítani képes akarati erő szabad működhetése, szóval az ifjú boldogsága.

Azonban e boldogság csak akkor lesz teljes, ha a gyermek tettében gyönyörködik is, minek alapja azzal vethető meg, ha a teljesített munkát egy, szépségben remek mintával hasonlítjuk egybe, s annak lehető hű utánzására rásegítjük. Ezt sohasem volna szabad figyelmen kívül hagyni, mert a tett csak akkor bir kellő becscsel, ha az alakilag úgy, mint tartalmilag lehető szép. S ez képezi alapját a szépérzéknek, az ízlésnek, mi erkölcsi életének is vezércsillagul szolgáland.

Már ha a nyert ismeretek a kedély és akarat működésének alapindokai, az ismeretek közlésénél nélkülözhetlen kellék, hogy azokat olyanokul mutassuk fel, mint melyek kellemes kedélyhangulatot képesek felkölteni úgy, hogy ennek maradandósítására az akarat készséggel vállalkozzék.

Ilyesminek teljesítése az ügybuzgó tanítóra is élvezetesen hat. Ugyanis, midőn a felsőbb osztályokban a leányka a természettant kezébe kapja, eddigi némi előismeretei alapján az érdeklődés nem a természettani törvények ismétlése által, hanem egy alig sejtett eredményű kísérlettel költendő fel, pl. a vízben felolvadt timsó jegeczedésével. A kis jegecz szabályos alakjának górcsői megszemlélése a szabálytalannak hitt tömegből csodás sejtelmet költ keblében. E sejtelemre öröm fakad annak megértéséből, hogy íme az alaktalanság csak esetleges, s a rideg elemek is egy titkos erő parancs-szavára a szemnek tetszős, szabályos alakot ölteni sietnek, tanulságul arra, hogy az eszes lénynek szabad erőnyilatkozatai is csak akkor méltók fenséges lényéhez, s felelnek meg az örök bölcseség kívánalmának, ha szépek.

A jegecztannal mily szépen társul a vonalzó-rajz! És az ebbeli ügyességből származó lelki öröm mily nemes ösztönül szol-

gál a nőnek oly szükséges alaki ízlése fejlesztésére, alig szükséges bővebben fejtegetnünk.

Ha már az élettelen jegeczeknek tárgyalása és ismertetése is ily kedélyképző hatású lehet szakértői kezelés által: a nyújtott gyakorlati hasznú ismeretek mellett még alkalmasabb erre a cseppfolyós és légnemű testek ismertetése. A természet háztartásában oly jelentékeny szerepet játszó víz vegyi szétbontása és előállítása a titkos erők nyílt szereplésének feltűntetésével alig téveszthető el újabb, meg újabb meglepetéssel érdeklő, olykor megdöbbentő hatását a kedélyre.

Annak tudata, hogy e vegyülék mily csodás és bűvös alakú változásokon megy át, midőn a szervezetlen és szerves testek átalakulását eszközli a föld gyomrában s az élő testekben, s a vízcseppekben képződött gyönyörű látvány a szivárványban, úgy az ablaktáblákon észlelt párajegeczek bűvös alakjai ugyanannyi gyönyörteli kedélyi megindulást keltenek a lélekben, és segítik előidézni azon imádásszerű meghatottságot, melyet a természeti tünemények értelemmel kísért alakulásaiból folyton gyarapít a lélek e tudomány bővebb megismertetése folytán. És e boldogító kedélyállapotokat előidéző ismeretek iránt nem önként fokozódik-e a vonzalom, midőn a helyes irányban fejlődött fiatal kebel egészen boldog minden fitogtatási hajlamtól mentesen a sokoldalú, de egy központra irányított ismeretek nyújtotta nemes érzelmekben, melyeknek gazdagsága akként gyarapszik, amint a növények csodás szépségét és alaki arányát, úgy az állatok szervezete bámulatos czélszerűségét és tökélyét velük megismertetjük.

Midőn ily érdekkeltő alapon testi és lelki erői megismerésével részletesen foglalkozik a leányka, s a földrajz és népisme a létfeltételek kellékeiről is felvilágosítják lelkét: hálás megnyugvással gondol arra, ki mindezeknek ily fenséges czélt tűzött ki. S a bizonytalan jövő miatti gyermekies aggodalom végkép száműzve marad kebléből, mi a tájékozatlanokat oly sorvasztó töprengéssel gyötri egész életükön át.

A természet ily megvigasztaló bölcs rendjének észlelése mellett mily áldásosan hatékonyak az erkölcstani elvek fejtegetései,

melyek azok nélkül csak homályos sejtelmek keltésére képesek legtöbbeknél. S az örök gondviselésben való megnyugvás biztos kalauzt nyújt ezen elvekben az élet viharai között épen a nőnemnek, mely iskolázatlan, illetőleg fegyelmezetlen érzelmeinek esik áldozatává. Ha észleltettük vele, hogy a természetben csodált szép is sokszor csak nagy küzdelmek árán valósulhat meg, nem lesz előtte homályos az írás e mély értelmű kifejezése sem: «boldogok, akik sírnak, mert megvígasztaltatnak.» A vígasztalás érzelme mily boldogító annak tudatában, hogy a kedély viharai egyensúlyra jutnak a vágyak követelményeivel.

A mondottak után már érthetők Mme. Neckernek, egyik legkiválóbb nőnevelői tekintélynek e szavai: «A nőknek legyen inkább ízlésük és tanulásra való könnyedségük, mintsem sok tudományuk, s tudásvágyuk tegyen túl tanultságukon. Valóban, ha a tudományok iránti vágyat sikerült az általuk felkeltendett boldogító érzelmek elveztetése által idejében tevékenynyé tenni kebleikben, önként feltalálandják lelkeik további táplálékát hivatásuk méltó betölthetésére.» Ily irányzatnál fogva a hazai történelemben nem a harczias események, vagy politikai üzelmek, mint inkább a nemzet javára, boldogítására törekvő nagyaink iránt fognak érdeklődni, mire lehetetlen hivatást lelkeikben is világosan nem érezniök. És ha ezen ismeretük lelkesítő sugalma a világtörténelemből az összes emberiség jeleseinek törekvései által is fokozódik: a Grachusok, Hunyadyak, Watt, Newton, Cuvier anyjai nem fognak előttük utólérhetlen eszményi minták maradni magasztos példaadásaik utánzására.

S ha majd az anyag és erő fenséges, összhangzó nyilatkozatainak észlelése által megizmosodik a szép iránti érzék, mire külön bölcselmi vezérkönyv aligha tenné meg a kívánt hatást: lehetetlen, hogy saját erői nyilatkozásával is ne törekedjék a lányka hasonló tökélyre. Testének gondozása, viselkedése, szava, éneke, mind magukon fogják hordani ama kelléket, ami az életvidor madárka szökdécseléseiben oly elragadó látványt nyújt. Ugyanis észlelvén a madárdal bűvös hatását, hangja ilynemű használatára önkénytelenül buzdíttatik. Ebből önként világos a szóló művészet jogosultsága is a tantervben. Nem érzi-e a lélek örömében vagy fájdal-

mában szükségességét egy oly közvetítőnek, mely a szavakkal ki nem fejezhető kedélyi hangulatot öntudatos módon nemes lelkesültséggel kifejezhesse? Ami a madárnak az ének, az a zene és ének az emberi kedélynek. Azonban itt is a mikénttől függ az óhajtott nemesitő siker: a válogatott és fenkölt érzelmekből fakadt zeneművek a pusztán érzéki gyönyörnek józan ellensúlyozóivá lesznek, s az ezeket átlengő szellem a zeneízlést legbiztosabban kifejti.

Az eddig érintett tananyagok képző hatásának felmutatása után már kijelenthető a főczél is, melyet a polgári leányiskola elérni hivatva van a nőnevelésnél. S ez: a lelki erők összhangzatos nyilatkozhatásának eszközlése, tehát az értelmes, nemes érzelmű s erőteljes erkölcsi jellemű nő képzése.

Minthogy azonban a nő már rendeltetésénél fogva is inkább a kedélyvilágban érzi magát legotthonosabbnak: az ezen erők kellő ellensúlyozására is idejében komoly figyelem fordítandó, nehogy a szélsőségekben nyilatkozó érzelgősség a szép összhangzatot megzavarja. E czélra kiválólag szolgálnak az értelmi erőket hatékonyan fejlesztő tényezők: a nyelv- és számtan. Ha lelki állapotaink nyilvánítására kellő kifejezés nem áll rendelkezésünkre, sajátságosan kellemetlen érzés foglalja el keblünket épen úgy, mint midőn életczéljainkra valamely eszköz hiányát érezzük, ami ha percznyileg is, de zavarja azon boldogságunkat, mely vágyunk nyilatkozhatásából szülemlik. Ellenben mily bűvösen hat ránk a beszéd kincsével gazdag szónok, költő az ő ragyogó szórajzával, mely képessé tesz bennünket a legfönségesebb eszmék szemlélésére. Ha már a zene is igen alkalmas segédeszköz a kedély-hangulatok érvényesitésére, mennyivel inkább az a minden szép tulajdonaival birtokunkba ejthető zengzetes magyar nyelv, mely az ihlettebb szellemek érzelem-gazdagsága által áthatva bájos hanghullámok változatos fokozatain nyilatkozik. Az irodalom remekeinek megizleltetésével tárgyalt nyelvtan aligha fog rideg szóanyaghalmaznak feltűnni a leányka előtt, s a nemzeti irodalom rája még varázslóbb hatást fog gyakorolni, mint a természet bármely érzékitett nagyszerű jelenete, s annak ismerete valódi lelki élvezettel fogja őt gazdagitani, s az irály szépségei iránt is oly fogékony leend lelke.

mint a fénytannál észlelt színösszhang bűvös hatásai iránt. S amint a színekben az ízléstelen fényűzést kerülendi, úgy irályában is ki tudja fejezni a nemesült ízléssel összhangzó kellemet, a szóvirágok gazdag tárházából a legalkalmassabbakat, a valódi érzésnek leginkább megfelelőket s legilletőbbeket használván mindenkor beszédben, úgy mint irásban. Mily fogékonyság rejlik a nő lelkében a nyelv szépsége iránt, az ókori Saphó-tól kezdve számos nő neveit emlegeti a történelem, s hazai irodalmunk és drámai művészetünk is nem egy kiválósággal büszkélkedik napjainkban is.

Míg tehát a kellőleg ellsajátított nyelv a kedélyhangulat tolmácsolására is oly nagybecsű kincs, azonfelül az ítélet- és következtetésnek is oly lényeges eszköze, hogy a kedély valóban csak akkor érzi szegénységét, midőn e téren nyilvánulni kénytelen. Az egyes szaktudományokban kiváló jelesek sokszor panaszkodnak nyelvszegénységük miatt épen a nyelvismeret iránti érdeklődés elhanyagolása folytán.

Hasonlólag jó hatású tulajdona van a számtannak is az elmére, hogy a kedélyvilág túluralmát józanul mérsékelje s abban a többi erőkkel számarányos összhangzatot hozzon létre. Az anyagi világgal foglalkozván kénytelenek vagyunk azt pontosan számba is venni, tehát mennyiségileg is méltatni, s ez tulajdonképen nem más, mint számolás. Ha okoskodni annyit tesz, mint az egészből a részekre következtetni: vajjon a számtan viszonyainak ismerete nélkül ezen úgynevezett szavakkal való számolás helyesen sikerülhet? A gondolkodástan nem kényszerül-e levezetései alapjául az egyenletet segédül kölcsönözni? Hátha még nem mulasztottuk el a növényeknél szemléltetni, hogy az anyag és erő mily számtani viszonyban egyesülve, adják a legbámulatosabb szépet! A természetnek mennyiségi viszonyokban nyilvánuló csodás változatai nem ugyanannyi tagadhatlan bizonyítékok-e arra, hogy nincs két egyenlő falevél, s azok mégis az alaki tökély legmagasabb kifejezését tanusítják, ahol külakadályok az erő és anyag egyesülését nem korlátozzák. Ha egy tetszetős virágcsokrot akarunk kötni, nemcsak a kiegészítő színekre, de azok mennyiségére is figyelemmel kell lennünk, nehogy a legigénytelenebb árokszéli

virány is megszégyenítse ízlésünket. Egyetlen virágszál figyelmes szemlélésénél önkénytelenül felismerjük a részek fejlődése közti összhangzó méreteket, melyeknek fokozatos emelkedése és fogyása oly kielégítőleg hat szemeinkre; és ez a szépnek csodás részaránya, a művészeknél oly nagybecsű aranymetszet, mi az egész természetben, fel az alaki tökély remekéig, az emberi testig, oly vonzóan nyilatkozik.

Ily szempontból is nagy jelentőségű a tantervben a számtan, mely szakértő kezeléssel nemcsak értelemfegyelmező, de a rajznak is hálás segéde, s az élet viszonyai számbavételére nélkülözhetlen ismeret.

Ha végre még megérintjük azon nevelészeti követelményt, hogy ép lélek csak ép testben nyilvánulhat akadálytalanul, vagy ami nem más, minthogy a lélek csak ép test által valósíthatja meg vágyait megnyugtatólag: akkor az iskolai életben már ez okból sem szabad a testképzésről megfeledkezni. A testedző játékok mint az erő és ügyesség vidám nyilatkozatai nemcsak szépek, hanem a nemzedék egészséges fejlődésére is igen jelentékenyek. Ez okból nem eshetik kifogás alá, ha a nőnemhez mért testgyakorlatok mellett azon testmozgások is figyelembe vétetnek, melyeket a szépre és összhangzatra törekvő művelt lelkek valódi művészetté alakítanak át a tánczban, mint amely különféle nyilvánulásaiban a nép jellemérőll is felismerhetőleg tanúskodik, s vadságát vagy míveltségét ép úgy jellemzi, mint emelkedett lelkületét. Hadd találja tehát a leányka ezen szépítőleg hasznos mozgásokban pezsgő életerőinek édes kielégítését, mi a szemlélőre is egyaránt gyönyörködtetőleg hat.

Az eddig érintettek látszólag a polgári leányiskolai tananyagoknak nemesítőleg fejlesztő irányát jelölék, s azon kifogásokat czélozzák érvénytelenekké tenni, melyek a tananyag sokasága ellen több oldalról hangzanak; de tulajdonkép az összes erőknek a mindenségben uralgó rendnek megfelelő összhangzatos cselekvésre képesítő fegyelmezését — iskolázását vázolák e czikk szűk keretéhez mérten, mert a részletesebb tájékozás egy vaskos könyvben is alig férne el.

Ha már az ilykép iskolázott, vagyis a tovább folytatandó önművelésre alkalmas alapvetést nyert leányka rendeltetése körébe jutva érzi és tudja fenséges feladatát — mely nem más, mint környezetének boldogítása, és a híres delphii templom eme föliratának «ismerd meg tenmagadat» az életbe átültetése — s ezen gondviselésszerű hivatásában boldog arczáról a boldogság és béke fénysugarai a családon eláradtak: nem tárul-e fel szemünk előtt az oly rejtélyesnek látszó és sokak által sikertelenül keresett boldogságra vezérlő titok a legbájolóbb egyszerűségében, az isteni szeretet mindent átölelő megtestesülésében?

Nem hagyhatom azonban itt sem említés nélkül azt, ami e czélra leges-legszükségesebb. Sőt lehetőleg hangsúlyoznom kell azt, arra gondolva, hogy a nőnem rendeltetése nem kevés nehézséggel levén összefűzve, a lelki erőnek minél fokozottabb mértékét igényli, hogy életfeladatát a súlyos viszontagságok közt is szerencsésen megoldhassa. Ezt pedig minden mélyebb s alaposabb felfogású nevelő dönthetlen alapú meggyőződése szerint csakis olykép teljesítheti, ha a benső vallásosság minél inkább meghonosult s meggyökeresült szívében.

Sajátlag csakis a valláserkölcsi képzettség adja meg az iskolázottságnak s igazi neveltségnek leglényegesebb kellékét. Nélküle az értelem- és szívképzettség nem nyerheti meg azon szilárdságot, mely az élet ezerféle csábjai s izgató körülményei közt biztosan megóvja a lelki veszélyektől.

Napjaink megrendítő eseményei számtalan példákban tüntetik ezt elénk olyannyira, hogy itt elég azokra csak egyszerűen utalnom.

Ki nem látja, mennyire becsempésztetnek már gyakran a tanulságosaknak, üdvös czélzatuaknak látszó iratokba az oly elvek, melyek holmi mellékérdekből hízelkednek az érzékeknek, hogy tetszetősséggel hódítsanak, s így oly érzelmek s vágyak jogosultságát is vitatják s érvényesítik, melyek valóban ártalmasok, oly irányt adván a gondolkodásnak, mely sokkal inkább boldogtalanságra vezet. Mi itt az orvosság?

Annyi kábító tanácsadás közt, mennyit ma az irodalom

gyári termékei osztogatnak, valóban fölöttébb bajos már eligazodni még a folyton tanulgató elmének is.

Honnét nyerhesse ezek közt a legbiztosabb tájékozottságot az, kinek életfeladata nem az, hogy az irányadó tudományba bemélyedjen, hanem hogy annak legüdvösebb gyümölcseit élvezze s övéi számára hasznosítsa?

Honnét inkább, mint a hiterkölcstan legbiztosabb elveiből? Ezek tájékozzák az elmét a leghatározottabban a szép, igaz és jó eszméinek megvalósítása iránt.

Mily egyszerű annak útmutatása! Valódi szép az, ami jó is, igaz is egyszersmind. Ilyen pedig az, a mi a legfőbb lény, Isten akaratával, rendelésével megegyez. És vajjon miben áll ez? Megmondja világosan a hittannak elemi tankönyve is, mely erkölcsi hasznosság tekintetében messze felülmúlja az elmésen s fényesen okoskodó bölcselők fellengős műveit.

Kelljen-e mondanom, hogy főleg a nőnem van különösen arra utalva, hogy ezt minden egyéb ismeretszerzésnél inkább megszívlelje? Hisz gyermeki első oktatás rá néz kiváltképen, mint olyanra, ki a gyermeki szívbe első s legtermészetesebb nevelőként s oktatóként plántálja be a legfőbb tudomány első csiráit.

A mily fenséges az anyai hivatás, oly súlyos felelősséggel jár az, és a nő legüdvösebben úgy képezi magát, ha e szent hivatására irányozza tanulmányainak legjava részét.

Alkonyodó éltem végszakában ily meggyőződés adá tollam alá e szavakat. S ha félszázadot meghaladott tanítói működésemnek e meggyőződésénél egyéb eredménye sem volna: már így is boldogan vennék búcsút e földtől, mely úgy látszik inkább csak azért válik sok részben siralomvölgygyé, mert létük czélját hibásan fogják fel; holott az evangelium tanaiban oly fenségesen nyilvánuló s imén tárgyalt irányban hatva az emberiség fejlesztésére, az elveszett paradicsom e földre ismét visszavarázsolható volna.

Dr. Tóth ker. János.

AZ 1885. ÉVI ORSZÁGOS KIÁLLÍTÁS.

Hazánk tanügyi köreiben alig palástolt idegenkedés mutatkozik a kiállítások iránt. Félrevezetve a kiállítások rendkívüli üzleti jelentősége által, egészen egyoldalúlag ítélnek felőlük s megfeledkeznek azok hatalmas tanító-hatásáról. Igaz ugyan, hogy minden kiállításnál az üzleti haszon tűnik legelőször szembe. Az ipar és kereskedelem fejlesztésére a jelentőségüket vesztett országos vásárok pótlásául teremté meg azokat századunk. S valóban e szerepre kiválóan alkalmasak is. Itt mutatja be az iparos és termelő az egész hazai fogyasztó közönségnek czikkeit; a kiállítás tehát piaczot teremt, s alkalmat nyújt üzleti összeköttetések szerzésére.

De ép így emeli a nemzeti büszkeséget és önérzetet, alkalmat adván rá, hogy az egyes termelési czikkeket összehasonlítsuk, s meggyőződést szerezzünk arról, hogy azok egészben vagy részben kiállják a külföldi termelvényekkel a versenyt. Másrészt feltűntetvén a hiányokat önmagunk megismerésére s ez által a tökéletesedés útjára vezet. S a mennyiben a kiállítás a műipart is körébe vonja, fejleszti a műizlést, s a műipari tárgyak termelését, keletét.

Tanító hatása azonban nemcsak ebben áll; mert nem csak kereskedő és iparos meríthet okulást a kiállitásból, hanem minden egyes látogató. Mindeniknek tágítja ismeretkörét s alkalmat nyújt alapos technologiai, néprajzi és nemzetgazdasági stb. tanulmányokra. Ez a tanító-hatás természetesen annál nagyobb: az iparnak, művészetnek és tudománynak minél több ágát öleli magába a kiállítás. Erről meggyőződhetünk, ha eddigi kiállításainkat veszszük szemügyre. Első kiállításainknak, melyeket Pesten 1842, 1843

és 1846-ban rendeztek, alig volt más hatása, mint hogy fokozottabb üzleti tevékenységet okoztak. A Sopronban 1847-ben tartott helyi kiállítás, a Pesten 1865-ben rendezett gazdasági, és az 1872-ben Kecskeméten tartott ipari kiállítás — már ezen kiállítások természeténél fogva is — csak gazdasági és ipari czéloknak szolgáltak. Kiváló haladást mutat ezekhez képest az 1876-ban Szegeden rendezett kiállítás. Ez már az oktatásügyet is belevonta keretébe, s ha másra nem szolgált is, megismerteté velünk az 1873-ik évi bécsi kiállításon látottakhoz képest — elmaradásunkat. De egyszersmind ösztönzött is arra, hogy a székesfehérvári kiállításon több gondot fordítsunk az iskolaügyre. Alig nyilvánult ez akkor (1879-ben) egyébben, mint hogy az iskolákat is felszólították a részvételre s a jelentkezőknek téres, kényelmes — noha félreeső — helyet jelöltek ki. De még a székesfehérvári kiállításnak sem lehetett olyan oktató hatása, mint a milyet a kiállításoktól még a nevelés ügykörében is várhatunk. Nem lehetett már csak azért sem, mert hiányzott belőle — csak a nevelés- és oktatásügyről mondom — a tervszerű egységes szervezés. Sok jót mutatott be, sok hiányt derített fel, de nem mutatta be nevelésügyünket a maga egészében, minden lehető — követni vagy kerülni való — példában.

De hogy sokat tanultunk belőle, azt — legalább a munkatanításra nézve — feltüntette a nőiparegyesület által 1881-ben rendezett női munka- és háziiparkiállítás. Itt már azt láttuk, egyéb sikerről nem is emlékezve, hogy hazánk néhány iskolájában — aránylag ugyan nagyon kevésben — rendszeresen vezetett kézimunka-oktatás van. Azóta volt időnk az ott tapasztaltakat, ha követésre méltónak találtuk, gyakorlatilag érvényesíteni, a látottak által bennünk keletkezett eszméknek alakot adni, s rajtunk áll a legközelebbi 1885-ben Budapesten rendezendő általános országos kiállításon haladásunkat bemutatni.

Hogy az 1885. évi kiállítás az eddigieket, mind üzleti haszon, mind instruktiv hatás tekintetében felül fogja múlni, arra többszörös garanczián van a kiállítás előzményeiben, szervezetében. Társadalmi úton kezdeményezte azt az országos magyar iparegyesület az 1879-ben tartott nagy iparos-gyülés felkérésére.

A főváros 50,000 frt segélyt ajánlott fel s a városligetben ingyen engedte át a szükséges és megfelelő kiállítási területet; a kormány pedig áthatva az ügy fontosságától, a rendezést (az 1883. évi XII. törvényczikk által felhatalmazva) az illetékes szakerők közreműködése mellett magára vállalta.

Az előkészületek a legnagyobb tervszerűséggel tétettek meg; csak egy pillantást kell vetnünk az országos bizottság által kiadott részletes programmba s azonnal a legszebb remények töltenek el a kiállítás sikerét illetőleg. Látjuk ugyanis, hogy fel fogja a kiállítás tűntetni mindazt, a mit hazánk az ipar, gazdászat és tudomány terén akár nyers termékekben, akár készítményekben produkálni képes. A pótkiállításokon kívül, hol a műipari régiségeket és a külföldi tárgyakat lehet kiállítani, 32 főcsoportja lesz a kiállításnak; ezek közt több van olyan, mint pl. «Zenészet», «Tudományos eszközök és műszerek», «Közlekedésügy», «Hajózás és Tengerészet», «Egészségügy» stb., melyek nem is szerepeltek eddigi kiállításainkon. De a teljesség mellett a rendszeresség által is ki fog tűnni a kiállítás. A részletes programmok minden kiállítónak megadják a legszükségesebb utasításokat, arra nézve, hogy ki mit és hogyan állíthat ki. Az oktatásügy két csoportban lesz képviselve, a 30 és 31-ik csoportban; az első az iparoktatást, a másik a nevelés és oktatásügyet általában fogja föltüntetni.

Kiváló fontosnak ismerhetjük el azon intézkedést, mely szerint a rendes megyei és kerületi bizottságoktól független «Országos oktatásügyi bizottságot» alakítottak, melynek elnöke Gönczy Pál, alelnökei dr. Szabó József egyetemi rektor és dr. Herich Károly osztálytanácsos; jegyzői Trogmayr Károly és Suppán Vilmos. Bővebb tájékozásul ajánljuk olvasóink figyelmébe a részletes programmnak az oktatásügyre vonatkozó következő szakaszát:

«Az iskolai bútorok és pedig: padok; ülőkék; fali- vagy állótáblák; rajz-, kézimunka- s tanárasztalok stb.; teljes iskola-berendezés, továbbá iskolaépületek és egyéb közművelődési intézetek homlok-, átmetszeti és beosztási tervei, helyrajzai vagy fényképei, továbbá az iskolák fűtési, szellőztetési és világítási készülékei; iskolai árnyékszékek rajzai stb., mint az iskolai- és közművelődési

intézetek berendezésének kiegészítő részei, e csoportban csakis az illető intézetek által állíthatók ki.

Tanszerek és taneszközök közül a külföldi eredetű tárgyak, a mennyiben azok az egyes intézetek berendezésének feltűntetésére szolgálnak, e csoportból nincsenek kizárva.

Minden kiállító, ha a tanszerek és eszközök hazai termelésűek, azokat ekként megnevezni s a készítés forrását s a készítő nevét s lakhelyét, valamint a tárgyak czímét (elnevezését) megnevezni tartozik.

Egyes intézetek a tanulók írásbeli, rajz- és irodalmi munkáiból a fokozatos tanítás rendszerének feltűntetése mellett csak néhány példát állíthatnak ki. Ezen munkák vagy

a) kötött (kemény boritékú) alakban, czímekkel ellátva, vagy

b) a rajzfélék kemény papirra húzva, mappákban csinos keretekben állíthatók ki. A papir nagysága rendszerint magasságban 60, szélességben 80 czentiméter lehet, vagy megfordítva.

Az iskolai épületek színezett, vagy tusrajzai (tervei) avagy fényképei hasonló nagyságban kellő föliratokkal s a méreteknek (méterekben) való föltűntetésével állítandók ki.

A leánytanulók kézimunkái (a vászon- és ruhaneműek kisebbíthető alakban is), a kezdés és haladás fokozatos rendszerét szigorúan föltüntetve, szintén legfölebb 60 czmt. magasságú és 80 czmt. szélességű kemény színezett papirra, ízléssel egymás mellé illesztendők s minden egyes darab erős czérnával több helyütt oda illesztendő.

A kézimunkák mindegyikéből egy-egy tanintézet az oktatás fokozatos feltűntetése mellett csak néhány példányt mutathat be, folyó számmal és az illető tanuló nevével, valamint az osztály megnevezésével ellátva. A munkák ilyetén lapjai könyvszerűleg is beköthetők és a boritékok külsején az iskola helye, foka, jellege, kitüntetendők.

Törékeny s kényesebb természetű gyűjtemények, tanszerek, csak üvegszekrényekben állíthatók ki, föliratokkal ellátva.

Tan- és szakirodalmi könyvek csak kemény s czímzett kötésekben állíthatók ki.

Az óvodák, gyermekkertek munkái csinos kemény dobozokban, — egy-egy intézet csak nehányat mindegyikéből, a fokozatos munkákat egymásutánban tárva föl — állíthatók ki, az intézet helye és czímének fölemlítésével.

A taneszközök és iskolai bútorok tiszták, az érczrészek simítottak, a fali térképek vászonra húzva s fényezve, két csinos léczre feszítve legyenek.

Tantermek, tornacsarnokok és rajzhelyiségek összberendezései s összszerelvényei — tekintettel az iskolák jellege- és fokozatára, illetőleg a tanulók korosztályaira — a helyi elhelyezések föltüntetése mellett kisebbített alakban (miniaturben) is kiállíthatók.»

Bejelentési ívekért a kiállítni szándékozók Suppán Vilmos úrhoz, az országos oktatásügyi bizottság jegyzőjéhez (Budapest I. ker. Szt-háromságtér 7. szám) fordulhatnak.

A kiállításra szánt tárgyak bejelentésének határideje e hó végével letelik. A bejelentést ugyan később is elfogadják, de jóval magasabb térdíjfizetés mellett. A kiállítók tehát a maguk érdekében cselekszenek, ha a bejelentést ideje korán megteszik. Mind a kiállitás érdekében, mind a magunk okulása szempontjából kívánatos, hogy a kiállításon minél több — lehetőleg minden — oktatási intézet részt vegyen. Az országos szakbizottság minden lehető útbaigazítást készséggel megad, mert mindenek fölött óhajtja, hogy Magyarország oktatásügye fejlettségéhez méltó gazdagsággal legyen képviselve.

Általános tájékozás czéljából meg kell jegyeznünk, hogy a kiállító iskolák ne igyekezzenek a különlegességek által tündökölni, hanem az iskolai oktatás rendszerének és menetének törekedjenek lehetőleg hű képét adni.

Sebestyénné Stetina Ilona.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN «NAPLÓI»-BÓL.*

Széchenyi naplóit, e rendkívüli ember lelkének eme legközvetetlenebb nyilatkozatait olvasva, olynemű hatást érezünk, mint midőn megdöbbenve állunk egy nagyszerű szentegyház ég felé siető csúcs-ívei alatt. A kik a mindennapiság légköréből szeretnek olykor fölemelkedni: azok bizonyára sietni fognak e naplókat a könyv elejétől végeig átolvasni. Az a nehány lapnyi mutatvány, mit belőlök itt közölni fogunk, nem fogja kielégíthetni olvasóinkat, s csak arra céloz, hogy az egész munka átolvasására ösztönözzön.

Az alább következő szemelvények két dolgot igyekeznek megvilágítani: *1. azt, hogy egy fenkölt lelkű nő mily fölemelő hatást gyakorolhat egy férfiú nemes lelkére; 2. Széchenyi mély vallásos lelkületét.*

E kettőnek megérthetésére hallgassuk meg előbb, mit mond Zichy Antal, e «Naplók» szellemes rendezője és fejtegetője, Széchenyi jellemének egyik kitetsző vonásáról: Széchenyi költői lelkületéről.

«Széchenyi minden ízében költő. Mint a legmagasabb körökben forgó világfi, mint galant udvarló, mint figyelmes útazó, mint politikai agitátor, szónok és publicista, végre mint családapa is — soha sem tagadja meg magát.

«Avagy mi okozta volna, hogy politikai röpiratai, ephemer tartalmuk daczára is, oly mély, oly tartós benyomást tettek nálunk? A stil sajátságain felül, eltekintve a hatalmas egyéniség

* Gr. Széchenyi István Naplói. A m. tud. Akadémia megbízásából összeállította Zichy Antal. Lásd «Könyvismertetés» rovatunkat.

nagy tekintélyétől is, a költői exaltáczió ama vörös fonala az, mely sorain akkor is, mikor azok népszerűtlenek voltak, tisztán felismerhetőleg végig húzódott, s az exaltáczióra mindig hajlandó magyarnak szívhúrjait hozta rezgésbe. — — Ez a költői lelkesedés, melyet ő fajtánk egyik kiváló, minden jót igérő jellemvonásának tart, kezdettől végig, fel és alá, híven kíséri őt, és soha el nem hagyja. Ez melegíti, midőn első emlékezetes fölléptekor, rég táplált óhajtását teljesítve, egy egész évi jövedelmét a haza oltárára teszi le. Ez lüktet ereiben, midőn kenetes, bár legkevésbbé sem szabatos szónoklataival hallgatóit elragadja; ez vezérli a tollat, melylyel a magyar publiczistai irodalomnak első alapítója lesz; ez láttatja vele «vérünk jövendő felemelkedését»; ez rabolja el később álmait s minden nyugalmát; ez viszi «egy füstbe ment élet» romjain a döblingi őrültek házába; ez adja végre kezébe az öngyilkos fegyvert, mely a szenvedések tüzében megtisztúlt lelkét égbe szólítja.» (32—34. l.)

I.

Széchenyire nem lehet a közönséges emberek mértékét alkalmaznunk. Észtehetsége és szíve messze túlhaladta a köznapiság arányait. Éltének fő szenvedélye a hazaszeretet volt, a rajongásig menő, fölmagasztosúlt hazaszeretet. Ez a rajongás nyilatkozik a nők iránti szerelmében is. Szíve, ifjú korában, sokat hánykódott, míg szerelmének igazi tárgyát föltalálta. Ez az igazi gr. Seilern Crescence volt, ki iránt a már akkor 33 éves Széchenyi szívében (1824) soha ki nem alvó szerelem ébredt. De ez érzés tizenkét éven át csak eszményi lelkesülés volt, egy középkori lovag rajongása egy nőért, kit bírni sohasem remélhetett. A csodaszép Crescence már 1819 óta neje volt Széchenyi egyik rokonának, gr. Zichy Károlynak, kivel s számos gyermekei körében boldog családi életet élt. A férj 1834-ben meghalt, s Széchenyi 1836-ban oltárhoz vezette a nőt, kire tizenkét éven át mint égi ideálra tekintett föl, tiszta, eszményi rajongással, a mely rajongás lelkében annyi nemesnek és nagynak lőn ápolója. Csak *ápolója*, mondjuk, mert a hazafias nagy eszmék már e viszony előtt ébredeznek szívében.

1820-ban, midőn mint huszár-kapitány a Tiszán túl időz ezredével s alkalma van a néppel érintkezni, így ír: «Majd a legnagyobb vonzódást érzek e durva néphez, melyet voltakép hőn szeretek, hogy oktatnám, emelném, emberré nevelném; majd meg látni se kívánom s eltaszítanám magamtól. Tudatlansága meghat; életemmel, véremmel szeretnék segíteni rajta, s osztoznám, vele együtt szenvedve, sorsában.» (124. l.) — De lássuk már a «Naplók» nyomán, miként éleszti e nemes tüzet az eszményies szerelem föllengzése.

1825. április 4. «Cr—szal, úgy látom, vége van mindennek». (Vége? Nem lehet! a hol a kezdet nem volt! — jegyzi meg elmésen e «Naplók» összeállítója.)

1826. jan. 30. «Cr—t egész nap nem láttam. — Ő fogja meghatározni, hogy tovább szolgáljak-e vagy quietáljak. — Ő lehet az oka, hogy egy egész nemzet újjászülessék.»

Márcz. 25. «Ő csak erényre született. Ma még tisztábban érzem, mint máskor, hogy egyetlen komoly szemrehányást, melyet önmagának tehetne, ő túl nem élne».

Juniusban ily vallomást tesz: «Szeretek egy tisztességes nőt (e sorok francziából vannak átfordítva), szerelmem oly tiszta, mint egy angyalé; minden erőmet megfeszítem, hogy lelkemet minden szépre, jóra, az erényre képesítsem. Föláldozom magagamat, személyemet, vagyonomat, virrasztásaimat hazámnak közjavára: s majd senki sem ért meg, egy egész nemzetből senki.» — — «Egyszer azt mondám neki: Vous remplissez tout mon âme, et quand je pense à vous, je m'exalte pour tout ce qui est beau, grand et noble. Ő pedig így felelt: Si c'est vrai, ce n'est certainement pas moi, mais c'est la prière que je porte journellement au ciel pour votre bonheur».

1827. márcz. «Sokat gondoltam reá. Óh, nekem méltónak kell hozzá lennem!»

Julius 31. «Mindenható! Engedd, hogy szívben, lélekben egy oly szenthez méltó lehessek».

«A mily lelki beteg és boldogtalan vagyok, érzem, hogy egy nagy szellem ébredez, fejlődik bennem».

Egy hosszú levelet ír Cr—hoz, melynek minden sora aranyba vésetnő, bár csak meglevő töredékei után ítélve is:

«Mitevő legyek, kérdem magamtól éjjel és nappal. Isten tudja, mindig az ön nyugalmát tekintettem, nem a magamét. Száz meg száz kétség és küzdelem után egy szózat tisztán és világosan ezt súgá nekem: Légy hű hozzá, utolsó lehelletig. Küzdd föl magad oly álláspontra, melyről embertársaidnak, hazádfiainak javára lehetsz, áldozd fel magadat a közjóra, egy szóval: Légy hozzá méltó. — Én a családi boldogságról örökre lemondtam, s csak önnek akarok élni. — — Rágalom érhet engem is, de gondom lesz reá, hogy ön sohase szégyelhesse magát miattam. Önnek szent kötelességei vannak; ön anyja egy népes családnak. Én oly pályára léptem, mely nem kevésbbé szent. Akármit végzett az ég fölöttünk: teljesítse ön az anya s a hitves tisztét; én viszont igyekezni fogok annyi jót tenni, a mennyit csak tehetek az életben. Isten nem fog minket elhagyni. — Az én helyem, melyet a gondviselés számomra kirendelt, Magyarország. Megállom e helyet híven, becsülettel, míg órám ütni fog.»

Lássuk még egy levelét, mely 1829 márczius havában kelt, s mely mutatja, hogy Sz. háborgó lelke egyensúlyának helyreállítására mily sokat tett azon derék nő befolyása, magas erénye.

«Visszaküldöm imakönyvét s egyúttal egy szószerinti (német) fordítását Berzsenyi költeményének (a «*Romlásnak indúlt*» kezdetű ódáról van szó). Hiszem, tetszeni fog önnek az eszme... Sok szépet írt még szegény! Sa vertu etait sans témoin, s most visszavonulva, betegen él Somogy erdeiben. — — Az én czélom a növekvő új nemzedékre gyakorolni áldásos befolyást, mert minden a polgári erényen alapszik. Akármennyit gondolkodnak az erkölcsiség, a philosophia, a vallás tanairól: jó honpolgárnak, jó férjnek, hű barátnak lenni, ez az igazi alap. Én, részemről, a jó polgár és a hű barát kötelességeit kétszeresen akarom teljesíteni, mivelhogy a gondviselés megtagadta tőlem a családi élet boldogságát. A mi viszonyunk örökké fog tartani, még a halál sem vethet neki véget, mert lelkeink elválhatatlanok, s hasztalan fáradság volna érzelmeinket elnyomni akarni, erősebbek azok nálunknál; de

igenis szoros kötelességünk ez érzelmeket napról-napra nemesbíteni. — — Elég erőt érzek magamban, hogy önt mint testvér szeressem! — — Mi erényesek vagyunk és azok fogunk maradni, csak ennek tiszta önérzete teszi elviselhetővé az életet, e nélkül kétségbe kellene esni. — Nem fogok soha önnek szégyenére válni... magam egy perczig sem fogok pirúlni a miatt, hogy mindenre, a mihez kezdek, egy olyan kedves nemes lénynek, mint ön, van legfőbb befolyása. Szégyenítsük meg a rágalmazókat, hazudtoljuk meg őket s mutassuk meg a hétköznapi lelkeknek, hogy utolsó lehelletig szívből szerethetjük egymást a nélkül, hogy sülyednénk!... Ezer áldás szálljon önre, kedves drága lény! — Adieu, adieu mon ange! Je ne respire que par vous. Vous remplissez mon âme de votre souvenir, et par conséquent de tout ce qui est grand, beau et sublime! Les hommes ordinaires ne croyent pas à une vertu exaltée, parcequ'ils n'en sont point capables. On est forcé de cacher les émotions et les sentiments les plus purs et les plus saints, et dont on n'a pas besoin de rougir». (Szemelvények a 79—99. lapokról.)

Crescence fenkölt lelkéről sok nyilatkozatot láttunk már eddig Széchenyi föntebbi soraiban. A «Napló» számos helyéből kitűnik az is, mily tapintattal tudta e nő azt a rajongó s kétségbeesésében az öngyilkosságot annyiszor emlegető férfiút fékezni, csillapítani, s a lelkében tátongó ürt nemes törekvésekkel tölteni be. Crescence becsülte, megértette Sz—t, de azért még barátságában is több mint tartózkodó volt iránta, társas érintkezéseikben pedig több mint óvatos, mert a világra ép oly sokat adott mint önmagára. Azonban arról a nemes gondolkozású s magas képzettségű nőről még tisztább képet nyerhetünk, ha saját nyilatkozatai után alkothatunk róla ítéletet.

S ily nyilatkozatot nem egyet találunk e könyvben, melyeket részint Sz. jegyzett föl, részint más forrásból gyűjtött össze Zichy Antal, e «Naplók» összeállítója.

1829 okt. havában Crescence egy medaillont küldött Sz—hez, mint ez feljegyzi, megnézés végett, melyet neki szánt «halála után». Ez ereklye ily német föliratokat viselt: «Nur Veredlung und Hun-

garns Wohl, Sey der Zweck, der uns verbindet. — Wenn alles wankt, bleibt der Glauben».

Midőn Sz. első nagyobb műve a «Hitel» (1830) megjelent, Crescence e munka német fordításának egy példányára, részint a lapok széleire, részint a sorok közé közbeszúrva, részint betoldva külön lapokra érdekes kritikai megjegyzéseket, véleménynyilvánításokat írt, melyeket aztán ily formában közlött is a mű írójával. Zichy A. szerencsés volt a «Hitel» ezen példányát áttanúlmányozhatni s a «Naplók» jelen kiadásában közzé teszi Cr. kritikai megjegyzéseit, melyek közűl egy párt, czélunkra leginkább szolgálót, itt felsorolunk.

«A tudatlan», mondja Sz. («Hitel» 258—268. l.) «a mindig idehaza ülő ráesküdnék, hogy a külföld minket csodálva irigyel» stb. — — «A tudományosb ellenben elismeri czivilizáltabb országok elsőségeit, azokban tartózkodik, honját kerűli», stb. — — «forduljon meg a világ akkor, ha már nem leszünk többé».

Erre Crescence, iskolai olvasottságát véve elő, Cicerót idézi, a ki azt mondja: «Csak a győztest illeti meg a koszorú». «De Ön, — így folytatja az alkalmazást, — Ön már most is teljes joggal elmondhatja:

Si je n'ai une couronne,
C'est la fortune qui la donne.»

S tovább szövi: «Il suffit de la meriter. Car la Hongrie vous doit actuellement *en partie* (mily óvatosan kerűli a túlzást!) sa formation et sa consideration. Fejezze Ön be e nagy munkát. A gondviselés Önt magasbra helyezé, mint millió embertársait; használja fel tehetségeit a jóra. Hazánknak Ön által fel kell emelkednie. Önnek kell a kedélyeket s a különböző nézeteket egy közös reformáczióra összeegyeztetni. Én segítségére leszek Önnek, s magam is érdemet akarok szerezni a szeretett haza iránt. Ez az a frigy, melyet kész vagyok Önnel megkötni életem fogytáig. Ebben czélt érni a legszebb s a legnagyobb jutalom lenne mindkettőnkre. — Így majd a legkésőbb utókor hálás érzülettel fogja Önt dicsőíteni; tisztelettel fogják Önt emlegetni s egymáshoz így szólanak: ‚A 19. század elején egy igazán nemes honfi megtért hazájába, s önma-

gának elszánt nagylelkű feláldozásával honfitársaiért, halhatatlanná lőn. Elnevezték őt a haza atyjának, előmozdítója volt a tudománynak, feltaláló, újító stb. stb. Széles ismereteinél fogva s vallásos hazaszeretettől lelkesítve véghez vitte ezt meg ezt. Itt egy egész bibliothekát fognak elősorolni! S magára vállalta azt, a mi legnehezebb feladat volt: egy ország újjáalakítását, mindenkitől félreismerve, meg nem értve, csak egyetlen barátjától (barátnőjétől) gyámolítva; végre sikerült legyőznie az irigységet, mely oly sokáig üldözte!' — Azt akarom, hogy így beszéljenek egykor Önről. Minden becsületes szívben örökké kell élnie az Ön emlékének».

De ezzel nem fogy ki a buzdításból. A Végszó-hoz neki is van zárszava. Ebből is ide igtatunk pár gyöngyszemet:

«Igen! Emeljük fel hazánkat a nevezetes országok sorába! De hogy ez sikerüljön, mindenkinek hozzá kell járulnia. Én úgy vagyok meggyőződve, hogy az isteni gondviselésnek tetszett Önt állítani a mi szeretett nemzetünk élére. Önnek adományozta az isteni ihlet sugarát, hogy legyen Magyarország jótevője, nemtője, a ki a szunnyadó lágymeleg hazafiakat felébreszsze, némi lelket öntsön beléjök. Igenis, kötelességünk annyit tenni, a mennyit tehetünk, s nem hagyni elrozsdásodni a bennünk rejlő tehetséget. — Kövesse Ön tehát szép hivatását. Az önnemesítés még nem elég; magasabbra utal Önnek rendeltetése, sokkal magasabbra! Önnek honfitársait kell tökéletesbíteni s a bennök rejlő jó tulajdonokat kifejteni s egyenként érvényre emelni. Ez Önnek élete, feladata!»

Igazam van-e, — így kiált fel Zichy Antal, — ha a Crescence nevet a Laurák, a Beatricék sorába emelem, s hazánk egén jó csillagzatként látom ragyogni?!

Bizonnyal megérdemelte e nő azt a szép emléket, melyet utóbb férje, 1843-ban írt végrendeletében állított neki:

«Helyezzék hű élettársam, jobb felem, tiszteletreméltó feleségem tetemeit hamvaim mellé. Mert ő vala az, ki már akkor is felfogta nagyobbszerű eszméimet: szolgálni a hont, mikor alig volt egy hő kedély is, mely megértett s méltatott volna. Ő volt az, ki-

nek szép lelkéből mindig erőt és szilárdságot merítettem. — — Ő volt végre az, kiben a legmagasztosabb germán költőnek asszonyi ideálját fölleltem, mely szerint nem pipere- és divathajhászat, vagy épen politikába beleavatkozás és a pártok feltüzesítése a hölgynek magasb tisztje; hanem csak úgy felel meg magas hivatásának, csak az által lesz a mennyei lakosok legremekebb műve, ha valamint a férj szabadságért vív, úgy küzd az asszony illemért. Ő lesz végre az, jól tudom, ki, habár az egész világ elhágy is, hűn és bennem bízva, rólam nem kételkedve fog állni mellettem». (218—220. l.)

II.

A *vallásos érzület*, mely a Széchenyi családban tradicziószerű volt, Széchenyi jellemének egyik fővonását képezi. A mai, vallástalanságra hajló korban minden lépten találkozunk azon nézettel, hogy a buzgó vallásosság okvetetlenül vakbuzgó korlátoltságra és felekezeti türelmetlenségre vezet, s mint ilyen inkább gátolja, mint elősegíti az emberiség fejlődését. A Széchenyi vallásossága élénk czáfolata ez állításnak. Széchenyi a rajongásig menő buzgó vallásos volt a vakbuzgóság és felekezeti türelmetlenség legkisebb árnyalata nélkül. Csakhogy ő nála a vallás lényege nem a hitczikkekben van, hanem Istentől való függésünk élénk érzetében, azon érzelemben, mely a röghöz kötött embert kiemeli a föld pora közül; mely a szív hánykódásai közt nyugalmat lehell, s az élet csapásai közt boldogságot és benső békét áraszt az emberre. «Naplói»-ból látjuk, hogy már ifjú korában mily sokszor megenyhül lelke az imádkozásban; a fiatal huszártiszt nem érzi jól magát, ha vasárnapja a nélkül múlik el, hogy nincs alkalma templomba menni, szorgalmasan gyakorolja a gyónást, s megkönnyűlve érzi magát, ha egy-egy tudatlan pórias falusi pap előtt is elmondhatja, a mi lelkét nyomja. 1822-ben gyalog zarándokol Wesselényi barátjával egy franczia országi trappista kolostorba, s ott nehány napot böjtöléssel és imádkozással tölt. Később, midőn Pesten tartózkodik, szorgalmasan hallgatja az akkor tájt nagyhírű egyházi szónok, Albach ferenczrendű szerzetes prédikáczióit, benső barátságot is köt e jeles férfiúval, s házában ünnep volt, ha az ünnepelt

hitszónok vendégei között asztalánál foglalhatott helyet. Ideálja, Crescence, a maga nemében még vallásosabb volt, s a két rokonlélek e téren is csak buzdítni tudta egymást.

De lássunk már néhány ide vonatkozó nyilatkozatot a «Naplók»-ból.

1819-ben így ír: «Kik a vallás külformáit megvetik, s a mellett jó és feddhetetlen emberek, sokkal ártalmasabb hatással vannak a reájok figyelőkre, mint a romlott erkölcsűek és féktelen életűek. Mert az emberek ostobább része, a pórnép, mely a jóhoz természetesen vonzódik, példájok után indúlva észrevétlen ejtené el magától a vallást, a nélkül, hogy erkölcsileg megjavúlna. S képzelhető-e valami borzasztóbb, mint egy tudatlan, nyers tömeg, minden vallásosság nélkül?» (583. l.)

1821. Erdélyben utazik, s kellemesen lepi meg Kolozsvárott az öt egyenjogú vallásfelekezet közt ama városban uralkodó szép egyetértés. Ennek a közös temetőben is egyik megható jelét szemléli. «Ha a türelmesség a vallásosság egyik legmagasztosb gyümölcse», írja erről, «akkor megvallom, sohasem láttam nevezetesebb helyet ennél a Kolozsvárnál. De igazán, nem kellene-e sírnunk önmagunk felett, ha a vakbuzgóságot még a halottak országára is kiterjeszkedni látjuk?!» (591. l.)

1843-ban az országgyűlésen így szól: «A kereszténység tiszta szellemében én mindenekelőtt türelmes vagyok; és pedig nemcsak szóval, de tettleg is az vagyok, s az evangelikusok mellett fel fogok szólalni mindaddig, míg a teljes viszonosság elve nemcsak színleg, de lényegében is kivíva nem lesz». (608. l.)

1832-ben egy szép imádsággal gazdagítja az ilyfélékben különben is nem szűkölködő Crescence imádságos könyvét. Ide igtatjuk egész terjedelmében:

«Isten, te foglalatja minden jónak, magasztosnak, egységesnek, tökéletesnek, töltsd be szívemet, lelkemet a Te szent lelkeddel! Erősíts meg engem mennyei hatalmaddal, hogy földi gyarlóságaimat legyőzve, Hozzád emelkedhessem fel. Szabadítsd meg érzékimet minden hozzám tapadó földi salaktól, s tisztítsd meg emberi természetemet, hogy ez a Te műved hozzád méltóvá lehes-

sen. Önts bizalmat lelkembe s ne engedd meg, hogy a Te végzéseidet bírálgassam vagy épen kételkedhessem a Te mindenhatóságod-, mindentudásod- s véghetetlen irgalmasságodban. Add végre a Te legjobb áldásodat minden hozzám tartozóimra s barátimra, hogy egykoron mindnyájan együtt Téged dicsőíthessünk és magasztalhassunk, mindörökké, Ámen». (612. l.)

*

Szántszándékkal válogattunk össze e «Naplók»-ból oly sorokat, melyek olvasása után csak fénylőbb lesz előttünk az a glória, melylyel addig is körűlövedzve képzeltük Széchenyi homlokát... «Naplói»-ban kétségkívül oly vonások is vannak, melyek talán zavarólag hatnak azon kép összhangjára, melyet magunknak e «Naplók» olvasása előtt róla alkottunk. De e hatás csak pillanatnyi. Ha jobban belemélyedünk Sz. képének szemlélésébe, eltűnnek a zavaró vonások s a homályos pontok a fénylő glóriába olvadnak belé.

Közli: Komáromy Lajos.

SZENT ISTVÁN
ÉS A MAGYAR KIRÁLYSÁG MEGALAPÍTÁSA.

1. **Hazánk terűlete és népessége a X. század végén.** — Mielőtt a keresztény magyar királyság megalapításának történetéhez fognánk, jó lesz szemügyre vennünk, milyen volt hazánk terűlete és népessége a X. század végén.

A magyarság mint baromtenyésztő, lovas nép csak ott szállott meg, a hol bő legelőt és vizet talált, tehát a síkságon, a síkságra ereszkedő dombvidéken s itt-ott a magas hegyek között is a széles folyóvölgyek mentében. Egyaránt kerülte pedig az alföld folyókban szűkölködő, mocsaras belső vidékeit s a mai határok irányában húzódó Kárpátok magasabban fekvő hegyeit, völgyeit. A magyarság Erdélyben ekkor még csak egy vékony ere képezett a Kis- és Nagy-Szamos, a Közép-Maros, Aranyos és Nagy-Küküllő mentében, a honnan csak lassanként terjeszkedett tovább a Felső-Maros, Felső-Olt és Fekete Ügy gyönyörű völgyeibe. Egyik kitünő történettudósunk szerint nem volt magyar lakossága ama nagy hegyláncznak, mely a Vaskapu szorostól és Orsovától föl Magyarország és Erdély között a Szilágyságig vonúl s innen keletre kanyarodva a Marmarosi hegyekbe olvad. Nem Marmaros-, Ugocsa-, Bereg-, Ung-megyének — egy-két tiszamelléki pontot kivéve — Zemplén felső részének, Sáros-, Szepes-, Liptó-, Árva-, Turócz-, Zólyom-, Torna-megyének; Abauj, Gömör, Nógrád, Hont, Bars, Nyitra és Trencsén éjszaki részeinek; délen pedig a magyar korona drávántúli részeinek, a mai Horvát- és Tótországnak, kivéve a pozsegai hegyekről keletre terjedő, a Duna, Dráva és Száva által mosott, részben sík, részben halmos vidéknek. *A magyar korona területéből tehát Árpád az ő lovasaival mintegy 3500 □ mérföldet*

szállhatott meg s úgy látszik, hogy a magyarságnak ethnografiai határa volt akkor még, csekély kivétellel az országnak politikai határa is.

Ez a határ éjszakon Lengyelország felé Sóvár-, Bars- és Zólyom-várak mellett haladhatott el; e helyeket ugyanis a régi írók határerősségek gyanánt emlegetik. Erdélyben sehol sem érte el e határ a déli és keleti nagy hegyeket; Horvátországban pedig nem terjedt tovább a mai szlavoniai megyék nyugati szélénél. Míg azonban a határ délen, keleten és éjszakon mindenütt szűkebb volt a mainál; nyugaton emennél tágabb volt csaknem mindenütt Morvaországban egész Brünnig, Ausztriában csaknem Bécsig terjedt s magában foglalt egy-egy részt Steierországból is. A határok mentén éjszakon, keleten a lakatlan vagy uratlan területek széles öve választotta el hazánkat a szomszéd országoktól és népektől, bő alkalmat szolgáltatván utóbb királyainknak a továbbterjeszkedésre, a minek szükségét az ősök a X. században még nem igen érezték.

Az ország népessége pedig a mainál szűkebb határok között is gyér volt még. Ennek föltevésére utal bennünket a lakosság kezdetleges életmódja, mely leginkább baromtenyésztésre szorítkozott, — erre a ránk szállt adatok mérlegelése. Ha igaz az, a mit egyik régi krónikairónk mond, hogy a honfoglaló ősök kerek számmal 200,000 fegyverest állíthattak hadba: akkor az etelközi pusztulásban megfogyott magyarság számát a beköltözéskor mintegy fél millióra tehetjük. Az itt talált és meghódolt szláv és német lakosság, mely csak az ország nyugati részeiben élt sűrűbben, szintén nem lehetett nagyobb számú urainál. Ha ehhez az egy millió lélekhez hozzá számítjuk a lakosság természetes szaporodását, a külföldről behurczolt hadi foglyokat s az önként betelepedő olasz, német, bolgár és bessenyő lakosokat, a kik ekkor még nem jelentkeztek nagyobb tömegekben: *hazánk népességét a X. század végén aligha tehetjük többre másfél milliónál.* S ez a gyér lakosság is nagyon aránytalanúl oszlott meg az ország nyugati és keleti fele szerint. Emez jórészben puszta terület maga is s puszta területekkel körülvéve mögötte maradt amannak a lakosság száma,

műveltsége, társadalmi és állami szervezkedése tekintetében; amaz a német királyság tőszomszédságában minden oldalról érintkezett a nyugati műveltséggel s nem kerülhette ki sem régente, sem akkor ennek hol serkentgető, hol romboló hatását. Az olasz, német, cseh és lengyel befolyás ostromolta itt a határokat s a mennyiben az ostrom nem a harczok dúló fegyvereivel, hanem a kultura békés eszközeivel folyt, a meghódolt fél nem vallhatta magát egyúttal vesztesnek is. A múlt nagy emlékei s a jövő nem kisebb reményei egyesültek e földön. Itt az ország nyugati felében volt az alakuló magyar állam súlypontja. Itt a dunántúli vidéken, a nyugati műveltség által már érintett lakosság között telepedett le a magyarság is legnagyobb számmal; itt voltak a fejedelmi család szállásai; itt az ország első fővárosai: Esztergam és Székesfehérvár. Innen indul ki hódító útjára az e földön már nem ismeretlen kereszténység s az itt talált alapon, a nyugati, éjszaki és déli szomszédok hatása alatt épül fel a magyar királyság, mikor Géza fejedelem és szent emlékű nagy fia egy új élet kapuit tárják fel a magyar nép előtt.

2. **Géza fejedelem útját egyengeti a kereszténységnek és királyságnak.** — A keresztény magyar királyság megalapításának dicsősége Szent Istváné; de a nagy munka szerencsés megkezdésének érdeme atyját, Géza fejedelmet illeti. Ő volt az első, a ki népét a jelenhez tapadt gondatlanságából kiragadta s számot vetvén a körülmények változásával, eléje új föladatokat tűzött. Európa helyzete ugyanis ama nemzedék szeme láttára, melyhez Géza is tartozott, tetemesen átalakúlt. A német királyság megerősödött s általa Nagy Károly császársága is fenyegető hatalomra váltván üresen pompázó czímét, minden népek fölött osztatlanúl követelte magának a főhatóságot. Ez a fenyegető új hatalom pedig, melynek eltipró súlyát már érezték az ősök a Lech mezején, elzárta a magyarság dúló hadjáratainak az útját nemcsak Német- és Franczia-ország felé, hanem Olaszországban is. S mialatt a nyugatot védte, egyúttal terjeszkedett is kelet felé. A szláv népek megtérítésében német szerzetesek buzgólkodtak s a keresztény hitre tért cseh és lengyel nép fejedelmei vazallusaivá lettek a

német királynak. Kelletlenül esett nekik a függés; de nem szabadulhattak tőle. Géza a saját népére várakozó sorsot szemlélhette a cseh és lengyel nép sorsában. El nem kerülhette: a keresztény hitet be kellett fogadnia neki is s alkalmazkodnia kellett a nyugati államok rendjéhez. Géza érdeme, hogy ezt a kényszerűséget ideje korán megismerte, a vele járó veszedelmet megelőzte s úgy hajolt meg előtte, hogy népe függetlensége csorbát nem szenvedett miatta.

Géza fejedelmet különben nemcsak a megváltozott politikai helyzet súlya kényszerítette arra, hogy a kereszténységgel megbarátkozzék, hanem személyes nagyravágyása és családi körülményei is serkentgették hajlandóságát. Első neje, Sarolta — Szent István királyunk anyja — a krónikák szerint keresztény nő volt: annak az erdélyi Gyulának a leánya, a ki Konstantinápolyban vette föl a keresztséget s onnan térítő papot is hozott magával. Sarolta halála után meg az imént kereszténységre tért Miciszláv, lengyel fejedelem hugát, Adelhaidot vette feleségül, a kit a régi följegyzések férfias természetű, uralkodni szerető nőnek festenek ugyan, de azt is kiemelik, hogy nyers lelke egész erejével buzgólkodott a kereszténység terjesztésében. Nem is lehetetlen, hogy Gézát a lengyel nép példája vezette újításaiban s ez tette egyszersmind óvatossá és féltékenynyé a német királysággal szemben.

Mihelyt a fejedelmi szék öröksége reá szállt, azonnal békekövetséget váltott I. Otto, német királylyal s megnyitotta országát a német szerzetesek előtt — kétségtelen jelét adván ez által annak, hogy a keresztény népek családjába óhajt lépni. Azonban egyúttal szövetséget kötött sógorával, a lengyel Miciszlávval, békén élt a cseh fejedelemmel s kereste a bajor herczegi család barátságát, a mely irigye, ellenfele és vetélytársa volt a német királyi háznak. Így biztosította magát arra az esetre, ha a német szerzetesek s az őket küldő és támogató német egyház s királyság átlépnék szent hivatásuk határait. S ez az eset nem sokára bekövetkezett. Pilgrim, az ép oly lelkiismeretlen mint nagyravágyó passaui püspök, a ki leginkább serénykedett a magyarság megtérítése körül, nyiltan arra törekedett, hogy a megalkotandó magyar keresztény egyházat

a maga püspöki főhatósága alá vonja s püspökségét ezáltal metropolitai rangra emelje. Géza ovatos volt s a népe függetlenségére vetett eme hálót széttépte. Felhasználván azt a háborút, a mely Henrik bajor herczeg s I. Otto kiskorú utóda között kitört, Pilgrim térítő papjait, a bárányborbe öltözött farkasokat kiűzte országából s ettől az időtől fogva egy német szerzetesnek a nevét sem találjuk azok között, a kiknek népünk keresztény hitre térését köszöni.

Annál sűrűbben fordultak meg Géza udvarában a szláv — cseh és lengyel — szerzetesek, kik közül kettő magasan kiemelkedik. A fejedelmi származású fiatal prágai püspök, *Adalbert*, a kit már életében szent gyanánt tiszteltek s a kinek emlékére a martirkorona veti fényességét, meg az ő szivbeli barátja *Radla* vagy *Asztrik* nevű szerzetes Rómába tartó útjaikon s onnan visszajövet többször is meglátogatták a magyar fejedelmi családot. S hogy látogatásaik nem voltak czél nélkül valók és eredménytelenek, bizonyság rá az is, hogy épen Adalbert volt az, a ki egy ily alkalommal — talán 984-ben — Gézát, fiával Istvánnal és családja többi tagjaival együtt megkeresztelte; meg az, hogy Asztrik utóbb szerzetes társaival együtt véglegesen Magyarországba költözött s egész életét népünk megtérítésének szentelte. Az ő számukra kezdte építtetni Géza a pannonhalmi apátságot, a honnan az új hit világossága és melege lassanként elárasztotta az országot. Asztrik lett ezentúl Géza fejedelem főtanácsosa és támasza nemcsak az egyházi, hanem a világi dolgokban is; ő volt az, a ki az úttörés fárasztó munkája után még Istvánnak is segítségére volt a magyar keresztény egyház és királyság fölépítéséhez. Mint első esztergami érsek, ő helyezte utóbb az első magyar király fejére a szent koronát. A mily buzgó és erős hitében, oly gazdag volt tudományban és tapasztalatokban. Nem is képzelhető, hogy része ne lett volna ama házasság szövésében, a mely urait a római császárok rokonságába emelte. A hanyatló korú Géza fejedelem csakugyan teljes megnyugvással szemlélhette nagy tettekre hivatott egyetlen fiának. Istvánnak egybekelését Henrik bajor herczeg leányával, Gizellával, kinek családja nem csupán tekintélyt kölcsönzött, hanem védelmet is nyujthatott a keletkező félben levő magyar királyság számára.

Az ifjúságában viruló bajor herczegnőt jobbágyi ragaszkodásuk által ösztönözve és a jövő kecsegtetéseinek engedve számos előkelő úr kísérte férje, a magyar fejedelem udvarába s azon királyság ótalma alatt, melyet megalkotni segítettek, hatalmas magyar főúri nemzetségek megalapítóivá lesznek. De nemcsak fegyveres vitézek, földművesek, szőlőművelők és iparosok is nagy számmal telepednek le s jó példával járnak a békés életmódra tért magyarság előtt.

Míg Géza egyfelől a kereszténység terjesztése és szövetségek kötése által egyengette a királyság útját; másfelől meg kellett támadnia a nemzet ősi szabadságát is. Ott volt a már-már bomladozásnak indult törzsszervezet, melyet végképen meg kellett törnie; ott a hatalmas törzs- és nemzetségfők, a kiket meg kellett fosztania hatalmuktól. Megtette; de hogy milyen eszközökkel s mily küzdelmek árán ért czélt, arról nem olvasunk a régi följegyzésekben. A legendák csak annyit mondanak, hogy erőszakoskodás, kegyetlenség és vérontás volt a fegyvere. «Ezért nem is tartotta őt az Úr méltónak arra — teszik hozzá naiv áhitatossággal — hogy a keresztség megkezdett művét ő fejezze be.» A történet másképen ítél és sokat enyhít a legendák által festett kép zordságán. A nagy czélok, melyeket Géza maga elé tűzött, nagy áldozatokat követeltek; de a kiontott vér nem hullott idegen érdekekért s a nagy áldozatok árán egy nagy jövő biztosságát és tartósságát váltotta meg a nemzet.

3. **István és a korszellem.** — A szent király Esztergamban született, akkor még a mikor atyja nem ült a fejedelmi széken, talán 969-ben. Bölcsője fölött keresztény anya imádságai virrasztottak s fesledező gyermeki lelkét a jámbor Theodotus, san-severinoi gróf ápolgatta. Felserdülvén a mártirhalált áhitó Adalbert érsek által vezettetett be a keresztény hívek közösségébe s neje oldalán helyet foglalt a nyugati uralkodók testvéri körében. Áldástermő hosszú életével bebizonyította, milyen igaz fia volt hazájának s mily híven szerette nemzetét; de azért az ősi pogány magyar világ mégis idegen volt tőle. Fenséges lelke minden ízét azok az érzelmek, eszmék és törekvések hatották át, melyeket kora és az európai népek műveltsége teremtett, táplált és éltetett.

A X-ik század második felé óta a vallási eszmék hatalmasabbak voltak, a vallásos élet erősebben felbuzdult mint valaha. Az a hatalmas mozgalom, mely déli Franczia-országból, a clugny-i monostorból megindult, megváltani igérkezett a világot. Rendkivüli szellemek evangéliomi ihletettséggel hirdették újra a test megfékezését, hogy a lélek felszabadúlhasson, a földi vágyak elnyomását, hogy az igaz hit a maga égi tisztaságában tündökölhessen. A hivő lelkek pásztorát, az egyházat meg kell szabadítani a világi érdekek bilincseiből, mert a mint a lélek előbbrevaló a testnél, az egyház is fölötte áll a világi társadalomnak. Alárendelt helyzetéből föl kell emelkednie; rabságát a legteljesebb szabadságra kell váltania, s ha ez megtörténik, az egyház feje, a pápa sem maradhat szolgája a földi hatalom fejének, a császárnak. Nem, mert az örök gondviselés az emberiség sorsa, üdvössége fölött való őrködést az ő kezükbe tette le! És ezek az eszmék hirtelen gyorsasággal terjedtek és hódítottak európaszerte. Jövőkbe látó rajongás járt előttük, szíveket fölzaklató fanatizmus nyomukban. Felújult az aszkezis rég letünt, megvetett s feledésbe merült kora: a megutált test a gyötrelmek kínpadjára került s a fölszabadult lélek sovárgott saját megsemmisülése után. A remeték, szentek, martirok csudatévő százada ez, a kik jajjal, gyászszal töltik el, siralomvölgygyé változtatják a por hazáját, hogy a lélek másvilága annál fényesebb színekben ragyogjon a halandó ember révedező tekintete előtt. De a pápák a felzaklatott szívek hullámain éber szemmel és megfontoltsággal vezetik czélja felé az egyház hajóját s ez a czél nem más, mint a pápai hatalomnak a császári hatalom fölé helyezése. A X. század végén II. Szilveszter képviseli a korszellem által támogatott pápaságot, III. Otto a kor eszméi által alásásott császári hatalmat. Válságosabb tusát, mint a milyen most volt keletkező félben, a nyugatrómai császárság megdülése óta nem látott a világ. Az eget és földet megrengető zivatar csak félszázad múlva tört ugyan ki: de azok a magvak, a melyekből az invesztitura-harcz, a keresztes hadjáratok mozgalma s a pápák egyetemes hatalomra jutása sarjadott, most szórattak el a meddő századok után termést áhító földbe.

Ez a kor szülte, nevelte Istvánt; de az ő lelkében csak kora

nemes eszméi vertek gyökeret; túlzásai, félszegségei és hibái nem bírtak fölötte hatalommal. Vallásos lelkesedésénél nem volt csekélyebb józansága, józanságánál tettekre termettsége. Nem ragadta el császári rokona példája; másoknak hagyta a tépelődő merengéseket. Nem martírja ohajtott lenni a szent hit igéinek, hanem apostola. A kereszténység terjesztését, ápolását, megvédését tette föladatává, mert ez az út vezetett népe megváltására. Nem is kalandozott a távolban; minden érzése, gondolata, cselekedete nemzetének volt szentelve. S nemzete érdekeit nem rendelte alá senkinek, semminek. Megóvta azokat a császárok támadásaitól, megvédte a pápák hatalmával szemben. Áhitatos tekintete a kereszten csüggött; de erős jobbját kardja markolatán nyugtatta. S apostoli buzgóságában sem felejtette el egy pillanatra sem, hogy egy sokat hányatott, válságos helyzetbe sodort, nagy tettekre hivatott nép sorsa van letéve kezeibe.

4. **István az ország nyugati felében diadalra juttatja a kereszténységet s királylyá koronáztatja magát.** — Mikor István az apai örökséget 997-ben átvette, nem volt több huszonnyolcz évesnél. Az ifjúság lelkesedésével s a férfikor megfontoltságával és állhatatosságával lát hivatása betöltéséhez, hogy befejezze azt, a mit apja megkezdett. Ott serénykednek oldala mellett Asztrik és szerzetestársai, a nejével beköltözött keresztény urak, a mint nagyobb számmal beözönlő egyházi és világi jövevények s valamennyiök tekintete az ifjú fejedelem fenséges alakjára van szegezve, a ki élükön jár s apostoli buzgóságban mindnyájukat meghaladja. Nem kíméli a fáradságot, nem rettegi a veszedelmet: bejárja országát s a hol sötétséget talál, világosságot áraszt; a hol tévelygésre akad, hirdeti az igazságot. Felkeresi az előkelőket, a nép hatalmasait s a kik az idegen szerzetesek szavai elől elzárkoztak, megnyitják szíveiket az ő bölcs és szelid intései előtt. A hol apostoli szerénységének varázsa nem hat, ott fejedelmi hatalmának súlyát veti a latba. Az igazság erejével küzd; de nem riad vissza az erőszak fegyverétől sem. S a sors nem kímélte meg attól, hogy ezt a fegyvert envére ellen ne kelljen fordítania.

Minél gyorsabb és nagyobb volt a térítés sikere, annál inkább

növekedett azoknak aggodalma és elkeseredése, a kik a régi pogány hit kiirtásában nemzetük veszedelmét, pusztulását látták. Nem riadtak vissza semmi eszköztől, hogy amazt megmentsék, ezt megakadályozzák. Somogy urának, Koppánynak vezérlete alatt fegyvert fognak a dolgok új rendje ellen, hogy ennek megsemmisítésével a réginek uralmát visszállítsák. Dühök és bosszújuk az idegenek ellen fordúl, a kikben a nemzet elvesztőit látják. De támadásuk hiu volt s meghiusulván, általa a kereszténységet juttatják végleges diadalra. István a vele tartó urakkal, kik között az idegen vitézek első sorban küzdöttek, Veszprém falai alatt meglepi a felkelőket s teljes győzelmet arat fölöttük. Koppány vezér maga is halva maradt az ütközetben s az ő elhunytával a pogányság ereje is meg volt törve az ország nyugati felében. A kiben élt is még a régi hit, magába zárta azt, meghajolt az új vallás hatalma előtt s néma, tétlen szemlélőjévé vált az eseményeknek. A felkelők javait István egyházi czélokra fordította, gazdagon megajándékozta a pannonhalmi apátságot s hozzá látott a diadalmas egyház szervezéséhez. A megtért lakosság területét egyházi megyékre osztotta s kormányzásukra — valamennyi között elsőnek tevén az esztergomit — főpásztorokat rendelt. Az így rendezett egyházban aztán nemcsak a keresztény hit számára épített erősséget, hanem a saját világi hatalma támogatására is, a mely már-már megközelítette a nyugati országok királyaiét.

De intézkedéseinek csak úgy lehetett sikeres foganatja, ha azokat a világ fölött osztozkodó két főhatalomnak legalább egyike megerősíti, szentesíti. Melyikhez forduljon? a császársághoz-e, a mely főhatóságot követelt magának a keresztény hitre tért pogány népek fölött; vagy a pápai székhez, a mely — hogy erőt gyűjtsön a kitörni készülő nagy tusához — a császárság ellenében védelme alá fogta a függetlenségüket féltő kisebb népeket. Istvánnak nem eshetett nehezére a választás. A német egyháznak — Pilgrim püspök kudarczot vallott kisérlete óta — amúgy sem volt része, joga sem lehetett a felsőbbség gyakorlására. De nem támogatták Géza és István törekvéseit a német királyok sem; sőt épen ellenökre versenytársaiknak a bajor herczegeknek szövetségében épültek föl

a magyar keresztény egyház és királyság alapfalai, a kik nem tagadhatták meg érdekeiket s nem vonhatták meg szövetségüket most sem, a mikor az épület betetőzéséről volt szó. István sógora, a lengyel Boleszláv is, csak az imént fordult a pápai székhez, hogy tőle kérje egyháza és fejedelemsége függetlenségének biztosítékául a királyi koronát. Így történt, hogy István is egyfelől vallásos lelke sugallatát követve, másfelől bölcsen megfontolva a körülményeket, az 1000-ik év tavaszán a hű, tapasztalt és fáradhatatlan Asztrik vezetése alatt fényes követséget küldött Rómába. II. Szilveszter pápa — a kinél senki több hévvel s nagyobb ügyességgel nem fáradott a pápai hatalom emelésén — szívesen fogadta a magyar követséget s Asztrik jelentésének hallatára így kiáltott fel: «Én csak apostoli vagyok; de a te urad igazán Krisztus apostola!» Készségesen teljesítette István kérelmeit. Megerősítette az általa alapított püspökségeket, felhatalmazta őt újak alapítására s az egyház ügyeinek intézésében olyan jogokkal ruházta föl, a milyenekkel az időben csak a kereszténység legkitűnőbb fejedelmei, a német és franczia királyok bírtak. Fölhatalmazta Istvánt és utódait, hogy magukat «apostoli királyok»-nak czímezhessék és ünnepies alkalmakkor az általa küldött kettős keresztet, mint egyházi független hatóságuk jelképét, maguk előtt vitethessék. Hogy bőkezűségét tetézze, a lengyel Boleszlávnak szánt koronát is Istvánnak ajándékozta, hogy az örök időkre az Isten helytartója által megáldott magyar királyság szimbolumául szolgáljon. «Miután Asztrik atya Rómában mindent elvégzett — így szól Szent István legendája — s még többet nyert, mint a mennyit kért, nagy örömmel ment haza. Mikor Esztergam közelébe érkezett, a király nagy tisztességgel ment elébe s Asztrik bemutatta a pápa ajándékait, a királyi koronát és a keresztet. István hálát adott Istennek és később megköszönte a pápának az ajándékokat. Miután pedig meghallgatták az apostoli áldást hozó levelet, a főpapok és papság, a főurak és a nép örömriadva egy szívvel-lélekkel királylyá kiáltották ki István fejedelmet és a szent kenettel fölkenvén, Nagy Boldogasszony napján (aug. 15.) Esztergamban meg is koronázták.»

5. **Második Szilveszter pápa bullája.** — Az a nagyfontosságú levél, a melyet Asztrik Rómából hozott, s a mely megalapította királyaink független hatalmát a keresztény magyar egyház fölött, fenmaradt napjainkig. A kor jellemzésére, melyben keltek, s fontosságuk feltüntetésére, melylyel századokon át bírtak, szolgáljanak a bulla következő sorai: «... Dicső fiam — így szól az István apostoli buzgóságát magasztaló bevezetés után a levél — mindazt, a mit tőlünk és az apostoli széktől kívántál, a koronát, a királyi címet, az esztergami metropolitaságot és a többi püspökségeket a mindenható Istennek és Szent Péter és Pál apostolainak hatalmából az apostoli áldással s mind magunk áldásával örömest engedélyezzük és megadjuk. Az országot is, melyet adakozásod Szent Péternek felajánlott s vele tenmagadat és az élő és jövendő magyar népet a római szentegyház ótalma alá fogadván, bölcseségednek, örököseidnek s törvényes utódaidnak visszaadjuk, hogy bírjátok, igazgassátok és kormányozzátok azt. És ezen örököseid és utódaid, miután az országnagyok által törvényesen megválasztattak, hasonlóképen kötelezzenek nekünk és utódainknak engedelmességet és tiszteletet tanúsítani, magukat a római szentegyház alattvalóinak bizonyítani, Krisztus urunk és üdvözítőnk vallásában szilárdul megmaradni és azt előmozdítani. És mivel nemességed nem vonakodott Krisztus hitének hirdetése és terjesztése által apostoli hivatalt viselni, ez oknál fogva mi is még különös szabadítókkal kívánván jelességedet s a te érdemeid tekintetéből örököseidet és törvényes utódaidat feldíszíteni: apostoli hatalmunknál fogva megengedjük, akarjuk és kérjük, hogy miután te és ők a koronával, melyet küldünk, meg lesztek koronázva, az apostolság czímeréül kettős keresztet vitethess és vitethessenek; és miként téged és őket az isteni kegyelem arra tanítand, országod jelen és jövendő egyházait, helyettünk és utódaink helyett intézhessétek és rendezhessétek ... Könyörgünk pedig a mindenható Istennek, hogy országolj és koronát viselj s növeszsze igazsága gyümölcseinek gyarapodását; öntözze meg áldásának harmatával országod új ültetvényeit bőségesen; országodat neked s téged országodnak tartson meg épségben; a látható és láthatatlan ellen-

ségektől ótalmazzon s a földi országlat bajai után a mennyei országban örök koronával diszesítsen.»

6. **István diadalra juttatja a kereszténységet és királyi hatalmát az ország keleti felében is.** — Azok a fényes és egymást gyorsan követő sikerek, melyeket István az ő fejedelemségének rövid három éve alatt kivívott, még csak az ország nyugati felében juttatták diadalra a kereszténységet és a királyságot. A központtól távol fekvő, gyéren népesített keleti részeken, a Tiszántúl és Erdélyben még a régi hit és az ősi szabadság hívei voltak többségben. Gyula, az Erdélyben letelepedett törzsek vezére, István nagybátyja nem is késett tiltakozni az új királyság s a vele járó újítások ellen. Maga körül gyűjtötte az elégedetleneket s Koppány vezér példájára fegyvert fogott az ország koronás feje ellen (1802). Sorsa is az lett mint Koppányé. Az Isten nevében ellene vonuló István hadai vérbe fojtották a keleti fölkelést; Gyula egész családjával együtt a győzők fogságába került, és sem ő, sem utódai soha többé vissza nem nyerték elvesztett hatalmukat. Erdély szorosabban kapcsoltatott az anyaországhoz s azontúl a király által kinevezett vajdák kormányára bízatott.

Azonban még az erdélyi vezér leverése után sem volt teljes István hatalma az egész ország fölött. A Marostól délre, az erdélyi hegyektől keletre, az Alsó-Duna és Tisza mellékén *Ótom* (Achtum) fejedelem — annak a Gládnak unokája, a ki Árpádnak hűséget fogadott — megvetette a magyar király följebbvalóságát. Nem volt ugyan idegen a kereszténységtől, csakhogy nem nyugatról, hanem bolgár földről, Widdinből hozatott görög térítő papokat; nem is szegült nyilt lázadással a magyar király ellen, de a görög császár ótalmába ajánlva magát, semmibe vette István intézkedéseit. Ő sem kerülhette ki sorsát: egyik főembere, Csanád volt az, a ki István király hűségére térvén, magyar segedelemmel ellene vonult, seregét szétverte s az ütközetben magát Ótomot is megölvén, hatalmának mindenkorra véget vetett.

7. **István egyházi és állami intézkedései.** — Ama kemény tusák után, melyek által István föléje kerekedett ellenségeinek s az új rend uralmát az egész országban biztosította, békésebb idők

következtek. Az imént elbeszélt eseményekre következő huszonöt évről egyetlen oly adatunk sincs, a mely Istvánnak valamely nagyobb hadi vállalatáról szólana. Az éjszaki és nyugati határok mentén a lengyel és cseh fejedelemséggel, meg a keleti határgrófsággal gyakorta voltak ugyan Istvánnak háborúságai; de ezek az országnak sem terűlete épségét, sem függetlenségét, sem belső nyugalmát nem veszélyeztették. A tartós béke emez évei alatt ápolgatta s növelte nagyra István az általa ültetett csemetét; a keresztény magyar királyságot, melynek árnyékában a hálás utódok századokon át élvezték a béke áldásait, s biztos menedéket találtak az idők zivatarai ellen.

(Egyházi intézkedések.) — István király idejében a keresztény egyház volt a társadalmi és állami élet alaposzlopa. Az emberi törekvések legfőbb czélját az egyház tűzte ki, s ő jelölte ki a czél felé vezető utakat, ő vonta meg a cselekvés szabadságának határait s szabta meg a kötelességeket. Nevelte, oktatta, fegyelmezte a népeket s mikor ezt tette, az állam nevében, az állam helyett s az állam támogatására cselekedett. Istvánt ép ezért nemcsak apostoli buzgósága ösztönözte a magyar keresztény egyház szervezésére és megerősítésére, hanem királyi hatalmának érdekei is. A hol terjedett a keresztény hit, ott gyökeret vert a királyság tisztelete is; a hol viszont a királyság hatalomra jutott, ott első gondja volt az egyház tekintélyének biztosítása.

(Az első püspökségek, apátságok.) István mindjárt fejedelemsége kezdetén hozzá látott a nagy munkához s a hol térítő buzgósága a szent hit igéit elhintette s az elhintett magvak fogékony földbe hullottak, megalapította az első egyházközségeket. A szépen szaporodó községek felügyeletére, támogatására s híveik összetartására főpásztorokat rendelt. Tudjuk, hogy Asztrik Rómába küldetésekor a Dunán túli és dunamelléki részeken már több püspökség alakult, melyeknek elsejévé István az esztergamit tette. Hogy aztán Szilveszter pápa István egyházi intézkedéseit megerősítette s őt és utódait a magyar keresztény egyház szervezésében és vezetésében a legtágabb hatáskörrel ruházta fel: a szent király csak annál nyomatékosabban s annál serényebb buzgósággal járt el

tisztében. Tíz püspökséget alapított: a dunántúli vidéken a *pécsit*, *veszprémit* és *győrit*; a dunáninneni területen a *kalocsait*, *váczit* és *esztergamit*; a Tisza mellékén az *egrit*, *nagyváradit*, *csanádit* s Erdélyben a *gyulafehérvárit*. A püspökségek székhelyein, — sőt egyebütt is, pl. Székesfehérvárott — káptalanok felállításáról is gondoskodott, a melyek hathatósan támogatták pásztoraikat az ő magasztos hivatásuk teljesítésében. Emez egyházi méltóságokat és tiszteket elejénte csaknem kizárólagosan szerzetesek viselték, a mint hogy ők voltak ekkor a pogánysággal viaskodó kereszténységnek leghívebb harczosai, a diadalra jutott egyháznak legmunkásabb szolgái. István ő róluk is érdemük szerint gondoskodott. Négy apátságot alapított e szerzetesek számára — a kik kivétel nélkül a Szent Benedek rendjéhez tartoztak — mind a négyet az ország nyugoti felében: a *pannonhalmit*, melynek alapkövét már apja, Gejza fejedelem tette le, a *pécsváradit*, a *zalavárit* és *bakonybélit*. A püspökségek székhelyein, a káptalanoknál s a szerzetesek kolostoraiban keletkeztek az iskolák, melyek ugyan első renden az új egyház és hit szolgálatára voltak hivatva, de azért a kor fogyatékos ismereteit és ösztövér tudományát is ápolgatták. Mindezeket a püspökségeket, káptalanokat és apátságokat István fejedelmi bőkezűséggel ajándékozta meg. Nagy kiterjedésű földbirtokokat adományozott számukra, fölös számú jobbágy néppel s e jószágok mindennemű haszonvételeivel együtt. A püspököknek ezen felül még főpásztorságuk megyéjének népe a termesztvények és marháik tizedével adózott. De a szent király bőséges adakozásainak sora ezzel sem ért véget. Ha ellenségei fölött diadalt ült, a zsákmány java részét mindig az egyház szolgáinak juttatta, a kik könyörgéseikkel a diadalt kiesdették. Pénzben, ruhában, földben, ékességekben kincseket érő ajándékokkal árasztotta el az egyházakat és kolostorokat. Különösen a székvárosában Nagy Boldogasszony tiszteletére épített székesegyház volt az, melyet mindenek fölött kitüntetett s a melynek gyönyörűségeiről a legendák hálás meghatottsággal és álmélkodással beszélnek.

(István külföldi alapítványai.) De nemcsak a haza földje, idegen országok is számos emlékét őrzik István jótékonyságának.

Mikor a kereszténység ide haza már megerősödésnek indult s népünk sem érezte magát egészen idegennek a keresztény népek családjában, mind gyakrabban megtörtént, hogy egyenként vagy társaságban — hol a király s az egyház nagyjainak küldetéséből, hol magánvállalkozásból, majd mint kereskedők, majd meg mint áhitatos zarándokolók — többen-többen felkeresték a kereszténység három főhelyét: Rómát, Konstantinápolyt, Jeruzsálemet. István jóságosan gondoskodott róla, hogy ezek az idegenben is otthon érezzék magukat. Rómában egyebek közt tizenkét kanonok számára házat és templomot építtetett s fogadóhelyet is csatolt hozzájuk, hogy ennek barátságos födele alatt — mint a legenda mondja — a király követei s az apostolok fejedelmének küszöbét látogató egyéb magyar zarándokok vendéglátásban részesüljenek. Konstantinápolyban s Jeruzsálemben szintén építtetett egy-egy kolostort és templomot, melyeknek falai között az odavetődött magyarok a hosszú út fáradalmai után nyugalmat, szívük sovárgásában enyhülést találtak.

Így ápolta István a kereszténységet a haza határain belül s azokon túl, mert meg volt győződve arról, hogy az új rend alaposzlopát építi föl benne itthon, a külfölddel szemben pedig azt a kapcsot szerzi meg általa, mely népét a többi előbbre haladt népekkel s azoknak műveltségével elválaszthatatlanul összeköti. Nemcsak megalapította, hanem világszerte tiszteltté is tette a magyar keresztény egyházat, úgy hogy a pápák már az ő idejében nevezik Magyarországot «archiregnum»-nak, azaz a többinél különb, előbbrevaló országnak.

(Állami intézkedések.) — A nyugat-római császárság romjain alakult keresztény királyságokban századokon át lassú lépéssel haladt az állami szervezkedés munkája. Egységes állami élet nem birt lábra kapni a nyugaton sehol. Az országok részekre szakadoztak s minden résznek megvolt a maga csaknem teljesen független ura, a ki a királytól kapta és a király nevében birta-kormányozta ugyan a maga grófságát vagy herczegségét, de oly hatalmas volt, hogy magával a királylyal is büntetlenül szembe szállhatott. Hogy Olaszország szánalmas ziláltságáról ne is szóljunk, Franczia-

ország ötven, Németország öt ilyen kiskirályságra foszlott. A királyok élhettek a királyi czimmel, hivalkodhattak a királyi fényben, hagyján; de a királyi hatalom teljességével vagy csak ritkán, ideiglen, vagy épen nem dicsekedhettek. Ezek az államok a hűbérrendszer alapján épültek föl csaknem kivétel nélkül; a hűbéri elvek pedig mindenütt konok ellenségei az erős központi hatalomnak, a nemzeti és állami egységnek.

(A földbirtok fölszabadítása; a szabad birtokosok.) Istvánnak, mikor a magyar királyság fundamentomát lerakogatta, a nyugati államok példája után kellett indúlnia; de néki fényes érdeme, a magyar nemzetnek nagy szerencséje, hogy csak ott utánozta őket, a hol javát látta vagy el nem kerűlhette s hibáikat át nem ültette a hazai földbe. Főgondja az volt ugyan, hogy királyi hatalmát minél teljesebbé tegye; de nem azon áron, hogy miatta a nemzetnek, vagy az ország területének egysége csorbát szenvedjen. A nemzet egységének megovására már Geiza fejedelem sokat tett, mikor a régi törzsfők hatalmát megtörte; még többet István amaz intézkedése által, hogy a földbirtokot, a melyet a nép annak idején törzsek és nemzetségek szerint szállott meg s közösen birtokolt, fölszabadította s egyéni tulajdonnak nyilvánította, mely fölött kiki tetszése szerint intézkedhetett. Ezáltal az a kapocs is, a mely a törzsek tagjait a legszorosabban kötötte egymáshoz, s az a köz, a mely a törzseket egymástól elszigetelte, megsemmisült. A szabad földbirtokosok — a nemesség — ezentúl egy osztatlan egészet alkottak s úgy egyenként mint összeségükben nem függtek mástól mint a királytól, nem voltak senki másnak alárendelve mint a királynak, a ki épen birtokuk szabadságának jogát megadta s ezt a jogot meg is védte. De a szabad birtokosoknak eme függése és alárendeltsége úgy István korában, mint még sokkal később is igen csekély volt s a tulajdonképeni politikai nemzetet alkotó nemesség kezdettől fogva úgy szerepelt a király mellett, sokszor a királylyal szemben, mint az államhatalomnak amazzal egyenlőjogu részese. István királyi hatalma tehát korlátolt volt s nem is a nemességre támaszkodva alapította azt meg. A nemesség semminemű adót nem fizetett s hadba is csak akkor szállott, ha külső

ellenség támadása fenyegette az országot, vagy ha jószántából ajánlotta fel szolgálatát. De másfelől mégis teljesnek mondható — korlátozottsága mellett is — István királyi hatalma, a mennyiben kiterjedt az az egész országra, s nem volt, a ki nyomatékkal kétségbe vonhatta volna.

(A királyi vármegyék.) A mint a nemesség nagy hatalma a szabad földbirtokon nyugodott — melytől csak hűtlenség esetén lehetett megfosztani a vétkezőt — úgy Istvánnak is arról kellett gondoskodnia, hogy királyi hatalmát szintén a földbirtokra alapítsa. A királyi családnak magának is nagy kiterjedésű magánbirtokai voltak úgy a dunántúli mint a tiszamelléki vidékeken: mind meg annyi forrásai az erőnek és oszlopai a tekintélynek, de azért még sem elégségesek arra, hogy a királyi hatalmat az egész országra kihatóvá tehessék. István eme birtokokhoz kapcsolta tehát azokat a nagy kiterjedésű területeket, melyek az ország minden részében, főképen pedig a határok mentén, mint uratlan földek magán kézre nem jutottak. Ezeket mint állami birtokokat lefoglalta s királyi kezelés alá vette. Felosztotta uradalmakra — megyékre — s kormányzatukra egy-egy tisztviselőt — ispánt — rendelt. Ezeknek a királyi uradalmaknak vagy megyéknek a középpontját rendesen egy-egy vár képezte, a miért azokat vármegyéknek s előljáróikat várispánoknak nevezték. A királyi vármegyék hivatása kettős volt: gazdasági és hadügyi. Gazdasági, a mennyiben a megye területén élő lakosság egy része — a várnép — az általa megművelt föld termésének egy részét a király kincstárába szolgáltatta; hadi, mivel a megye lakosságának egy másik része, az úgynevezett várjobbágyság örökös hadi szolgálatra kötelezteték. A várispánok feladata ép az volt, hogy a várnéptől a köteles jövedelmeket és szolgálatokat behajtsák; a várjobbágyságot pedig a megye jövedelméből ellássák, hadi fegyelemben tartsák, képezzék, s ha a szükség úgy kívánta, a király zászlaja alá vezessék. Ily módon a királyi vármegyék úgyszólván állandó hadsereget szolgáltattak István rendelkezésére s megadták azt a jövedelmet is, a mely ennek a hadseregnek ellátására szükséges volt. Hogy az István által megállapított vármegyei szervezet mily hatalmas oszlopa volt a királyi

hatalomnak, megmutatták a következő századok, a mikor ép ennek a szervezetnek felbomlása idézte elő a királyok hatalmának mélységes aláhanyaslását.

(A királyi hatalom egyéb forrásai.) De István kincstára és hadereje növeléséről, királyi tekintélye emeléséről egyébképen is gondoskodott. Kincstára számára foglalta le az ércz és sóbányákból meg a pénzverésből származó jövedelmeket; a kereskedelmi árúk után harminczadot, a vásárokon piaczadót szedetett, utakon, hidaknál, réveknél vámot fizettetett; a városok, kiváltságos területek adóval tartoztak s meghatározott napokon ajándékokkal járultak a király elé. Hadseregét növelte az által, hogy egyeseknek — hazai és külföldi nemeseknek — nagy kiterjedésű bérbirtokokat adományozott azzal a kötelezettséggel, hogy szükség esetén meghatározott számú fegyveressel csatlakoznak a királyi hadakhoz: hadi szolgálatot teljesítettek a végekre telepített őrök, székelyek, besenyők, oroszok, sőt a királyi városok is kiállították a maguk csapatait. Ha az elmondottaknál egyebet nem említünk is, eléggé megérthetjük, hogy István a királyi hatalom istápolására annyi s oly bő forrásról gondoskodott, a minőkkel szomszédjai alig rendelkeztek.

(A királyi udvar; udvari tisztségek.) Ennek a hatalomnak középpontja, egyszersmind hű tükre volt a királyi udvar, melynek fényes berendezésében István, nemcsak a fődolgokat, hanem itt-ott a legapróbb részleteket tekintve is, a külföldi udvarokat utánozta. A király személye szent és sérthetetlen s mivel az állam felsége benne ölt testet, az ellene vétő életével és vagyonával lakol. Fölötte áll minden élőnek, fölötte magának a törvénynek. Maga körül gyűjti az ország előkelő embereit — egyháziakat, világiakat — s az ő tanácsukkal intézi az ország dolgait: szava határozat, akarata törvény. Megvannak a maga udvari tisztjei, a kik részint országos dolgokban állanak szolgálatára, részint az udvar ellátásáról és kényelméről gondoskodnak. Első ezek között az udvar ispánja, a nádorispán, a ki mindenben a király jobb keze; azután következik az udvarbiró, a ki a nádorispánnak segédkezik s azt helyettesíti; harmadik a tárnokmester, a ki a királyi kincstárt gondozza. Ezeket

követték hosszú sorban a királyi kamarások, lovászok, pohárnokok, asztalnokok, vadászok stb. A királyi udvar rendes székhelye Székesfehérvár volt; de gyakran megtörtént, hogy a király udvara egész népével meglátogatta az ország egyik-másik részét s ilyenkor a fölkeresett vidék lakossága részesítette az udvart köteles vendéglátásban, mely alól a minden terhektől ment nemesség sem volt fölszabadítva.

(Az ország lakossága; a társadalmi rend.) A királyi udvar volt, mondottuk, az ország kormányzásának a középpontja is. De hogy azt megérthessük, miképen történt az ország kormányzása: szemügyre kell előbb vennünk magának az országnak lakosságát. Az István korabeli társadalom többféle, egymástól csaknem teljesen elszigetelt osztályból állott, melyek között a rangfokozatnak, a jogoknak és szabadságnak mértékét a földbirtok szolgáltatta. Legfelül foglaltak helyet azok, a kik szabad földbirtok urainak vallhatták magukat: ilyenek voltak az egyház nagyjai, a kiket hivatásuk szentsége első sorba helyezett, s azután a nemesség, a melynek egyes tagjai vagyonuk nagyságánál vagy a királynak tett szolgálataiknál fogva kiemelkedhettek ugyan a többiek közül, de szabadság és jogok dolgában azért még sem emelkedtek ezek fölé. A nemesekhez legközelebb állottak a várjobbágyak, a kik származásukra nézve maguk is nemesek lévén, személyükre nézve szabadok voltak ugyan, de a tulajdon birtok híján önállósággal nem birtak. A nemzet legnagyobb részét tették azok, a kik vagy mások földjeinek műveléséből, vagy személyes szolgálattétel útján tartották fen magukat. Ezek közé tartoztak: a vármegyék földjeit mívelő várnép, a földesurak, a püspökök, káptalanok, apátságok jobbágyai, a kik urat cserélhettek ugyan, de csak ritka esetben, rendkívüli érdemen válthatták meg szolga sorsukat. A jobbágyak alatt állottak az úri vagy udvari szolgálatot teljesítő udvarnokok, a kik a királynak, a főpapoknak s uraknak jószágain éltek. Ezek földhöz voltak kötve s annyiban különböztek a rabszolgáktól, a mennyiben uraik által nem külön-külön, hanem csak a jószágokkal együtt adathattak el. Az utolsó helyet foglalták el a rabszolgák s bár István intézkedett, hogy a keresztény rabszolgák száma kevesbíttessék, számuk mégis

nagy volt, mivel a czégéres bűntettek elkövetői s a hadi foglyok rabszolgasorssal sújtattak. Ezek adás-vevés tárgyai voltak, bennük az ember megszűnt, dolognak tekintették őket. Sokat vitatott kérdés, hogy megvoltak-e tehát már István uralkodása alatt az országos rendek, olyképen, a hogy a külföldön már jó ideje s utóbb nálunk is megvoltak. István idejében csak egy rend volt még: az egyházi; a többire nézve csupán az alapot vetette meg, a melyen azoknak a dolog természeténél fogva ki kellett fejlődniök.

(Az ország kormányzása.) Az ország kormányzása teljesen a király kezében volt s inkább magán-, mint közjogi természettel bírt. Országos méltóságokat, a kik az országot kormányozták volna, István korában még nem találunk; csupán királyi tisztviselőket, s ezek is inkább a király, mint az ország dolgában jártak el. S ez nagyon természetes. Az ország szabad lakosai a lehető legteljesebb autonómiával bírtak: a saját ügyeiket elintézték maguk, az ország dolgát pedig hagyták a királyra. Az egyházi rend már szervezésénél fogva kizárt minden idegen befolyást; a király ugyan koronként maga körül gyűjtötte az egyház nagyjait, zsinatokat tartott velük; de a hozott határozatok végrehajtása már kizárólag magának az egyháznak volt feladata. A nemesség, az általános hadi fölkelést kivéve, föl lévén szabadítva minden közterhek alól, az országos vagy királyi kormányzatnak csak igen csekély mértékben képezhette tárgyát. Saját ügyeiket pedig a maguk által választott bírák, esküdt emberek vagy más bizalmi férfiak által intézték el. Úgy látszik, hogy a nemesség eme önkormányzatának is volt bizonyos szervezete. Sok nyomot találunk a régi iratokban, a mely annak a föltevésére vezet bennünket, hogy a nemesség is vidékenként vagy — mivel e két dolog sok esetben összevágott — nemzetségekként csoportosult s az ilyen kerületeket ők is megyének nevezték, a melyek azonban semmiképen sem téveszthetők össze a királyi vármegyékkel. A nemes ember csak olyankor fordult, különösen birtokjogi ügyekben, az országos hatalomhoz, a mikor saját megyéje eleget nem tett vagy nem is tehetett panaszának. Ilyenkor a király vagy személyesen, vagy a helyszínére küldött emberei által tett igazságot. A városok lakossága hasonlóképen maga intézte el

a maga ügyeit; országos dolgokban részt nem vett s országos beavatkozásra is csak akkor szolgáltatott alkalmat, ha a kiváltságlevelükben kikötött tartozások behajtásáról vagy ellenőrzéséről volt szó. Azok, a kiknek birtokuk nem volt, a kik tehát teljes szabadságot nem élvezhettek, mindenben uraik hatósága alatt álltak: a paraszt jobbágyok és udvarnokok egyházi és világi földesuraik, a várnépe és várjobbágyok a királyi vármegyék hatósága alatt. Látható, hogy a fentebb elsorolt autonom testületek kevés tenni valót hagytak az országos kormányzat számára; a mit hagytak is, az ő köreiken jobbára kívül esett. Az országos kormányzat tulajdonképen csakis a királyi vármegyékben volt szervezve, a melyeket a király által kinevezett tisztviselők igazgattak. A vármegye élén állott a várispán, ennek helyettese és segéde volt az udvarbiró, a kik a várnagygyal és hadnagygyal együtt a vármegye központjában laktak. A vár vidéke azután századokra és tizedekre volt felosztva, melyeket az élőkre helyezett századosok és tizedesek igazgattak. A vármegyék kormányzatának szálai a királyi udvarban futottak össze, a hol a nádorispán, udvarbiró és tárnokmester osztoztak a fővezetésen. Mivel pedig királyi vármegyék az ország minden részében voltak, s e megyék többszörösen érintkeztek a papság birtokaival s a nemesek megyéivel, a király udvarából kiinduló központi kormányzatot — bár korlátolt értelemben — joggal nevezhetjük országosnak.

(A törvényhozás.) Hasonló természetű volt a törvényhozás jogának gyakorlása is, melyben most még sem a főpapság, sem a nemesség nem vett oly módon részt, mint a későbbi időkben. Királyi jog volt az is. István maga körül gyűjtötte fő embereit, az egyházi és világi urak kiválóbbjait és egyéb híveit; velük tanácsot tartott s meghallgatásuk után királyi hatalmánál fogva határozott. E határozatok azután törvényerővel birtak az egész országban; de a mint István király két fennmaradt törvénykönyve mutatja, leginkább csak a vallási életre, a magán és büntető jog eseteire szorítkoztak s ritkán foglalkoztak közjogi dolgokkal.

8. **Szent István alkotmányának megitélése.** — Szóval, bármely oldalról tekintünk István király intézkedéseire, arra az ered-

ményre jutunk, hogy az államhatalom gyakorlása teljesen a király kezében volt. Azok az idők, mikor a nemzet is részt követelt belőle s az államhatalom országossá vált, csak később következtek be. Majdnem két század telt el, mikorra az udvari méltóságok országos méltóságokká váltak, a királyi vármegyék helyet engedtek az országos, nemesi megyének, a királyi tanácsokat országgyűlések váltották fel s a király a nemzet mellett csak egyik tényezője volt az államhatalomnak. De az utódok hálás kegyeletből s meg azért is, mivel a késő idők távolságából nem látták tisztán a lassú, hosszú átalakulást, Istvánnak tulajdonították a magyar alkotmány megalapítását abban az alakban, a melyben ők ismerték és áldották. Hogy tévedtek s tévedésből túloztak, nem kisebbíti a nagy király érdemeit. A magyar alkotmánynyal, mint kész alkotással István nem ajándékozhatta meg nemzetét; ez csak századok lassú, de folytonos munkájának lehetett eredménye; de a magyar királyság alapját ő rakta le, még pedig úgy, hogy a szabad fejlődésnek útját nem vágta soha, sehol, és oly erősen, hogy a legnagyobb zivatarokban is biztosan, meg nem inogva hordta azt a büszke épületet, a melyet a nyomdokain haladó utódok bölcsesége reája épített.

9. **István uralkodásának utolsó éve; halála.** — És István király hosszú uralkodásának fáradhatlan munkássága, s munkásságában tanusított bölcs mérsékletessége által, melyet lángoló buzgalmával oly szépen össze bírt egyeztetni, fölvirágzott az ország. A nemzet lassanként megbarátkozott a dolgok változásával s hozzá símult az új rendhez, ha a régit nem is tudta egészen felejteni. A multak emlékei fel-felsajogtak még s a jövő bizonytalansága kétségekkel gyötörte azokat, a kik nem meggyőződésüknek, hanem csupán a kényszerűségnek engedtek, mikor meghajoltak a korona és kereszt hatalma előtt. István ismerte, érezte nemzete vére lüktetését s került minden olyan tettet, megelőzni óhajtott minden olyan körülményt, a mely a nép szenvedélyeit felforralhatta volna. Tudta jól, hogy mind annak, a mit ő alkotott, tartósságot és állandóságot csak az idő adhat, s az idő is csak akkor, ha a béke és nyugodt fejlődés évei fogódznak egymásba. Ép ezért

két dolog foglalkoztatta őt főképen még öregsége napjaiban is: hogy az országot a külső támadás veszedelmeitől megóvja s hogy idehaza olyan utódot neveljen magának, a kire megnyugvással szállíthassa át a megkezdett munka folytatását, befejezését. De a sors nem engedte megérnie sem az egyiket, sem a másikat.

(István háborúja II. Konráddal.) A német birodalommal addig a mig sógora, II. Henrik király uralkodott, békében élt; de ennek halála után megszakadtak a régi egyetértés kapcsai. II. Konrád már más szemmel tekintette a magyar királyságot mint előde s császári jogánál fogva fenhatóságot követelt István országa fölött. A cseh herczeg szövetségében nagy birodalma összes haderejével indította meg a háborút 1029-ben s a Duna mindkét oldalán egészen a Garamig és a Rábáig elárasztotta seregeivel az országot. István azonban, a ki nemcsak a királyi hadakat, hanem a fegyverre kelt nemességet is zászlaja alá gyűjtötte, itt oly erősen útját állotta az ellenségnek, hogy Konrád még azon év őszén diadal helyett kudarczczal volt kénytelen visszatérni hazájába. A következő évben azután békét is kötöttek, a melyben Konrád császár elismerte a magyar királyság függetlenségét — meg a maga gyöngeségét. A veszedelem, az elmult egyelőre; de nem enyésztek el István aggodalmai. Az imént kötött béke sem nyugtathatta meg, mert nem volt, aki annak tartósságáról kezeskedett volna, s nem is bizott tartósságában, mivel nagyon jól tudta, hogy a német királyok, a mig a császári koronát viselik, erejük fogytáig ismételni fogják támadásaikat a fiatal királyság függetlensége ellen. S ha a jövőre gondolt, kétségek szállották meg csüggedező lelkét: vajjon elég erős lesz a nemzet, hogy ezt a veszedelmet kiállja, s ha diadalmasan kiállotta is, nem fog-e amaz újitások ellen fordulni, a melyek a külső ellenséget az országra zúditották.

(Imre herczeg.) Minden reménységét egyetlen fiába, Imre herczegbe helyezte, a ki a szent életű csanádi püspöknek, Gellért szerzetesnek gondjai alatt virágzó ifjúvá serdült s a kiben István apai szeretetének elfogultságában mindama tulajdonságokat megtalálta, a melyeket nemzete jóvoltáért óhajtott és keresett. Az ifjú herczeg csakugyan hitében buzgó volt, sőt áhitatosságában egészen

a rajongásig emelkedett; de a világtól elfordult, megvetette annak örömeit s az önmegtagadásban és teste sanyargatásában kereste lelke üdvösségét. Szent apának szent gyermeke; de a nagy királynak nem királykodásra termett ivadéka. Nagyobb mértékben örököse kora hibáinak, mint apja apostoli erényeinek. De az agg király az ifjú lelkének fényességétől nem látta jellemének fogyatkozásait. Bizott benne, mert reménységeinek minden szálai hozzá voltak kötve. Hogy előkészítse őt jövendő hivatásának betöltésére: írásba foglalta számára — hogy mindig szemei előtt lássa — hosszú áldásos uralkodásának tapasztalatait, jóságban és bölcseségben egyaránt gazdag szíve, elméje kincseit. Fiához írt emez intéseit az idő megőrizte számunkra s ma is gyönyörködhetünk bennük és okulhatunk rajtuk, mint ama kor egyik legbecsesebb emlékén. De az ifjú herczeg ép abban az évben, a legendák mondják, hogy ép azon a napon, a mikor apja őt a nemzet színe előtt utódává akarta fölkenetni, az isteni gondviselés titkos végzéséből hirtelen elhunyt. A földi hatalom koronája helyett az örök üdvösség koronája lett virágjában elhervadt tiszta életének jutalma.

(Udvari összeesküvés; a szent király halála.) E csapás ágyba szegezte az amúgy is betegeskedő agg királyt s ettől az időtől fogva sem testi, sem lelki erejét vissza nem nyerte többé halála napjáig. Reménységét vesztve magára maradt bánatával s kétségek közt hányatva, ingadozó akarattal kereste, kinek vállaira ruházza majdan királysága gondjait. Nagybátyjának, Mihálynak ivadékai még éltek; ő rájuk vetette hát tekintetét, mint a kiket a trón jog szerint megilletett. De a királyi udvar, az abban gyökeret vert idegen urak ellene szegültek szándékának s gonosz fortélylyal, megfélemlítéssel s az orgyilkosságtól sem irtózó erőszakossággal rávették az akaratán már uralkodni nem tudó, elgyötört aggot, hogy egyik hugának s Urseolo Otto velenczei herczegnek fiát, az udvarában tartózkodó Pétert nevezze ki utódává. Megtette s emez utolsó tettével a nemzet hajóját, a melyet csaknem félszázadon át olyan erős kézzel és annyi óvatossággal kormányzott, a legveszedelmesebb szirtek és örvények közé taszította. Meghalt 1038-ban, nagy boldogasszony napján: ugyanazon napon, a melyen harmincznyolcz

évvel ezelőtt a szent koronát fejére tétette. Halálos ágyán maga körül gyűjtötte udvara népét és nemzete nagyjait s lelkükre kötötte az ország sorsát. De mintha nem bízott volna bennök s a földi segítséget elegendőnek nem tartotta volna, elköltöző lelke utolsó fohászkodásával a Szent Szűz mennyei ótalmába ajánlotta az általa alapított királyságot. A hálás egyház félszázad múlva szentjei sorába iktatta őt s a nemzet ma is kegyelettel őrzi a földi mulandósággal daczoló szent jobbját mint áldást osztó hosszú uralkodásának örök emlékét és szimbolumát.

Sebestyén Gyula.

ISMÉT A NŐRŐL.

Egyszer volt egy sánta, púpos, rőthajú, kancsal szemű, rekedt hangú, különben igen derék úri ember, kit Schopenhauernek hittak; azt mondta a többi közt, hogy minden rosz, minden tökéletlenség, minden fogyatkozás, minden hiba, minden félszegség a nőben van összpontosúlva. Volt azután egy másik úri ember is, gondolom Reich Eduárdnak hívják, ki azt mondja, hogy Schopenhauer azt mondja, hogy a nő a gyarlóság esszenciája. Ezer szerencse, hogy van ismét egy másik úri ember, kit Bihari Péternek hínak, kitől én megtudtam, hogy Reich E. azt mondja, hogy Schopenhauer azt mondja, hogy — és két ezer szerencse a Nőnevelés olvasóira nézve, hogy itt vagyok én és elmondhatom önöknek, mit mondott Bihari úr a Philosophiai Szemle 1883. novemberi füzetében «A nő» czimű czikkben.

Ha lehetőleg röviden akarnék számot adni Bihari úr czikkéről, tökéletesen kimeríthetném a tárgyat, mondván: a nő passziv, a férfi aktiv; nőnél a képzelem, férfinál az értelem; nő induktiv, férfi deduktiv; nő szubjektiv, férfi objektiv; nőnél a zsír, férfinál a hús stb. — Hisz jól ismerjük e diszpozicziót, mely minden a nőkről szóló műnek és czikknek alapvázlatát képezi. De ha szerkesztő úr már oly szives volt nekem nehány perczre a szót átengedni, csak van jó dolgom és nem hallgatok el egy könnyen, kivált mikor oly gyönyörű alkalom nyílik a férfiak csalhatatlanságában kételkednem.

Szerző czikke elején idézi a forrásokat, melyeket használt. A források (Schopenhauer, Reich, Michelet) láttára azt vártam, hogy szerző kényelmes középutat akar magának biztosítani s azért választ annyira elágazó véleményeket. Ámde csalódtam. A tűz és

a víz fölemésztették egymást. Egyenlő mennyiségek egymásból kivonva, az eredmény zérus. Vagy hogyan okosodjunk el, ha a 429. lapon eltagadja a nőtől az akaróképességet s minthogy akarat nélkül nincsen erkölcs, azt mondja, a nő nem is lehet erkölcsös; azonban már a 430. lapon «a nő legalább is van olyan jó, mint a férfi, sőt jobb.» Mig a 431. l. »az általános emberszeretet nem hiányzik a nőnél, de abban több az ösztönszerű, mint a tudatos, az általános felfogására nem képes», addig a 432. lapon már azt olvassuk: «A nő általános emberi, emberies (humánus)».

Mint ily munkáknál szokás, úgy e czikk is azzal kezdi, mily hosszú, széles, tekervényes a férfi agyveleje, és milyen a nőé; mennyire benőtt a férfi fejeteteje és mily lágy a nőé; hogyan viszonylik a férfi gerince, keze, lába a nőéhöz; mily hevesen dobog a nő szive, mily higgadtan a férfié. Azonban egy adat csúszott be e sajátságos plani- és sztereometriába, mely könnyen megingathatja az egész épületet, melynek fundamentumát ezen adatok képezni látszanak. Ez adat igy szól: «Nagy különbség van az egyes népek férfi és nő agysúlya közt. A czigányoknál például 1245:1224 gramm, mig a németeknél 1499:1160, a hollandusoknál 1404:1189, az angoloknál 1425:1212, a francziáknál 1338:1206, az olaszoknál 1367:1206.» Bihari úr most igy folytatja: Legsúlyosabb *tehát* a német agya, azután a hollandusé, az angolé stb. Én pedig azt következtetem e számokból: Legcsekélyebb különbség van *tehát* a müveletlen népeknél a férfi és nő agyveleje közt és legnagyobb e különbség a legmüveltebbnek tartott német népnél! *tehát* természettől fogva nem áll fenn ily óriási különbség; *tehát* kellett egy oknak működnie, mely az emberiség egyik felét előbbre vitte, mig a másik féllel igen-igen mostohán bánt. Igaz, ez ok nem lehet más, mint már eredetileg is bizonyos foku erőkülömbség; de e különbség korántsem lehetett akkora, mint most.

Egyáltalán igen hibásnak találom a módszert, melylyel a női értelmet meghatározzák. Folyton hallom: a nő csak ilyen, a férfi azonban olyan! De kérem legyenek szivesek megmondani: milyen férfi és milyen nő? Mert erős a gyanum, hogy egy a 19. század müveltségének magaslatán álló férfit hasonlitanak össze egy közép-

szerű műveltségű nővel. Talán nem mellékes a körülmény, hogy a nő leírói nagyobbrészt feleségüknek ajánlják a nőről szóló műveiket. Reich: «Dem Andenken meines Weibes» és Du Mont, kiről e folyóiratban már szó volt, «Meinem Weibe.» Magyar példát is idézhetnék. Talán nem csalódom, ha azt állítom, hogy ez uraknál a deduktiv itélet alkotásánál a feleség képviselte az összes előfordulható eseteket. De annyi esze csak van minden, de legkivált egy művelt férfiúnak, hogy nem választ oly feleséget, ki okosabb mint ő. Schopenhauer, no az igaz, Schopenhauer nem ajánlotta egyik művét sem feleségének, — de ne legyünk gyöngédtelenek, se elbizakodottak, habár nagyon hiszem, hogy ha a sors őt olyan kedves feleséggel áldja meg, mint Bihari urat, akkor a világ egy híres pesszimistával szegényebb és a Philosophiai Szemle szóban levő czikke is nehezen születik meg.

Vagy igaz, bocsánatot kérek, nincs igazam; tökéletesen elfelejtettem e pillanatban, hogy önök objektivek, mi pedig csak szubjektivek vagyunk! Nálunk az érzelem vezeti a gondolatot, önöknél az értelem az érzelmet! Oh a híres objektivitásuk! Nem mulik nap, hogy «in meines Nichts durchbohrendem Gefühle» ne irigyeljem önöktől ez isteni tulajdonságot. Mondjak példákat?

Meglehet, hogy csak olyan szubjektivitás részemről, de ha műveltségről, értelmi műveltségről van szó, önkénytelenül első sorban a tanári hivatás jut eszembe; most csak hallgassák meg kérem, mi nem történt a legközelebbi multban ilyen művelt tanárral. Nem kezdő többé pályáján. Mondjuk tíz év óta tanít s ez idő alatt lehetett legalább ötszáz tanítványa, és legalább is kétszáz esetben kellett a szülők elfogultsága ellen küzdenie. A tizenegyedik évben saját aranyos fiacskája kerül a szigorú iskolai fegyelem körmei közé. Kezdetben minden jól megy. Kölcsönös megelégedés, a fiú lángész, az iskola mintaszerű, a tanárok a legjobbak. De a fiú szorgalma lankad, figyelme lazul, a tanárok jó akaratból nagyobb figyelemmel kisérik, azonban a bizonyítvány csak egyre roszabb lesz. Mit gondolnak, mit tett az objektiv atya? Egy ideig csak tűrte fia «zaklatását», de végre mégis csak elszakadt türelmének fonala és elindul «a tanárokkal beszélni»: «Nem veszitek észre,

mily rosz az iskolarendszer? A tanterven okvetlenül változtatni kell. — És miért üldözitek az én fiamat?»

Érzelem dolgában tökéletesen egyformák vagyunk, akár férfi, akár asszony; értelem dolgában pedig a nők is tudnak igazságosak lenni. Minden ember itélete megvesztegethető, csak a mód külmöböző.

Objektivitás? A férfi objektiv? Hallom, volt a híres görög népnek egy halhatatlan költője — csak hallomásból tudom, mert nőnek nem illik görögül tudni — kit mostanig sem mult fölül senki s kit objektivitása tett nagygyá; tudom, hogy a müvelt világ a lefolyt évben egy lánglelkü költőt siratott, kit büszkén, nagy is benne érdemünk, mienknek mondtunk; azt mondják, objektiv volt. S ha végig lapozom a világtörténet lapjait s keresve keresem azon kimagasló alakokat, kikről föl van jegyezve az objektivitás; s ha bámulva kérdem magamtól, oly ritka tulajdonság-e, hogy halhatatlanságot biztosit: akkor, — akkor megértem már, miért van a világ annyira tele Homerusokkal és Aranyokkal!

S tudják-e kedves olvasóim, mit ad nekünk Bihari úr cserébe az észért? Fantáziát! De siet hozzá tenni: «A fantázia azonban kétes értékü adomány. A magára hagyott fantázia táplálékot ad a hajlamoknak s bünre csábithat.» Ebben a pontban úgy látszik igaza van. Mert a czikk folytatásában találtam több oly állitást, melyeknek hallatára, ha férfi volnék, az eszem állt volna meg, de nő létemre csak a *fantáziám* állott meg egy pillanatra, *e kétes értékü adományon*; majd Bihari úr behatóbb megokolásai nélkül *magára hagyatva táplálékot adott* kétkedő *hajlamomnak* s ugyancsak *bünös* megjegyzésekre *csábitott*. Teszem azt mikor a 423. l. olvasom, hogy a «nőnél uralkodó kedélyhullámzás bizonyos idegenkedést szül minden nehezebb munka iránt,» nem tehetek róla, de eszembe jutott egy mosónő meg egy miniszteri tiszteletbeli segédfogalmazó. Tehát egy minden nehezebb munkától idegenkedő asszony és egy munkabíró férfi. Mondja meg nekem édes uram, ugyan melyik dolgozik többet e kettő közül? A 430. l. szerint a nő nem tud önzetlen lenni. Hajlandó vagyok elfogadni, ha hozzáteszszük, hogy minden tettnek, a legnemesebbnek is, önzés

az alapja. De akkor nem a *nő* önző, hanem az *ember*. 434. l.: «Szeretetreméltó tulajdonságai elfajulhatnak.» — Van-e jó tulajdonság a világon, mely nem fajulhat el? 433.: «A nő szenvedésre van hivatva.» Köszönjük szépen! Hanem én azt hiszem, hogy mi mindnyájan: erős férfiak és gyönge nők azért vagyunk itt e kerek nagy világon, hogy, a mennyire elérhető, boldogok legyünk. De mivel a boldogság a szívtől ered, s nem az értelemtől, mi nők jobban töltjük be földi hivatásunkat. A czikkíró tételében tehát a *szenvedés* szót sajtóhibának kell tekintenünk. 436. l.: «A nőnél a hiúság hiábavaló külsőségekben keres kielégítést.» Az indián fejedelem talán nem örül tollbokrétájának s a 18. századbeli marquis nem volt büszke szép rózsaszínű atlaszruhájára és csipkefodraira? Aztán ismerek egy rakás tudóst, ha kívánja Bihari úr, elszámlálom őket egyenként, a kik majd egy, majd több ilyenféle czímeket rakosgatnak nevök után: az orvosok és természetvizsgálók egyletének tagja, földrajzi társulati tag, a középiskolai tanáregyesület tagja, a filológiai társulat tagja, a hidegkuthi önképző kör tiszteletbeli tagja stb. stb. Mindegyikünk tudja, hogy egy ilyen czím megszerzése hosszú évek fáradalmának jutalma — kerül évenként öt, nem is keserves forintba; némelyike még annyiba se.

Annyi mondanivalóm volna még, hogy szinte nehezemre esik, a mi nyelvemre tolakodik, visszafojtani. A czikknek egy állítását azonban mégis lehetetlen szó nélkül hagynom: «Az ismeretet magáért az ismeretért soha sem fogja a nő szeretni; de ha hasznát reméli, ha fényeleghet vele, lázasan tanúl s nem nyugszik, míg czélt nem ér.» Ugyan ha szabad kérdeznem, önök férfiak miért foglalkoznak a tudománynyal? miért szereti a férfi az ismeretet? Bizony, ha az okok okát, a titkos rúgót keressük, akkor ott lappang többé-kevésbé tudatosan, többé-kevésbé világosan a fény, a hírnév, a dicsőség, a hivatal, a tiszteletdíj, talán néha — no ne rösteljék bevallani — hatás egy nőre, szóval, a haszonnak legkülönbözőbb nemei. Ha nem hiszi Bihari úr, tegyen magamagán próbát. Írja meg czikke folytatását, de semmisítse meg azonnal, hogy legkisebb hasznát se vehesse. Volna-e kedve tisztán a tudomány kedvéért, az ismeret iránt való lelkesedésből megírni azt?

kötve hiszem. Csak a kilátás a sikerre buzdít munkára, a siker pedig mindig haszon, vagy szellemi, vagy anyagi, vagy mindakettő.

Különben a legnagyobb készséggel elismerem, hogy a férfiak szellemi tehetség dolgában nagyon fölöttünk állnak és hogy soha sem fogjuk őket utólérni. Csak viszont kívánom, hogy ők se legyenek igazságtalanok, ne hirdessék, hogy a természet rendelte e nagy különbséget a két nem szellemi tehetségei közt; ismerjék el, hogy évezredek óta csakis ők részesülnek nevelésben és a legtöbb hiba, mit rajtunk tapasztalnak, értelmi műveletlenségünk rovására esik és tapasztalható az olyan férfiaknál is, a kik velünk minden tekintetben egy szellemi niveaun állnak.

Schopenhauerrel kezdtük, illik, hogy vele végezzük is.

Tehát Schopenhauer azt mondja: A *szellemet anyánktól* örököljük, a *jellemet apánktól*. Nos?

Harrer Paula.

KÖNYVISMERTETÉS.

Gróf Széchenyi István Naplói. Adalék a nagy hazafi jellemrajzához. A m. t. Akadémia megbízásából összeállította *Zichy Antal.* Budapest. Az Athenaeum r. társulat kiadása 1884. — 670 nagy 4-edr. lap. Ára 4 frt.

Hazánk nagy reformátorának, a «legnagyobb magyarnak» irodalmi művei még mindeddig nincsenek összegyűjtve s együttesen kiadva. Újabban az Akadémia vállalkozott e feladatra, hogy kifejezze ez által is hálájáját nagyérdemű alapítója iránt. Ezt a gyűjteményt nyitja meg azon könyv, melyet itt olvasóinknak bemutatunk.

Széchenyi kora ifjúságától fogva szorgalmasan följegyezte magának napi élményeit, közvetetlen benyomásait, s naplóinak fonala csak a döblingi szomorú napok kezdetével szakad meg. Több mint 20 írott kötetre mennek e naplójegyzetek, melyek írójuk végrendelete szerint a boldogúlthoz közel állott Tasner család birtokába jutottak, s az Akadémia nehány évvel ezelőtt érdemes elnökének, gr. Lónyai Menyhértnek, kezdeményezésére közaláírás útján eszközölte e becses iratoknak megszerzését. A naplókat, úgy a mint írva vannak, kiadni nem lehetett, mert sok vonatkozás van azokban még élő személyekre. Ehhez képest Zichy Antal, kit az Akadémia Széchenyi naplóinak rendezésével és közrebocsátásával megbízott, csak szemelvényeket közöl velünk e kötetben azon naplókból, úgy azonban, hogy e vaskos kötet mégis magában foglalja mindazt az anyagot, mely Széchenyi egyéniségének és korának rajzához, jellemző vonásokat szolgáltatott. E könyv tehát némi részben már földolgozása a nagy hazafi napló-jegyzeteinek. Zichy Antal azon kívül, hogy igen sok helyt saját szavaival s összevonva mondja el a naplók tartalmát, még egész önálló értekezéseket és korrajzi tanúlmányokat is sző be a napló adatai közé. Munkája

tehát míg egy részről kevesebbet tartalmaz Széchenyi naplóinál, másrészt mégis kibővíti azok töredékes följegyzéseit, s gondosan megrajzolja azon politikai s történeti hátteret, melyre a napló adatai sokszor csak czélzásokat tartalmaznak. A szerző, vagy a mint magát szerényen nevezi: az «összeállító», feldolgozott itt még sok olyan anyagot is, melyek a naplók körén kívül esnek; így pl. a Kossuth szerkesztette Országgyűlési Tudósításoknak s az egykorú napi lapoknak a Széchenyi szónoklatait s politikai dolgozatait, s különösen egy Széchenyi s barátai levelezését tartalmazó iratcsomagot, melyet a boldogúlt fia, gr. Széchenyi Béla, ajándékozott újabban az Akadémiának. Föl kell még említenem azt is, hogy a földolgozó nem követi sorendben a napló menetét, hanem bizonyos főtárgyak körül csoportosítja az adatokat, s csak ez egyes részekben követ chronológiai sorrendet.

E szerint a jelen munka a következő részekre oszlik:

I. *Előzmények:* 1. «*Iskola.*» 2. «*A nők..*»

II. *Közélet:* 1. «*Ébredés*»: Ez megismertet bennünket Széchenyi reformeszméinek fejlődésével, egész az Akadémia megalapításáig, 1825-ig. — 2., «*A rezér*». Ez a szakasz Széchenyi életének 1825—1841-ig terjedő részére terjed ki. Önálló értekezések: «Szemle kül- és belföldön 1830—1840.» «Széchenyi mint szónok» stb. — 3. «*Az elhagyott*», melyben a népszerűségét elvesztett, de a közjó munkálásában soha nem csüggedő hazafi működését szemléljük egész 1848. márczius haváig, meddig a naplójegyzetek terjednek. Széchenyi még ettől fogva is vezette naplóit egész a döblingi napokig, de a naplók ez utolsó kötete elveszett, s a közbeneső néhány hónap történetét egyéb adatokból állítja össze a szerző. — Ezután következik befejező részül a

III. *Hit és kétségbeesés:* 1. «*Vallásosság.*» 2. «*Melancholia.*» — Ez utóbbi fejezetből megismerjük Széchenyi lelki harczait, sokszor a kétségbeesésig fokozódó belső küzdelmeit, melyek, mint életének minden nyilvánulása, rendkívüliek voltak. Megismerhetjük ebből, hogy az a férfiú ki oly nagyszerű sikereket vívott ki a közéletben hazája javára, nemzete előbbvitelére, mily boldogtalannak, mily rendkívül szerencsétlennek érezte magát egyéni

életében. Annak a katasztrófának, mely életének véget vetett, első tünetei már ifjúságában megjelennek, s egész életén át ott rajongnak lelkében. Zichy Antal nem választhatott volna találóbb mottót e könyvhöz, s a benne rajzolt egyéniséghez, mint Kisfaludy Sándornak e négy sorát, melyet a czímlap hátuljára nyomatott:

«Mikor ilyent teremt az ég,
Eredj, mondja, légy dicsőség;
Légy czímere nemednek,
És ostora keblednek.»

A Zichy Antal könyve, mint e rövid ismertetésből is látható, nem kidolgozott jellemrajz, hanem oly tanúlmányok foglalatja, melyek kitünő előmunkálatot képeznek egy művészi élet- és jellemrajz megírásához, melynek létrejöttét a jövőtől kell várnunk.

Jelen füzetünk egy másik czikkében némi mutatványokat is közlünk e rendkívül érdekes és tanúlságos munkából, mely mind tartalmánál, mind feldolgozásánál fogva nem szorúl a mi ajánlásunkra. De mégis nem állhatjuk meg hogy ide ne igtassuk azt a néhány szép sort, melylyel Zichy Antal, az előszavában, e könyv tartalmának annyira becses voltára utal:

«Ha érdekes, úgymond, betekinteni egy óramű belsejébe, s az egymásba vágó kerekek forgását megvigyázni; ha tanúlságos egy pompás erőműnek szerkezetét megvizsgálni, s többé-kevésbbé lényeges alkatrészeit darabonként közelről megnézegetni, hatásukat, rendeltetésöket megmagyaráztatni magunknak: mennyivel érdekesebb, mennyivel tanúlságosb egy korszak-alkotó s oly magasan kiemelkedő egyéniség egész mivoltát, legrejtettebb gondolatit, tétováit, homályos sejtelmeit, majd öntudatra ébredését, szent hivatása felismerését s elszánt követését, e közben élvezett magasztos, bár gyér örömeit, s kiállott tömérdek szenvedéseit, lépésről-lépésre föltárva látni magunk előtt.»

—*y*—*s*.

LAPSZEMLE.

(Nőnevelés. Nőkérdés.)

Utolsó szemlénk óta is gyakran foglalkoztak pedagógiai s egyéb szakfolyóirataink meg napilapjaink a nőnevelés kérdéseivel. A pedagógiai lapok főképen a női kézimunka, testgyakorlás és háztartás tanításának szenteltek czikkeket; a napilapok pedig közoktatási miniszterünknek az országgyűlés közoktatási bizottságában tett nyilatkozata s egy franczia könyv * ismertetése alkalmából a nőkérdést taglalgatták.

A «*Tornaügy*» czímű új szakfolyóirat szeptember 25-én kiadott első számában *Bokelberg Ernő* hosszabb czikksorozatot indított meg a «*leányok testgyakorlatairól*». Czikke bevezetésében kimondja, hogy a női ifjúságnak okvetlenül szüksége van a rendszeres testgyakorlatokra, talán még nagyobb szüksége, mint a férfi ifjúságnak, mely ezerféle mozgásra korlátlan jogot és tömérdek alkalmat nyert, míg a leányok természetük alapján és a szokás révén részint a családi körhöz, részint a divat úgynevezett tisztességeihez s a szalonokhoz vannak fűzve. Pedig a nőnek is szükséges, hogy testét használni tudja s a fölött teljesen úr legyen, azt kitartásra és ügyességre szoktassa. A nő sorsa sem lehet az, hogy folyton betegeskedjék, hanem az hogy éljen. Épen ezért mulhatlanul szükséges, hogy a női ifjúságot fizikailag is képezzük. Szerző a női nem részére alkalmas testgyakorlatok összeségét a *női gimnasztika* szóban foglalja össze s annak tényezőiül *a tornázást, úszást, táncot, labdajátékot, korcsolyázást és loraglást sorolja el.* Az első czikk a

* Essai sur la condition des femmes en Europe et en Amérique Paris, Auguste Ghio éditeur 1883.

tornázással foglalkozik s a tornázás mint nevelési eszköz fejlődésének történeti áttekintését adja. A múlt század végéig rendszeres tornázásról — noha a kiválóbb pedagógusok valamennyien sürgették a testi nevelés felkarolását is — szó sem volt. 1793-ban jelent meg az első német tornakönyv. Ennek szerzője *Gutsmuts* Frigyes volt, a ki a schneppenthali (Gotha mellett) híres nevelőintézetben jól berendezett tornahelyen az ifjúságot mindenféle testgyakorlatokra tanította. A tornázás népies s nagyobb elterjedést biztosító módszerét a lelkes *Jahn Friggyes* (1778—1852) alapította meg. A mint Jahn a néptornázás, úgy *Spiesz Adolf* (1810—58) az iskolai tornázás megalapítója. *Spiesz érdeme az is, hogy a tornázást a női nem számára is alkalmassá, tehát a nőtornázást is lehetővé tette. Az ő dallam- és ritmus-érzéke kötötte össze a tornázást a zenével és dallal, igazolván Plato mondását, hogy «a tiszta egyszerű zene és a jó gimnasztika testvérek.»* Hazánkban *Fuchs Krisztián*, pesti polgár fáradozásai folytán alakult meg az első «Testgyakorló intézet», melyet 1863-ban az «*Első hazai tornaegylet*» követett. Ismeretes dolog, hogy 1868 óta a tornázás összes nép- és középiskoláinkban rendes tanítási tárgy, de csak a fiúkra nézve; lányiskoláink között a budapesti áll. felsőbb leányiskoláé az érdem, hogy a tornázást az igazán rendes, kötelezett s rendszeresen tanított tárgyak sorába fölvette. Nagy érdeklődéssel várjuk s olvasóink figyelmébe ajánljuk Bokelberg úr tanúságos czikkének folytatását.

*

Új évfolyamában a «*Polgári iskola*» is sűrűbben foglalkozik a lánynevelés kérdéseivel, mint az előtt. Az idei *szeptemberi* számban (VIII. évf. 7-ik szám) a «*kézimunka tanításáról*» írt egy «kézimunkatanítónő»; részletesen bemutatván azt a módszert, a melyet az első osztályban követ. — A *november 1-én* megjelent számban (VIII. évf. 9-ik sz.) *Novák Sándor* a *történelem*, — egy névtelen pedig a *háztartástan* tanításáról értekezik.

Novák czikke különösen az első osztály történeti tananyagának feldolgozásával foglalkozik. Elvül állítja fel, hogy a történettanítás ezen a fokon *olvastatás alapján a magyar nyelv tanításával*

kapcsolatosan történjék s e czélból ajánlja Mihály József ügyesen szerkesztett magyar olvasókönyvét. A tanítást a hún-magyar mondákon kezdi (Rege a csodaszarvasról, mutatvány Priszkusz rhetorból, Keveháza, a fehér ló regéje, Szent István legendája, Salamon és rokonai viszálya, Imre és Endre, a Tatárjárás), a legendákkal s krónikásokkal folytatja s Szalay Tatárjárásában összefüggő, művészi szerkezetű teljes olvasmányt nyújt. A tanár feladata azután, hogy az olvasmányok útján nyert képeket magyarázatai által összefűzze. A szerző javaslata röviden: *a gimnáziumi történetanítás átvitele a polgári leányiskolába.* Érezve azonban, hogy javaslata ellentmondásokkal találkozhatik, a szerző maga igyekszik egy-két ilyen esetleges ellenvetést megczáfolni. Így pl. elismeri, hogy az általa javasolt olvasmányok némelyike oly terjedelmes, hogy három-négynek az olvastatásával eltelhetnék az esztendő; de ezen szerinte könnyű segíteni, ha az olvasmányokból a tanár a czélnak s időnek megfelelő kivonatokat készít. Elismeri azt is, hogy egy év alatt, heti négy órában, a magyar nyelv tanítása mellett még így is meg van nehezítve a történettanítás; de ezen kifogás ellenében azzal védekezik, hogy a heti órák számát négyről ötre kellene emelni. Azok ellenében, a kik az ellen tennének kifogást, hogy így csak töredékes ismeretet szerezhetnék még a növendékek a hazai történetnek: arra hivatkozik, hogy a nyert ismeretek így intenzivebbek s a negyedik osztályban alkalmuk marad azoknak, a kik idáig feljutnak, a hazai történettel a maga összefüggésében megismerkedniök. Mindezek daczára tart azonban tőle, hogy javaslata csak jámbor ohajtás marad — s mi is azt hiszszük, hogy ez egyben nem téved.

«*A háztartástan és a polgári leányiskola*» czímű czikk főképen azt sürgeti, hogy «*a háztartástan egészségtani alapon tanittassék.*» Azt hiszem — úgymond — tanításunk a háztartástanból csakis akkor hozza meg a kellő gyümölcsöket, ha azt tisztán egészségtani alapon végezzük. Ezzel kapcsolatban természetesen elkerülhetetlen lenne röviden, mondhatnám, mogyoróhéjban embertant is tanítanunk, hogy így a növendékek az ember testének legalább azon szerveit ismernék, melyek az állati élet és a szellemi

működésre kiválóan befolynak. Ily alapon tanítva a hasznost a szükségessel köthetnénk össze és úgy magyarázhatnánk meg növendékeinknek az egyes szerveket és azok működését, hogy mindig szemünk előtt tartanók az egészségtannak alapelveit, melyeket vonatkoztatnánk a háztartásnál követendő eljárásra is. Tárgyunkat egy kis jóakarat mellett ilyféleképen igen jól taníthatnánk; vegyük például légzési szervünket: Növendékeinkkel megismertetjük a tüdőt és annak alkotását, szólunk e szerv rendeltetéséről és ápolásáról, ezzel kapcsolatban szólhatunk a lakásokról, azok levegőjéről, a gyermekszobák levegőjéről, szellőztetésről, fűtésről, a lakások falának színéről, léghuzamról stb. stb. A háztartástanban kell a tápszerekről is szólni, nem helyesebb-e az, ha először szólunk a táplálkozásról általában s ezután áttérünk az emésztésre, a szájüre, hol e folyamat megkezdődik s azután a száj ápolására, az emésztésnél szereplő szervi részekre és ezek után tanítunk a főbb tápszerekről ú. m. a húsról és fajtáiról, ezek elkészítéséről, tejről, tojásról, lisztről, főzelékfélékről, czukorról, zsírról, gyümölcsökről, fűszerekről, vízről s más italneműekről mindig szem előtt tartva az egészségtant. Avagy nem helyesebben járnánk el, ha a ruházatról szóló tanításunk előtt — mert ezt is kell tanítani a háztartástanban — a bőrről és ennek ápolásáról beszélnénk.

Nem mulaszthatja azonban el a szerző, hogy sajnálkozását ne fejezze ki a fölött, hogy a fővárosi polgári leányiskolák számára kiadott módosított tantervben *csak egy órát vettek föl e tárgyra* s ezt az óra redukcziót érzékeny csapásnak tartja nőnevelésünkre, mivel az iskola ily korlátok között egyik legfontosabb feladatának teljesítésében teljesen meg van bénítva.

* *

A «*Pesti Napló*» ez évi decz. 2-ki számának közoktatásügyi rovatában «*Nőnevelésünk érdekében*» czím alatt sürgeti a női kézimunkatanítás fejlesztését. «A családokban — úgymond — ama ferde irány kezd dominálni, hogy az elmeművelés szellemi munkálkodás által értékesítendő. Saját becsük emelését ez úton vélik elérni. A közvélemény ugyanis a kézimunkával való foglalkozáshoz

az intelligenczia csekélyebb fokát elegendőnek tartván, a társadalmi rangfokozatot is ehhez viszonyítja. Családi életünkben pedig a rangkór egymás után szedi áldozatait. Az intelligens osztályhoz kiván soroztatni az is, ki erre igényt alig tarthat; annál szívósabban ragaszkodik ehhez az abban nevelkedő. Családi nevelésünknek ez képezi legsötétebb árnyoldalát. Nem bírván ugyanis a család oly anyagi eszközökkel, melyekkel tagjait az úgynevezett intelligens osztályba beilleszthesse, az ilyenek saját maguknak és a társadalomnak terhére — könnyen szellemi proletárokká válhatnak. Mert ez idő szerint anyagi eszközök nélkül a szellemi foglalkozás igen sok esetben czélhoz nem vezet. Joggal nevezhető azért túlterjeszkedésnek a családokban tapasztalható ama nevelési eljárás, melylyel anyagi erők hiányában, magasabb műveltséget igyekeznek adni a leányoknak; holott értelmes beosztás mellett az általános műveltség mellett az úgynevezett munkásosztály hasznos tagjaivá képezhetnék őket.

A kézimunka ez időszerint már nem éri be a mechanikai ügyességgel, az intelligenczia bizonyos neme szükségeltetik sikeres űzéséhez. Fájdalommal kell azonban tapasztalnunk, hogy a női kézimunkatanítás elé éppen az arra utalt szülők gördítik a legnagyobb akadályokat, mert nem képesek a munka értéket felfogni és csak akkor részesítik figyelmökre, a midőn erre a kényszerűség készteti őket. Ámde ekkor kellő előkészültség nélkül, a dilettantizmus bizonyos nemével látván a munkához, az eredmény nem felel meg a várakozásnak. Pedig megfelelhetne! Mert a nőnevelés napjainkban már valóban intelligens elemet képez, csak a kellő időben és a helyes módon vezessük be a munkába. A nők elméje, ha konkrét viszonyokkal áll szemben, élénk felfogás, éles itélkezés tekintetében. De elvont dolgokkal, a hol a ridegen gondolkodó és számítva haladó ész érvényesíti befolyását — sikerrel nem foglalkozik (?). A kézimunka eredményes űzéséhez az előbbeni tulajdonság elegendő, ha felette nagy testi erőt nem igényel.

A szellemi munka bizonyos nemeire a nőket sikerrel lehet képesíteni, de a konkurrenczíát a férfiakkal szemben sok tekintetben csak nehéz küzdelemmel állják ki, sőt a kereslet a kínálattal

szemben arányban nem lévén, vesztegelni is kénytelenek; míg a kézimunka tág mezején kellő előkészültség mellett felette könnyen értékesíthetik erejüket.

Minden foglalkozás becse az azt űzők műveltségétől függ. Az úgynevezett közvélemény, mely most a munkásnőt a társadalom legalsóbb fokára helyezi, lassankint meg fog változni, ha iskoláinkban az általános műveltség mellett a kézi ügyességet is kifejtik; ha munka-iskoláink azt czélszerűen tovább fejlesztik, be fog következni azon idő is, a melyben a most uralkodó tévhit, hogy a kézimunkával való foglalkozás ellenkezik az intelligencziával — meg fog szünni. És hogy ezen, társadalmunkra anyagilag és szellemileg is előnyös idő mielőbb bekövetkezzék, azt nemcsak jámbor óhajtásokkal, hanem főleg hatósági intézkedésekkel kell szorgalmazni.

Leányainknak a kézimunkában való szakszerű oktatására minden iskolafentartót kötelezni kellene. Vannak derék, képzett tanítónőink, de ezek csak az intelligensebb községekben nyernek alkalmazást. Nagyobb, még egyszer hangsúlyozzuk, nagyobb községeink közül azonban igen számosan mai napig szívós ellentállást fejtenek ki — ellenük. A leány-gyermekek ezért a kézimunkában nem, vagy felette gyarló oktatást nyernek. Arról pedig, hogy munkamesternők alkalmaztassanak, akik a kézimunkák bizonyos ágának iparszerű űzésére képesitsék a nőket, hallani sem akarnak. Nem, — ezt nem lehet tovább eltűrni. Használjunk fel minden alkalmat, hogy a nőnevelés a kézimunka fejlesztését eszközölhesse. De az érdeklődés felköltése magában nem elegendő. Véleményünk szerint kormányrendelettel kellene kötelezni a népesebb községek iskolafentartóit, úgy mint más államokban, hogy nőtanítókat alkalmazzanak, akik a kézimunka-tanítással a női keresetképességnek alapját — már az iskolában megvetni képesek. Szaporítsuk a nőtanítónőket! Nem azért, hogy alkalmazást nyerhessenek, de főleg azon tekintetből, hogy közrehatásukkal a nők keresetképessége fejlesztessék. Mert ha országszerte terjedni fog a szakszerű kézimunka-oktatás, ha a leánygyermekek már a népiskolákban is elsajátitják a kézi ügyességet, az iparszerű kézimunka, mely ha-

zánkban csak szórványosan műveltetik, oly lendületnek fog idővel örvendezni, a melyből a közjólétre csak előny fog háramolni. Mert az ügyesebb leánygyermekek kész örömmel fogják a nőipartanműhelyeket felkeresni, illetőleg azok felállítását előmozdítani, hogy ott az egyes nő-iparágak űzését elsajátíthassák.

*

A «*Fővárosi Lapok*» tárczájában három számon át (1883. decz. 4., 5., 6-ki számok) ismerteti dr. Darvai Mór «*a nők emancziparáczióját Amerikában*». A czikk tartalma rövidre fogva a következő: «A nőemancziparáczió eszméje Amerikában együtt fejlődött és izmosodott a négerek felszabadításának örök dicsőségű művével. Ugyanazok az egyének állottak mind a két ügynek szolgálatában. A négerek felszabadításának szószólói gyanánt Garrison, Wendell Philipps, Channing mellett és ezekkel versenyezve mind több nő lépett föl. Ez által megszokta a közönség, hogy hölgyeket lásson a szószéken; másrészt a hölgyekben föltámadt a vágy, hogy a négerek felszabadítása mellett azt is kivánják, a mit nemök emancziparáczijának neveztek. Az izgatás a szószéken kívül főképen irodalmi uton történt s nem maradt gyümölcstelen. 1843-ban már egyesület alakult a nők jogainak kivívására, s ezt az első egyesületet azóta számos más követte. S a női jogok érdekében kifejtett agitáczió meg nem szünt többé. Gyülések, ujságczikkek, röpiratok, kérvények a törvényhozó testületekhez ébren tartották és élesztették a figyelmet s terjesztették a nő-emancziparáczió eszméjét a társadalom minden rétegében. Az említett mozgalmakkal karöltve haladt az a törekvés, hogy a nők nevelését és iskoláztatását arra a fokra emeljék, a melyen a férfiaké állott. Körülbelül negyven évvel ezelőtt történt, hogy John Shipperd, egy Elzászból Amerikába vándorolt lelkész a róla elnevezett Oberlin-kollégiumot alapította, a hol először lőn elvül kimondva, hogy mindkét nembeli ifjuság közösen részesülhet az oktatás minden ágában. A szépmüvészetek és a földmivelés, az exakt tudományok és a klaszikus nyelvek, az ismeretek egész enciklopédiája képezik ott a tanítás tárgyát. Ezernél több 16—24 éves ifju ember és fiatal leány, a nemeknek megfelelő ket-

tős felügyelet alatt, családiasan, testvériesen együtt él, ugyanabból a forrásból merítve az ismereteket. Oberlin példája sokszoros utánzásra talált. S a hol nincsen is meg az együttes tanulás, ott legalább a tanulmányok egyenlősége van meg mindkét nemre nézve. A Wassar, Wesley, Smith és sok más kollégiumban a lányok oly oktatásban részesülnek, mely a tudományok világát korlátozatlanúl tárja föl előttük. S e kollégiumok nőhallgatóinak képességéről tekintélyes férfiak fényes bizonyítványokat szolgáltattak. *Hippeau*, ki 1870-ben a franczia közoktatási miniszter megbizásából behatóan tanulmányozta az amerikai iskolaügyet, a Wassar-kollégiumban arra a meggyőződésre jutott, hogy ez intézet leánynövendékei semmiféle tudományban sem állottak hátrább, mint a hasonlókorú fiatal férfiak. *Fairchild* pedig, a ki az Oberlin-kollégiumban éveken át a latin, görög és héber nyelveket, majd a tiszta és alkalmazott mathezist, sőt a filozófiát is tanította, két nembeli tanítványai között előmenetel dolgában nem talált különbséget. A képességek megszerzésével lépést haladt a nők alkalmazása a nyilvános kenyérkereseti pályákon. Az első nő 1848-ban kapott orvos diplomát, ugyanabban az évben, a mikor orvosnők kiképezésére az első intézetet alapitották Bostonban. 1850-ben hasonló iskolát nyitottak Philadelphiában, 1868-ban New-Yorkban, 1870-ben Chicagóban. 1871-ben a michigani és philadelphiai tudom. egyetemek orvosi fakultásai is megnyiltak a női hallgatók számára. A diplomát nyert orvosnők közül 430 praktizált az Unio 36 államában. De nemcsak az orvosi pálya nyilt meg előttük. A közhivatalokban, miniszteriumokban, a törvényhozó testületekben is találunk nőket irnoki és tisztviselői minőségben. A new-yorki nyilvános könyvtárban egy fiatal nő az olvasóterem felügyelője s ő szolgáltat könyveket az olvasóknak. Az ügyvédek legtovább ellenezték, hogy testületükbe nők is fölvétethessenek. Most vagy 14 államban el van ismerve már ez a joguk is, noha csak 1877 óta látjuk őket ezen a téren. S mióta a közpályák megnyiltak a nők előtt, csak idő kérdése lehetett, nem az elveké, hogy politikai jogokban is részesüljenek. 1869-ben elérték ezt is Wyomingban, a hol a nők amaz idő óta teljes szavazási joggal birnak s esküdtszéki tagokká és békebirákká

is megválaszthatók. Számos hivatalos és hiteles nyilatkozat tanusítja, hogy a nők buzgón éltek is e jogukkal, de vissza nem éltek azzal egyátalában. John W. Hoyt, kormányzó 1882-ben, így nyilatkozott a wyomingi nőkről: «Ez intézkedés folytán javultak törvényeink, jobbak tisztviselőink és társadalmi állapotunk niveauja emelkedett. A rossz következmények, melyeket előre jósoltak, u. m. a nőiesség elenyészte, a családi élet megzavarása teljesen elmaradtak. Tizenkét évi szerencsés kisérlet után a nők szavazásának intézménye oly mély gyökeret vert, annyira megszilárdult az elmékben és szivekben, hogy senki sem akad, a ki az ellen tiltakoznék, vagy küzdelmet kezdene.» Wyomingen kívül Utahban is megadja a törvény a nőknek a választási jogot s az Unióban nem kevesebb mint tizenkét állam van, a hol a nők legalább az iskolaügyekre ép úgy befolynak mint a férfiak s az iskolaszékek tagjai lehetnek. Az is általános szokás az Unio minden részében, hogy politikai gyülésekre nőket is meghívnak, hol ezek figyelemmel hallgatják s érdeklődéssel kisérik a diskussziókat. A nőemanczipáczió fölött — ugymond a szerző — nem lehet többé tréfás megjegyzésekkel napirendre térni. A feleség, a családanya betöltheti magas hivatását minden emanczipáczió nélkül. De ama nők, a kik nem vitorláztak a házasélet kikötőjébe, a kik a statisztika kérlelhetetlen logikája szerint arra reménységgel sem birhatnak? Ezeknek becsületes munkakört adni, emanczipálni őket a nyomortól, elutasithatlan szükség.»

*

A «*Magyar Bazár*» ez évi 23-ik számában (decz. 1.) Wohl Stefánia ir «*a női munkáról külföldön, vonatkozással hazánkra*», az érdekes czikknek még csak első fele jelent meg; ismertetését tehát akkorra hagyjuk, mikor az egészet áttekinthetjük. Most csak a következő sorokat közöljük a czikk bevezetéséből: «A nyugot czivilizáltabb államaiban ma már senki sem fél attól, hogy a nők tudományos kiképeztetése a házi élet rovására történhetnék. Százakra mennek ott ama példák, mikor fiatal nők a tudori oklevéllel vagy gazdászati bizonyitványnyal kezökben férjhez mentek és példás, kitünő családanyákká váltak, igazi feleségeikké férjüknek,

tetterős támaszaikká az életküzdelemben, kiket nemesebb aspirációkra irányzott nevelésük nemük kicsinyes látkörén túlemelt. Két nő között, kiknek egyike tudományosan művelt, széles látkörű, másika tudatlan és felületes, mindenesetre a második lesz követelőbb, élvsovárabb, elégedetlenebb a nélkülözések közepette. Az igazi műveltség, tudományosság és képzettség már magában véve annyi foglalkozást és élvezetet nyújt, hogy a külvilág hiuságait könnyebben nélkülözheti és nélkülözi is az, a ki ily kincsekkel van felruházva. S azonfelül tehet is valamit a nélkülözések megszüntetésére. Mig az a bájos tudatlan, csak felületes műveltséggel biró valami, mit sok férfiu a nőiesség ideáljának tart, a megpróbáltatás napjaiban — ha nemesebb anyagból van — agyon dolgozza magát mit sem jövedelmező házi munkával, melyre különben szintén nem nyert alapos oktatást, — vagy ha felületes lelkű, sír-sopánkodik s panaszaival, szemrehányásaival csak súlyosbítja azt a terhet, mely férje vállát nyomja: a képességgel biró asszony, ki valamely tárgyban alapos nevelést nyert, oly munkához fog, mely tízszer annyit jövedelmez, a mennyit a nehéz házi munkával megtakaríthat s így férj és nő egyesült erővel küzdenek meg a sorssal s nem ritkán viruló jólétre emelkednek.»

TANÍTÓNŐK MENEDÉKHÁZA.

MÁSODIK KIMUTATÁS A VISSZAKÜLDÖTT TAG- ÉS ADOMÁNYGYŰJTŐ-ÍVEKRŐL.*

Múltkori kimutatásunk óta 44 ív érkezett hozzánk, még pedig 29 ív terhelten, 15 ív üresen. A 29 terhelt íven a következő tagajánlatok és adományok foglaltatnak:

76. ív. *Gyűjtő: Steinitzer Jenny, Arad.* Dr. Tenner Pál, *r. tagúl 2 frt;* Steinitzer Károly, Mittler Izidor és Szécsy Lajos 2—2 frt, Ken. 1 frt *adomány. Összesen:* **9 frt.**

75. ív. *Gyűjtő: ugyanaz.* Steinitzer Jenny, Steinitzer Félix, Fiedler Etelka *r. tagokúl 2—2 frt;* Walder Berta 2 frt és Hollós Jenő 3 frt *adomány. Összesen:* **11 frt.**

69. ív. *Gyűjtő: Tomor Etelka, Budapest.* Tomor Etelka, Zsemlye Imre Budapest, Tomor Róza Laxenburg, *r. tagokúl 2—2 frt;* Dr. Lutter Nándor 5 frt *adomány. Összesen:* **11 frt.**

375. ív. *Gyűjtő: Groó Vilmosné, Rimaszombat.* Groó Vilmosné 2 frt, rimaszombati nőegylet 5 frt, Liszka Józsefné, Raisz Miksáné, Jellinek Róza 1—1 frt *adomány. Összesen:* **10 frt.**

217. ív. *Gyűjtő: Weiszberger Antonia, Budapest.* Weiszberger Antonia, Oberschall Mari, Hofbauer Irma, Kopp Klementin, Andreánszky Zsófia 1—1 frt *adomány. Összesen:* **5 frt.**

249. ív. *Gyűjtő: Bogyáné Oláh Irma, Szászváros.* Bogya Zsigmondné, Molnár Etelka, Mézes Julia, Torma Zsófia 2—2 frt, Fülöp Géza 3 frt, Pataky Irma, Vitus Lajos, Vitus Lajosné 1—1 frt *adomány. Összesen:* **14 frt.**

156. ív. *Gyűjtő: Schneider Emma, Gattája (Temes m.).* U. az *r. tagúl* **2 frt.**

147. ív. *Gyűjtő: Scoberda Vilma, Szolnok.* U. az és Schreder Izabella 1—1 frt *adomány. Összesen:* **2 frt.**

228. ív. *Gyűjtő: Safáry Irma, Budapest.* Bossányi Edwards Ellen és dr. Magyar Sándor *r. tagokúl 2—2 frt;* N. N. 10 frt, M. J. 5 frt, G. 5

* Az első kimutatást l. 1883. VIII. f. 603—7 lapon. Felhasználjuk az alkalmat, hogy első kimutatásunk egy tévedését helyre igazítsuk: a 94. sz. íven Bonts Aurel úr részéről csak 50 kr. adományt nyugtatványoztunk, holott ő ez adományon felül mint rendes tag is 2 frtot ajánlott. Az 50 krnyi összeg helyébe tehát 2 frt 50 kr. teendő s ennyiben módosítást szenved a kimutatás eredménye is. *Szerk.*

frt, Mayer 5 frt, Bagós 3 frt, Lichtensteiger F. 5 frt, Anoszy Antal 2 frt, J. Ferenczné 1 frt, Szabó Ferencz 1 frt, Szalay Imréné 1 frt, Sárkány József 5 frt, Lábos Ferencz 2 frt, Steiner Sándorné, Spitzer Mór, Pollák N., Heisler Mór, Wiesel 1—1 frt *adomány. Összesen:* **54 frt.**

371. ív. *Gyűjtő: Harsányi Teréz, Budapest.* Répássy Malvin, N. N., Harsányi Jolán 1—1 frt *adomány. Összesen:* **3 frt.**

370. ív. *Gyűjtő: Harsányi Anna, Budapest.* Harsányi Anna, Harsányi Teréz, Harsányi Józsefné, Károly Jozefin, Egan Luiza, Ehmayer Berta *r. tagokúl 2—2 frt. Összesen:* **12 frt.**

123. ív. *Gyűjtő: Gúta Oláh Mária, Trencsén.* Gúta Oláh Mária, Czink Antonia, Manyák Alajos *r. tagokúl 2—2 frt;* Platthy Kamilla, Pfeiffer Antal, Gúta József,Ényi Mauks Gabriella,Ényi László, Málik Irma, Halus Etelka, Tekula és Bocsek, Gily Ede 1—1 frt *adomány. Összesen:* **15 frt.**

137. ív. *Gyűjtő: Gúta-Oláh Mária, Trencsén.* Csirák Gyuláné *r. tagúl 2 frt;* Rissányi József Zay-Ugrócz 3 frt *adomány. Összesen:* **5 frt.**

381. ív. *Gyűjtő: Varga István, N.-Kőrös.* Varga Ilona 50 kr., Ambrózy Julia 20 kr. *adomány. Összesen:* **70 kr.**

298. ív. *Gyűjtő: Márs its Rozin, Arad.* Ifj. Lőcs Rezső, Hermann Gyuláné, Habereger Eleonora Aradon *r. tagokúl 2—2 frt;* Gutsjahr Probst Róza 6 frt *adomány. Összesen:* **12 frt.**

297. ív. *Gyűjtő: Márs its Rozin, Arad.* Elias Armin, Werschitz Gizella *r. tagokúl 2—2 frt;* Lustig Armin, Lustig Julia, Weidenfeld Berta 1—1 frt, Weidenfeld Róza 3 frt *adomány. Összesen:* **10 frt.**

299. ív. *Gyűjtő: Márs its Rozin, Arad.* Pozsonyi Stefanie, Gyurányi Rezső *r. tagokúl 2—2 frt. Összesen:* **4 frt.**

300. ív. *Gyűjtő: Márs its Rozin, Arad.* Bettelheim testvérek *r. tagúl 2 frt;* Schuszter Illés 20 frt *adomány. Összesen:* **22 frt.**

301. ív. *Gyűjtő: Márs its Rozin, Arad.* Czárán Mártonné, Török Béláné, Török Gizella Simándon *r. tagokúl 2—2 frt;* Czárán Emánuelné, Czárán Aranka Aradon, Lukács Antal, Lukács Antalné Budapesten 5—5 frt, Czárán Márton 4 frt, Báró Bánhidy K. 3 frt, özv. Török Antalné, Kiss Ida, Simon Karolin, Jász Margit Aradon 2—2 frt, Edelspacher Péter és Rotter János 1—1 *frt adomány. Összesen:* **43 frt.**

304. ív. *Gyűjtő: Márs its Rozin, Arad.* Deutsch Jakab Kurticson *r. tagúl 2 frt;* Neumayer Dániel, Neumann Samu, Heller Jakab, Friedmann testvérek, Hert Imre, Hász Sándor, Virágh Lajosné, Egy ügyvéd 5—5 frt, Dr. Kabdebó, Ernő 2—2 frt, N. N. és Szécseyné 1—1 frt *adomány. Összesen:* **48 fr .**

306. ív. *Gyűjtő: Márs its Rozin, Arad.* Loizay József 20 frt, Rozsnyay Mátyás, Krispin József, Spitzer Rezső 5—5 frt, Márs its Rozin 2 frt *adomány. Összesen:* **37 frt.**

305. ív. *Gyűjtő: Márs its Rozin, Arad.* N. N. és Steinitzer Luiza 2—2 frt *adomány. Összesen:* **4 frt.**

315. ív. *Gyűjtő: De Gerando Antonina, Koloszvár.* De Gerando Antonina, Gróf Károlyi Tiborné *r. tagokúl 2—2 frt. Összesen:* **4 frt.**

180. ív. *Gyűjtő: De Gerando Antonina, Kolozsvár.* Hegedűs Ilona *r. tagúl 2 frt;* kolozsvári takarékpénztár 5 frt. Adler Vilmos, Eltes K., Klein Frigyesné 1—1 frt, Dézsi László, Szőcs Gézáné, N. N., Dr. Zsigmond József, Csákány Ádám 50—50 kr. *adomány. Összesen:* **12 frt 50 kr.**

179. ív. *Gyűjtő: De Gerando Antonina, Kolozsvár.* Boga Károly, Bánffy-Hunyadon *r. tagúl* **2 frt.**

104. ív. *Gyűjtő: De Gerando Antonina, Kolozsvár.* Pap Kálmánné, Kolozsvár *r. tagúl 2 frt;* Horváth Gyuláné 1 frt, Névtelen 50 kr. *adomány. Összesen:* **3 frt 50 kr.**

101. ív. *Gyűjtő: De Gerando Antonina, Kolozsvár.* Butyka Vilma, Binder Laura, Salamon Klára, Schwarczel Adél, Szigethy Katalin, Békésy Lila, Orelt Mari, Király Róbertné, Jancsó Józsefné, Bőjthe Lászlóné, Péterffy Mária, Szentgyörgyi Lajosné, Gazsy József, Lichtenstein Anna, Kölcséri Kata, Ködöböcz Ilona Kolozsvárott, *r. tagokúl 2—2 frt. Összesen:* **32 frt.**

540. ív. *Gyűjtő: Dr. Gyulay Béla, Budapest.* Dr. Gyulay Béla, Engelbach Alajosné, Tomasek Emma, Földesy J. Budapesten, *r. tagokúl 2—2 frt. Összesen:* **8 frt.**

630. ív. *Gyűjtő: Váró Bálint Fogaras.* Liptay Vilma, Iványi Béla Somorján, Botta Anna Fogarason *r. tagokúl 2—2 frt;* Váró Bálint 2 frt *adomány. Összesen:* **8 frt.**

(A fentebbi kimutatás elkészítéséig nem küldték be a pénzt a 630. és 540. számú ívek gyűjtői.)

Összefoglalva a most kimutatott 29 ív eredményét, jelentkezett: *60 új rendes tag.* A begyűlt és tényleg lefizetett összeg következőképen oszlik meg. Befolyt:

Rendes tagsági díj fejében	106 frt	— kr.
Adományokból	281 »	70 »
Összesen:	**387 frt**	**70 kr.**

Ha jelen kimutatásunk eredményét hozzáadjuk a multkori kimutatáséhoz, a tényleg befolyt összeg tesz:

Alapítói tagdíj fejében	150 frt	— kr.
Rendes tagsági díj fejében	270 »	— »
Adományokból	665 »	20 »
Összesen:	**1085 frt**	**20 kr.**

Ismételve kérjük a t. gyűjtőket, szíveskedjenek kün levő íveiket — akár eredményesen folyt a gyűjtés, akár eredménytelenül — minél előbb beküldeni, hogy számadásunkat teljessé tehessük.

A NEMZETI NŐNEVELÉS SZERKESZTŐSÉGE.

NÉHÁNY SZÓ
NEMZETI IRODALMUNK ISMERTETÉSÉRŐL.

(TEKINTETTEL LEÁNYISKOLÁINKRA.)

Vörösmarty és Bajza, nagybecsű lapjok az Athenæum 1842. évi folyamának egyik számában már föltették azt a kérdést: *ha vajjon áldás avagy csapás-e rajtunk, hogy egész irodalmunk hírlapírássá lőn? Vagyis, hogy oly korban élünk, hogy sem tudományos, sem mulattató könyveink nem kelnek, nem olvastatnak?*

Állami és társadalmi állapotunk akkori viszonyai között a föltett kérdés eldöntését nem tartották könnyűnek; ugyanazért azt oly nyílt kérdés gyanánt óhajtották tekinteni, melyre a jövő adhat legilletékesebb feleletet. Az ideig is azonban azt ajánlották a hírlapszerkesztőknek, hogy az említett körülményből folyó roppant nagy felelősséghez mérten *lapjokat minden tekintetben a legnagyobb gonddal szerkeszszék, nehogy oly valamit közzétegyenek el, ami aljas vagy a gyöngédtelenség színét viseli magán.*

A Vörösmartyek által fölvetett kérdésre — negyven év elfolyta után — a mi mindennapi tapasztalatunk talán már adhat feleletet. Fájdalmas érzéssel kell bevallanunk, hogy nemzetünk az idő óta folyton-folyvást abban az irányban, abban a szellemben halad, a melyben megindult. Hírlapirodalomból táplálkoznak férfiak és nők egyaránt. S az olvasóközönség legnagyobb része cserébe adta a házi tűzhelyet kaszinókért és fényes kávéházakért, hogy e tekintetben is élhessen *a jelennek*, s munkaszünetes idejét, mint végkép meghódított alattvaló, hűségesen elviszi zsarnokának, a mai journalisztikának. Nemcsak nemes matrónáink erényei pusztultak el,

hanem Csokonai és Vörösmarty édes anyjának szellemei sem tudnak hódítani közöttünk, s noha a valódi nemzeti irodalom pártfogása érdekében Szemere Bertalan lelkes szózatát több olvasóegyesület visszhangzotta: a maradandó becsű művek kelendősége napjainkban is oly csekély, hogy az elkelt példányok számából nem jut mindenik vármegyére egy . . .

E felfordult világ zűrzavarát ellensúlyozni lépett sorompóba tudományos akadémiánk s nagy áldozatoktól sem riad vissza, hogy a kitünően népszerűsített jeles műveket kelendővé tehesse, s azok által maradandólag jótékonyan hathasson. — Buzgó törekvéséről azonban a nemzeti közöny még alig-alig vett tudomást.

A nemes czélok és eszközök iránti érdekgerjesztés fő-feladata a felolvasásokat rendező bizottságoknak is, mely törekvés helylyelközzel reményre jogosító pártfogolással van megjutalmazva.

De mindezeknél biztosabb, hatásában maradandóbb s rendszeres használatánál természeténél fogva felülmulhatatlan eszköz a nemzeti irodalom ismertetése. Ez képezi iskolai nevelés-oktatásunk keretében azt a fegyvert, melylyel nemzeti, társadalmi és családi, úgy egyetemes, mint egyéni erényeink fejlesztése érdekében harczolhatunk a mai állapotok kétségbeejtő viszonyai ellen.

Azonban azt is fájdalmasan kell bevallanunk, hogy a nemzeti irodalom ismertetésébe vetett bizodalmunkat szintén megczáfolja a rideg tapasztalat.

Ugyanis Vörösmarty és Bajza említett töprenkedése után jelent meg Toldy Ferencz Nemzeti irodalom története a magyar társadalom színe-javának méltó tapsai által üdvözölve; majd törvényhozásunk intézkedése következtében nemcsak rendezve lőn irodalmunk történetének a tanítása, hanem az, nagybölcsen, a leányiskolák rendes tárgyai közé is fölavattatott. És ma mégis mit tapasztalunk? — Nemde azt, hogy a legtöbb ifjú örül, ha elérkezik az az időpont, midőn eldobhatja magától az irodalmi ismereteket is, mint oly tudományt, mely elsajátíthatatlan és hálátlan teher. Nemde azt, hogy nem tudtuk megedzeni ifjaink vágyát a hírlapirodalom behízelgő szólamai ellen az erkölcs és jellemképző művek érdekében? Nemde azt, hogy a Corneliák kora

nem látszik megújulni, s nemcsak, hogy Patócsi Zsófiák, Frangepánnék és Bónis-Pogány Karolinák nincsenek; hanem mind nagyobb azok száma, kikben oly vágyak ébrednek a hírlapok mohó élvezése által, melyek hazai és társadalmi viszonyainknál fogva veszélyesek; melyek elvonják leányaink és asszonyaink figyelmét a megszokott munkakörtől, s eszközlik, hogy a nő nem áll rendeltetése helyén, nem igaz osztályrészese a család küzdelmeinek, nem középpont a háziasság apró bajai között.

Áltathatjuk-e tehát magunkat még ezen tapasztalatok után is azzal, hogy a nemzeti irodalom ismertetése, habár csak szerény gátul is szolgálhat a divatos irányok nagy hullámai ellen? — E kérdésre föltétlenül igenlő feleletet kell adnunk, s minden szívós állítás ellenére hirdetnünk, hogy nem irodalmunk gyenge a hathatósabb eredmények kivívására, hanem bennünk nincs meg a kellő lelkesültség, tapintat és vasszorgalom, s irodalmi kézi könyveink rendszere kifogásolható.

A mi irodalmi kézi könyveinket illeti, azok a mi kezdetleges viszonyainkkal éppen nem hangzanak össze. Toldynk nagybecsű művének irálya a nagyolvasottságú egyéneket is megpróbálja, annak szelleme oly magas szárnyalással bír, minden ízében annyira tömött, gondolatgazdag, hogy tanulóink csak csudálhatják, mint valamely obeliszket; de értelmükkel és eszthetikai érzésükkel azt meg nem közelíthetik. E bélyeget kisebb-nagyobb mértékben minden irodalomtörténetíró rányomta munkájára. A nagy korszakalkotó rendszerének korlátait híven megtartják a «dió-héjban» író rövidletezők is, ámde nem hagytak meg semmit a Toldy irályának bájaiból, s ma a legtöbb irodalom-történelem a legszárazabb *tudomány*.

Tény tehát, hogy a tananyag feldolgozásában nem haladtunk, s ez egyértelmű azzal, hogy elmaradtunk.

Nemcsak hogy tudományos alapon állunk; hanem e tárgy kezelésében zavaró *sokoldalúság* jellemez bennünket.

Egy részről a nyelv fejlődése, az annak magyarázatával járó számtalan elvont fejtegetés, majdnem szőrszálhasogatás; másrészről pedig a politikai, társadalmi és művelődésbeli viszonyok előre

bocsátott magyarázgatásai annyira megterhelik és félrevezetik a gyermek-ifjú kedélyvilágát, hogy mire a szorgalom eme száraz gyümölcsei közől tulajdonképeni tárgyukhoz jutottak volna, az érdeklődés már aláesett, a figyelem kifáradt, az idő előre haladt s az érzelem végre is táplálék nélkül hagyatott. Midőn aztán már önmagunkat is kimerítettük, előveszünk többnyire némi költemény-töredékeket vagy rendszerint oly lyrai darabokat, melyeket a költő rendkívüli elragadtatásában írt, vagy a mint Szemere Miklós mondja: «A felhevült képzelet arany poharából itatjuk a mámor tűzborát.» Ezek ellenében mellőzzük a nyugodtabb érzeményből származott költeményeket, melyek pedig előnyösebbek. Úgy vagyunk e mutatványokkal, mint volna az a tanító, ki a honisme tanításánál a föld felületén avagy annak belsejében csupáncsak a ritkaságokat a rendkívüliségeket keresné, a közönségesebb részeket ellenben figyelemre se méltatná, holott többnyire ezek a legérdekesebbek és leghasznosabbak.

De nemcsak egyes költők irodalmi működésével szemben vagyunk ily téves úton, hanem valóságos mulasztásokat követünk el a nemzeti szellem többé-kevésbbé őseredeti nyilatkozatait illetőleg is. A népköltési gyűjtemények nem adtak új eszmét, új irányt ismertetéseinknek, vagyis a népszellem tanulmányozására nem fordítottunk gondot, a gyermekköltészetet pedig még csak nem is érintettük. E mulasztásokból számtalan hátrány áradt szét úgy egyéni, mint nemzeti életünkre. A nemzeti jellem jó és rossz oldalait nem ismerjük; az elhunytak szelleme nincs tovább fejlesztve lelkületünkben; az elődökről fennélő mese, monda nem közkeletű s nem ment át a köztudalomba, végül alig van oly család, község vagy megye nálunk, mely jeleseinek szellemi hatását keresné, tanulmányozná, öntudatosan átörökölné s azokban tendőinek irányát birná. Bizonyos érzéseket elkoptatunk (pl. Eötvös Búcsúja stb.), semhogy azt következetesen táplálnók, fejlesztenők. Kedvtelessel könyvnélkülöztetünk nem ritkán oly darabokat, melyek épen alkalmasak ahhoz, hogy tettetésre szoktassák avagy elkedvetlenítsék a tanulót azon oknál fogva, mivel azok annak fogalom- és érzelem-körén egészen kívül esnek.

Abbeli véleményünket tehát már az eddig fölsoroltak után is kimondhatjuk, hogy *a nemzeti irodalom ismertetésére vonatkozólag gyökeres javításokat kell létesítenünk.*

De bármit is könnyebb kifogásolni, mint a helyett újat és jobbat ajánlani. Jelen sorok írója sem említi birálatát s teszi ajánlatát minden habozás nélkül. A mindennapi élet kínos tapasztalatai azonban arra ösztönzik, hogy az okokat fürkészvén, lehet, hogy tévesen, de azt állítsa, miszerint mostani rendszerünk mellett a hírlapirodalom hódításait nem akadályozhatjuk meg. Pedig e hírlapirodalom legnagyobb részt nem oly lelkiismeretes ám, mint még Vörösmarty és Bajza idejében is volt! Okvetlenül harczolnunk kell ellene s kutatni a biztosabb eszközök után.

II.

Ha az igaz, hogy minden ember úgy észben, mint jellemben saját élettörténetének eredménye; az esetben nem tagadható az sem, hogy van az irodalomnak oly ága, mely egyenesen a nemzeti élet történetének a kifolyása. A mely — hasonlattal élve — oly obeliszkje a nemzetnek, melyre minden egyetemes küzdelem eredménye rá van vésve. E műveket, multunknak ez emlékeit kell első sorban előkeresnünk s dicsőséges mozzanataival a nemzedékek öntudatába beleolvasztanunk.

Irodalmunk ismertetését tehát az *éposz-költészettel* kell megkezdenünk. Naiv-époszunk váza is gyönyörűen összeállítható Szabó Károly, Arany és Gyulai Pál nyomán. S nem fér hozzá kétség, hogy a közös érzés és közös munka e terméke, mint nemzetünk képzelmének és egész életfolyásának képviselője által, olthatatlan vágyat ébreszthetünk a nemzet minden szellemi nyilatkozata iránt. Rávezethetjük a figyelmet a nemzetre, mint szerzőre, s ezen közös alkotó erőt mint egy drámai középpontot érzékeltethetjük fejlődésében, hanyatlásában, jó és rossz viszonyai között a mohácsi vészig, majd Zrinyiig és Aranyos-rákosi Székely Sándorig s végül az óriás küzdelmek átszenvedése után Arany János dicső korában. Naiv-époszunk vázlatos mivoltában is elég anyagot szolgáltat egyszersmind az alkotó-elemek megismertetéséhez.

Ugyancsak ezt a nemzeti szellem-erőt, buzgalmat, honszerelmet kell feltűntetnünk Zrinyi nagy alkotásában azzal a különbséggel, hogy amott széles keretben, itt szűkebb körbe szorulva, egy ember által törekszik e szellem érvényesülni. Önként kínálkozik az alkalom a két mű összehasonlítására is, kimutatván, hogy míg amazt az összes nép szelleme századokon át alkotta, ezt egy ember, egy esztendőben létesítette. Amaz az emberiség gyermeteg, mindenben egyszerű, naiv-korát, emez ellenben a társadalom fejlődött, polgáriasult állapotát képviseli. Mindkettő mondákból és történeti hagyományokból van szőve; csakhogy a mű-éposz mindig czélzatossággal készül, nincs benne oly naiv felfogás s azon kor eszméit törekszik képviselni, melyben iratott, stb.

E nemzeti szellem felbuzdító, jórakésztő erejét kell első sorban látnunk Gyöngyösinél és követőinél, valamint az idegenszerűség köntösébe öltözködő, lelkes hazafiak műveiben is mindaddig, míg végezetre a feledett avagy korlátozott ősi szellem ismét természetesen, a maga módja szerint nyilatkozhatott a nép egyszerű szülötteinek szíve és lelke által. (Petőfi, Arany, Szász Károly.)

Ez irodalmi működés ismertetésénél a nemzeti jellemet annak előnyeit és hátrányait kell figyelem tárgyává tennünk. Hadd ismerje meg dicsőségünk egyes emlékeinek kapcsolatában minden nemzedék az ősi jellemeket, erkölcsöket és szokásokat! S ezt annyival is inkább eszközölhetjük, mivel a folytonosság, a belemélyedés elveit követve, ide-oda való kapkodás nem forgácsolja el a figyelmet és érdeklődést.

A magyar nemzeti szellem diadalra jutását szépen és meggyőzőleg kimutatja époszi irodalmunk.

Ezek után bizonyára fokozott érdeklődéssel fogja a tanulóság végig követni a *nép-mondaköltés* fejlődésmenetét is, mely fajnál a nemzeti szellem találékony és változatos volta szintén sok eredeti példában mutatkozik. Alkalom nyílik egyszersmind az iskolázott emberek e fajbeli műveinek értelmezésére, mely alkalommal a szent mondák által a vallásos érzés tevékenykedést ugyancsak előmozdíthatjuk.

Ennek elvégezése után megint a nemzeti őserőt kell fölkeres-

nünk a *balladaköltés* mezején. A sok szép virág közül tapintatosan kiválogatván a czélunknak leginkább megfelelőket, s azoknak külső és belső szerkezetében mindazt jelezvén, ami valóban meglepő eredeti sajátság: ismét rámutatunk a nemzeti szellem drámai küzdelmére e téren is. Kimutatjuk, hogy mint szorította azt háttérbe tevékenységében a Kölcsey jóakaratú érdeklődése, kit a német szellemi irány ösvényén Bajza, Kisfaludy K., Czuczor, Vörösmarty és Garay oly sok tehetséggel követtek, — míglen aztán Erdélyi János népszeretete s Arany tanulmányozása által itt is meglepő diadalra jutott.

Hasonlóképen járunk el a *költői elbeszélések* ismertetésénél is, mely fajnál a kiszélesedett elbeszélésekre, azaz a regényekre annyival is inkább főlő gondot fordítunk, mivel ezek útján jutnak be családjaink körébe ama méregcseppek, melyek erkölcsi életünket kétségessé teszik.

Az epikai költői *nem* lehetőleg alapos megismertetése után az *érzelmi költészetre* megyünk át. Kútforrását ennek is kijelölvén, először a *gyermekköltészet* csapongásait, érzelem-körét, jellemző tüneteit jelöljük meg, s azután mutatjuk fel *a nép lyrai műveinek* mindazon mozzanatait, melyek általános avagy egyéni viszonyokra vonatkoznak.

Ez alkalommal kell szólanunk kimerítőbben az ember alanyi világáról. Meg kell ismertetnünk egyszersmind a népdalok tulajdonságait. Az igazságszeretetet az őszinte természetességet azokban, nemkülönben a jelviséget, a gyorsaságot, a természet képeinek az alanyiságba való beolvasztását, a kezdet festőiségét, a czélzatosság elevenségeit, a naivitások kedves szólamait a haza, a természet, Isten, szülé, szabadság stb. iránt érzett hő szeretet következtében. Egyszersmind itt kell emlékeztetnünk a tiszta, a félnépes mű-népdalokra. Hogy ez utóbbiak mi módon jöttek létre, azt könnyen levezethetjük, valamint azoknak fajokra való osztályozását az alkalmak és egyéni érzések fokozata szerint. Ebbeli értelmezéseinket sikerrel fűzhetjük egyrészt a László és Mátyás királyainkra vonatkozó énekekhez, másrészről pedig Dévai Biró, Batizi, Erdősi, Dávid Ferencz, Szkárosi s később Szenczi Molnár

Albert *énekköltészetéhez*. Leányiskolákban ez is egyik igen kedvező alkalom s elmulaszthatatlan kötelesség a vallásos érzelem akként való fokozására, hogy az a lelket mintegy áthassa s örök érzéssé alakuljon át. Kiváló eszközül szolgál részben még a br. Balassa költői működése és Zrinyi fenséges műve a Feszületre.

A lyrai nemben szintén szakítanunk kell a kor- és időszakok előleges, meddő meghatározásaival. A nemzeti teremtőképességnek természetes fejlődése avagy abban való megakadályozása önként megalkotják a szembeszökő fokokat. Azok szerint kell felosztanunk a lyrai költés történetét: a legrégibb kortól br. Balassa Bálintig, Bessenyeiig, Csokonai és Kisfaludy Sándorig, s végül Petőfiig.

E részt lehetőleg úgy kell megismertetnünk, hogy az illető költő életfolyása képezze a középpontot. S mivelhogy leányiskoláink eddigelé a nő valódi életczéljáért igazán keveset tettek, itt kell feltüntetnünk mindenek előtt az édes anyai újjak idomító hatását, égi rendeltetését, valamint a többi nevelő tényezők maradandó befolyását. Anélkül, hogy megmondanók tanítványainknak valódi czélunkat, kiemelhetjük pl.: miként hatott a családi nevelés gr. Zrinyi Miklósra, miként a Pázmáné, miben áll az ő nagyságuk, s mi által hat szellemük mai napig? Gr. Ráday Gedeonnál nejének, Szentpéteri Katalinnak, az a tapintata meglepő, melylyel az férje nemes törekvéseit előkészíti és éber tevékenységben tudja tartani. Dugonics Andrásnál az igazi magyar nemzeti irány fölelevenítése s a mesterkélt, érdektelen görög és római képzelgések elleni föllépés szolgálhat felhasználandó anyagul. Kazinczynál egyes nagy emberek azon tüneményszerű élete nyerje meg a rokonszenvet, melynek egész folyama a közügynek van szentelve, s legyen kijelölve az a szempont, melyből az ily élet megítélendő. Csokonai szenvedésteljes, de nagybecsű életében az anyai hatás sok mozzanata legyen szemléltetve, valamint a társadalom méltánytalanságai is leplezetlenül föltárhatók. Berzsenyi és Kisfaludy Károly gyermekkorában a szellemi fejlődés viszonyát a testi fejlődéshez, az érzelmi nevelés általános törvényeit s az erkölcsi akarat nevelését érzékelhetjük. Kölcseynél s Aranynál többek közt a

kedély nevelését; Józsikánál az erős akarat hatását lehet kiemelnünk. Így szolgáltatnak örökbecsű alkalmakat életfolyamuk keretében: Vörösmarty, Bessenyei, br. Eötvös, Bajza, Kriza, Tompa, Petőfi, Szász K. stb.

A lyrai költés ismertetésénél a *nő költőkről is* meg kell emlékeznünk. Nem azért, hogy tanítványaink vállalkozó készségét versírásra ösztönözzük; de, hogy míg egyrészről mindenkinek megadjuk az őt megillető részt, addig másrészről, hogy azt is bebizonyítsuk, mily jótetemény sok kebelre nézve az isteni költészet. Avagy nem erről győzi-e meg az olvasót br. Petrőczy Kata, Losárdi Zzuzsánna, Újfalvy Krisztina és Molnár Borbála költészetszeretetök. Maga a vallás is egyike a legszebb költészetnek, s amint ez örök üdeségben él a női lélekben, a költészet iránt sem veszíti az el hő vonzalmát sohasem.

Az érzelmi költészet után *a drámai művekről* kell szólanunk. Ma már e költői nemben is tanuságosan összeállítható a fokozatos fejlődés. Megértetése ennek könnyűvé, érdekessé és maradandóvá tehető azon vélemény elfogadása által, hogy drámaköltészetünk is részint egyházi szertartásokból, bibliai szentek életének egyes jeleneteiből, részint és főleg erkölcsi, azaz: iskolai drámából fejlődött, tökéletesedett.

Az első «betlehem» történelmi rajza szintén a nép körébe vezet, s így ebbeli oktatásunkat is egy ily alkalomra készített népi művel kezdhetjük meg. Azután az iskolai örömnapok egyik főtényezőiről, a XVI—XVIII. századbeli iskolai drámákról tehetünk említést. Ezeknek ismertetése cseppet sem fáradságos és rendkívül nagybecsű. Úgy az iskolák és főúri családok, mint az erdélyi fejedelmek körében jelentőségteljes hivatása volt e műveknek, melyekben a nemzeti szellem apródonként szintén hathatós tényező gyanánt szerepelt. S szomorú igazság, hogy e téren is oly végzetes küzdelmeket kelle nemzetiességünknek folytatnia. E küzdelmeket azonban nem szabad a női iskolák falai közől kizárni, mivelhogy eme gyászos multunkhoz a honfiui és honleányi legszebb emlékek csatolvák.

Nagyszabású drámai művek értelmezése, minő pl. Katona

Bánk bánja, nem segíti elő e mű-nem megkedveltetését. Kisfaludy Károly dráma-költészeténél kell maradnunk. Az ő szomorú- és vígjátékai, valamint *középfajú* színművei, a drámai alkotások megítélésére nézve elégségesek. E mellett legközelebb állanak növendékeink felfogásához s értelemköréhez. S ami szintén lényeges, s nevelés-oktatásunkban elsőrendű körülmény, e művek telvék mindazon hazafias és családi, erényekkel melyekkel nekünk hasznos okulás czéljából kimerítően meg kell ismerkednünk.

A drámai művek történelmében a felosztás következő: *misztériumok, iskolai* és *erkölcsi drámák*, dráma-költészetünk Kisfaludy Károly előtt, és Kisfaludytól Szigligeti Józsefig.

E költői-nem megismerése után is látni fogják növendékeink, hogy a nemzeti életerő itt is diadalmaskodott. S kétségtelen, hogy a fogékony, érzelem- és képzelemgazdag női lelki élet meríthend annyi tanulságot a multak küzdelmeiből, hogy kötelességének tudatára ébred s arról többé sohasem feledkezik el.

Csupán csak így, a *mult* által nyerhetjük meg nőinket s általok a családot — amá jobb és szebb kornak, mely után buzgó imádság epedez százezrek ajakán.

. . . E rendszer alkalmazása által megszűnnek irodalmi oktatásunk hirlapszerű változatossága, s a költőknek oly alkalomszerű ismertetése, melynél az összekötő kapcsok majdnem egészen láthatatlanok. És sok okunk lenne reményleni, hogy nőink a szellemi táplálék után nemcsak vágyakoznának; hanem öntudatosan és művelt nőhöz illőleg úgy választanák meg azokat, hogy olvasmányaik miatt ne érje őket vád és pirongás. Tudnák, mit tesz az, rosz olvasmányok által rosz társaságba jutni, s választékos irók műveiben a legédesebb szellemi társalgásban részesülni.

Hogy prózaíróinkat nem említettem, az két oknál fogva történt.

Első az, hogy tantervünk csupán a költészet-történetét jelöli ki polgári leányiskoláink számára; második pedig az, hogy az államférfiak művei nem oly korú és nem oly ismeretkörű egyének kezébe valók. Ismertetés nélkül azonban e jeleseink sem maradnak, mert hiszen tetteiket részint dicsőíték ismertetett köl-

tőink, részint a történelem tanára jelölte meg illő helyöket a nemzeti hálás kegyelet Pantheonában.

Csak az idő rövidségét lehet e tervezet ellen leginkább felhozni. De e véleményt is ellensúlyozhatja némileg az a beosztás, hogy az iskolai év három hónapja az epikának, négy a lyrának, kettő pedig a drámának levén szentelve, még a visszatekintésre is marad néhány óra, a mi azonban e rendszer természeténél fogva minden lépten-nyomon eszközölhető.

És ha mégis azt bizonyítaná a tapasztalat, hogy e tananyagra nézve több órára van szükség: nem kell-e még azt is megtennünk az egyéni, családi, társadalmi és nemzeti élet magasabb és nemesebb érdekeiért?! Avagy minő elv az, mely leányiskoláinkban a számtannak 4—5 órát szán, a nemzeti irodalomnak ellenben 3-at és 4-et tart szükségesnek?

A pusztuló női erények istápolása végett a magyar nemzeti irodalom ismertetését komoly tanulmányozás tárgyává tevén, sürgetnünk kell, hogy belőle a polg. leányiskola IV. osztályában minden nap egy óra legyen, S ekkor bizonyára igazolva lesz a nagy költő ama mondása: ez az az ismeret,

«Mely úgy kifejti a lélek díszeit,
Mint éltető nap a virágkebelt.»

Dr. Kerékgyártó Elek.

Néhány magyarázó szó színes hímzésminta-mellékletünkhez.
XVI. tábla.

a) Bácsmegyei szőnyegminta Szontáról. Szépsége a színek harmonikus ismétlésében áll.

b) Párnaminta Erdélyből. Fél nagyság. A minta rokonsága a Siebmacher-féle mintákkal felötlő; a geometriai diszítmények közt különösen érdekes.

Alkalmazhatók mindama munkákra, mely az I. tábla *a)* lapjánál fel vannak sorolva.

Ő FELSÉGE A KIRÁLY KARÁCSONYI AJÁNDÉKA A NÉPTANÍTÓKNAK.

A «Néptanítók Lapjá»-ból veszszük át a következő sorokat: «Magyarország néptanítóinak szerény karácsonyfájára az idén nem más, mint Magyarország apostoli királya tűz fel valóban királyi ajándékot. Ugyanis a vall. és közokt. m. kir. miniszter úr kegyes volt a saját kezdeményezése folytán egy legalázatosabb felterjesztést intézni Ő császári és apostoli királyi felségéhez az Ő legmagasabb figyelmébe és kegyeibe ajánlván ebben a hazai néptanítóknak a saját anyagi sorsuk javítására irányuló két egyesületét, az «*Eötvös alap*»-ot és a «*Magyarországi Tanítók Országos Árvaházára*» gyűjtő egyesületeit. Abban a kedvező helyzetben vagyunk, hogy az eme fölterjesztésre leérkezett legkegyelmesebb válasz legfontosabb részét már most szóról szóra közölhetjük a mint következik:

«. . . *Ezen előterjesztés tartalmát tudomásul vevén, a ben érintett két alap mindegyike javára magán pénztáramból* **ezerötszáz**, *azaz összesen* **háromezer** *forintot engedélyezek s e részben az általam említett pénztáram igazgatóját kellően utasítom.*

Kelt Bécsben, 1883. évi decz. hó 18.

Ferencz József, s. k.»

És most, miután már maga *Ő felsége a Király* szentesítette legkegyelmesebb adományával az Eötvös- és az Árvaház-alap körüli törekvéseinket, félre a kishitűséggel, félre a kicsinyes féltékenykedésekkel. Ha volnának magyar tanítók, a kik még mindig kétségeskednek abban, vajjon e két alapot szűkebb faji vagy felekezeti érdekeik szempontjából lehet-e, szabad-e támogatniok: ime tekintsenek Ő Felsége legmagasabb adományára. Mindnyájuknak szól az: mindnyájunk szeretetének és buzgóságának kell felkarolnia azt az ügyet is, a melynek czímén Ő Felsége legmagasabb adományát megnyerni szerencsések voltunk».

A FRANKLIN-TÁRSULAT
LEGUJABB KIADVÁNYAI

KAPHATÓK MINDEN KÖNYVKERESKEDÉSBEN.

Arany Johann. **Toldi's Liebe.** Poetische Erzählung in zwölf Gesängen. Im Versmass des Originals von *Moritz Kolbenheyer.* Geheftet 2 fl. Gebunden in Leinwand mit Goldschnitt 3 fl.

Bánóczi József. **Kisfaludy Károly és munkái.** I. kötet. Kisfaludy Károly arczképével. Füzve 2 frt 40 kr. Vászonba kötve 2 frt 80 kr. II. köt. Füzve 2 frt 40 kr. Vászonba kötve 2 frt 80 kr.

Finály Henrik dr. **A latin nyelv szótára.** A forrásokból a legjobb és legujabb szótárirodalomra támaszkodva. E hézagpótló páratlan munka 60 negyedrét alaku nyomtatott ívre fog terjedni s 12 egyenlő füzetben 5—5 ívvel fog megjelenni. Minden füzet külön kapható, *ára egy-egynek füzve 80 kr.* A kiadó-társulat fentartja magának, hogy a mű teljes megjelenése után bolti árát feljebb emelje. A füzetek két-két havi időközökben jelennek meg. Eddig 10 füzet jelent meg.

Imling Konrád. **A végrehajtási törvény** (1881. évi LX. törvényczikk) **magyarázata.** Füzve 4 frt 50 kr.

Jakab Ödön. **Székely históriák.** Rajzokkal. Füzve 1 frt. Díszköt. 2 frt.

Jeles irók tára. XXII. füzet. **Katona József Bánkbánja.** Magyarázta *Péterfy Jenő.* Füzve 80 kr.

Jókai Mór. **Negyven év viszhangja.** Füzve 3 frt 60 kr. Díszköt. 5 frt.

Kacziány Géza (Gyaloghuszár). **Egy évig mondurban.** Karczolatok az egy évi önkénytes életből. Füzve 1 frt.

Kemény Zsigmond. **Zord idő.** Történeti regény. Második kiadás. Három kötet. Füzve 3 frt.

Kiss Áron dr. **A magyar népiskolai tanitás története.** (Mindkét rész egy kötetben.) Füzve 2 frt 40 kr.

Moore Tamás. **Lalla Roukh.** Keleti rege. Angolból fordította *Lőrinczi Lehr Zsigmond.* Füzve 1 frt 60 kr., vászonba kötve 2 frt.

Pálffy Albert. **Esztike kisasszony professzora.** Regény. Két kötet. Füzve 3 frt. Egy vászonkötetbe kötve 3 frt 60 kr.

Semmler Henrik. **A gazdasági termelés terén** mutatkozó amerikai versenynek jelentősége és valódi okai. Szabadon fordította *Tomsits István.* Füzve 2 frt.

Serpa Pinto utazása Afrikán keresztül az Atlanti Oczeántól az indiai Oczeánig. Átdolg. dr. *Brózik Károly* tr. Bevezetésül a Dél-Afrikában tett utazások vázlatával. *Thiering G.* A szövegbe nyomott képekkel. Füzve 2 frt.

Taine. Franczia ország klasszikus filozófusai a XIX. században. Az eredetinek IV. kiadása után fordította *Péterfy Jenő.* Füzve 1 frt 40 kr.

Thoisz Gyula. **Rendszeres francia nyelvtan** a reáliskolák felsőbb oszt. számára és magánhasználatra. A legujabb tanterv értelmében, kivált *Ayer* francia és *Simonyi* magyar nyelvtana nyomán. Füzve 2 frt 80 kr.

A **Franklin-Társulat** kiadásában Budapesten megjelent s minden könyvárusnál kapható — az osztrák-tartományok számára **Szelinszki György** cs. kir. egyetemi könyvárusnál, Bécsben, I., Stefansplatz Nr. 6.

EGY RÉGI UDVARHÁZ

UTOLSÓ GAZDÁJA.

IRTA

GYULAI PÁL.

TI

DÖRRE TIVADAR RAJZAIVAL.

HARMADIK KIADÁS.

Ára füzve 1 frt 40 kr.

Diszkötésben 2 forint.

AZ OLCSÓ KÖNYVTÁR

LEGUJABBAN MEGJELENT FÜZETEI.

Szerkeszti **GYULAI PÁL.**

165. **Balzac Honoré. Grandet Eugénia.** Ford. *Toldy László.* 60 kr.
166. **Kölcsey Ferencz országgyülési naplója.** Negyedik kiadás. 1832—1843. 60 kr.
167. **Csiky Gergely. Anna.** I. rész. Egy felvonásban. 20 kr.
168. **Klapp Mihály. Rosenkranz és Güldenstern.** Vigj. négy felvonásban. Németből ford. *Csiky Gergely.* 30 kr.
169. **Goldsmith Olivér. A wakefieldi pap.** Angolból ford. *Ács Zsigmond.* 50 kr.
170. **Petőfi Sándor. A helység kalapácsa.** Hőskölteméný négy énekben (1844). Hetedik kiadás. 50 kr.
171. **A magyar emigratió mozgalmai** 1859—1862. Kossuth emlékiratai nyomán. 30 kr.
172. **Turgenjev. Költemények prózában.** Oroszból ford. *Csopey László* 30 kr.
173. **Coppée Ferencz. Kisebb szinművek.** Franczából ford. *Csiky Gergely.* I. A kincs. II. Tedd kötelességedet. III. Az ékszerek. 30 kr.
174. **Fáy András. A külföldiek.** Vigjáték két felv. 20 kr.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.